

STRATEGIA ROZWOJU
PONADLOKALNEGO
„INNOWACYJNE BIESZCZADY”
NA LATA 2023-2030

Spis treści

1. Wprowadzenie	3
2. Wymiar terytorialny i podstawa prawna opracowania Strategii Rozwoju Ponadlokalnego "Innowacyjne Bieszczady" na lata 2023-2030	5
3. Spójność Strategii Rozwoju Ponadlokalnego "Innowacyjne Bieszczady" na lata 2023 - 2030 z dokumentami i celami na poziomie europejskim, krajowym i regionalnym	10
4. Synteza i wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej	16
4.1. Synteza diagnozy	17
4.2. Wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej	17
4.3. Analiza SWOT.....	33
5. Plan operacyjny Strategii Rozwoju Ponadlokalnego "Innowacyjne Bieszczady" na lata 2023-2030 oraz kierunki interwencji rozwoju.....	38
6. Kluczowe działania – projekty strategiczne	54
6.1 Projekty Strategiczne	63
7. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej wraz z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej.....	75
8. Obszary strategicznej interwencji.....	85
9. System realizacji strategii oraz jej monitoring i ewaluacja	103
9.1. Struktura organizacyjna zarządzania Strategią.....	104
9.2. Aktualizacja Strategii	106
9.3. Zmiana składu porozumienia.....	107
9.4. System monitoringu i oceny skuteczności realizacji Strategii	107
9.5. Monitorowanie procesu wdrażania Strategii	107
9.6. Ocena (ewaluacja) stopnia osiągnięcia celów strategicznych	108
9.7. Opis procesu zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych	109
9.8. Partycypacja społeczna na etapie przygotowania Strategii	110
9.9. Partycypacja społeczna na etapie realizacji Strategii i oceny efektów Strategii	114
9.10. Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych	115
10. Ramy finansowe i źródła finansowania Strategii	116
Spis tabel.....	120
Spis map.....	122
Załącznik nr 1 Diagnoza sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023 – 2030	

WPROWADZENIE

Lokalne samorządy mierzą się z wieloma wyzwaniami, które związane są z procesami depopulacji, zmianami technologicznymi oraz zjawiskami natury globalnej, jak zmiany klimatyczne. Obszary wiejskie są w szczególnej sytuacji, ponieważ te problemy ujawniają się w większym nasileniu - powodując realne zagrożenie marginalizacją społeczno-gospodarczą. Jednocześnie obszary te dysponują wieloma zasobami, które odpowiednio wykorzystane mogą złagodzić występujące problemy, a w niektórych przypadkach mogą być przekute na atuty służące przyspieszeniu procesów rozwojowych.

Wyzwania, przed jakimi stoją samorządy gmin: Czarna, Lutowiska oraz Ustrzyki Dolne, skłoniły ich włodarzy do poszukiwania nowych rozwiązań pozwalających na zapewnienie mieszkańcom dostępu do usług publicznych wysokiej jakości oraz wspieranie rozwoju lokalnej gospodarki. Jednym z takich rozwiązań jest usystematyzowana współpraca, pozwalająca na racjonalizację wydatków budżetowych oraz prowadzenie działań służących rozwiązaniu problemów jak największej liczby mieszkańców porozumienia, niezależnie od gminy, którą zamieszkują. Samorządy te przyjęły również nazwę dla swojego **porozumienia „Innowacyjne Bieszczady”**.

W związku z tym, trzy gminy leżące na terenie powiatu bieszczadzkiego, postanowiły podjąć ściślejszą współpracę i wprowadzić nowatorskie rozwiązania, służące większej efektywności prowadzonych inwestycji, lepszej realizacji bieżących usług publicznych, zwiększaniu swoich szans na uzyskanie dodatkowych środków zewnętrznych, a także mobilizacji i zwiększeniu aktywności mieszkańców w dbaniu o rozwój tego obszaru. W tym celu w dniach 1 marca 2023 roku, gminy podpisały porozumienie określające zasady współpracy przy opracowaniu i wdrażaniu **Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023 – 2030**.

Strategia składa się z czterech zasadniczych części (tj. diagnostycznej, strategicznej, wdrożeniowej oraz opisującej zaangażowanie społeczeństwa). W części diagnostycznej sformułowano najistotniejsze wnioski na podstawie „Diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej”, określając potencjały i bariery oraz szanse rozwojowe w poszczególnych elementach składających się na funkcje obszaru. W części strategicznej wyznaczono wizję obszaru oraz misję partnerskich samorządów określając jednocześnie cele strategiczne i związane z nimi kierunki działań oraz spójność z dokumentami strategicznymi na poziomie krajowym i regionalnym. Część wdrożeniowa zawiera zestaw projektów realizujących przyjęte cele, systemy wdrażania oraz monitorowania i ewaluacji oraz potencjalne źródła finansowania działań ze środków zewnętrznych. W ostatniej części opisano rolę społeczności lokalnej w przygotowaniu dokumentu oraz sposoby jej włączenia na etapie wdrażania *Strategii*.

**WYMIAR TERYTORIALNY I PODSTAWA
PRAWNA OPRACOWANIA STRATEGII ROZWOJU
PONADLOKALNEGO "INNOWACYJNE BIESZCZADY"
NA LATA 2023-2030**

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030 opracowana została na podstawie art. 10g ustawy o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2023 poz. 40 z późn. zm.), który umożliwia gminom sąsiadującym i powiązanym ze sobą funkcjonalnie, opracowanie wspólnej strategii rozwoju w zakresie ich terytorium.

Strategia rozwoju ponadlokalnego daje gminom możliwość wspólnego planowania działań rozwojowych, co ma kluczowe znaczenie zwłaszcza w odniesieniu do realizacji inwestycji oraz stanowi również podstawę do podejmowania decyzji przez poszczególne gminy o sposobie i zakresie dostarczania społecznościom lokalnym wybranych usług publicznych. Strategia przygotowywana przez kilka gmin może więc przynieść wymierne korzyści wszystkim interesariuszom - w szczególności poprzez dostosowanie planów inwestycyjnych poszczególnych gmin i uwzględnienie w nich potrzeb całego obszaru objętego strategią, jak również przez realizację wspólnych przedsięwzięć inwestycyjnych.

Zakres strategii rozwoju ponadlokalnego, podobnie jak w przypadku strategii rozwoju gminy, określony jest w art. 10e ust. 3 ustawy o samorządzie gminnym, jednak podmiot przygotowujący dokument może zamieścić w nim dodatkowe elementy, jeśli jest to zasadne ze względu na zakres tematyczny podejmowany w danej strategii.

Podstawę prawną opracowania niniejszej strategii stanowi również ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2023 r. poz. 225 z późn. zm.), która określa zasady prowadzenia polityki rozwoju, podmioty prowadzące tę politykę oraz tryb współpracy między nimi, a także ustawa z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 (Dz. U. z 2022 r. poz. 1079), która wprowadza szczególne instrumenty realizacji programów, między innymi w postaci Innych instrumentów terytorialnych (IIT), które umożliwiają wspólną realizację projektów w ramach rozwoju terytorialnego.

Jednym z najważniejszych kroków w formalizacji współpracy było zawarcie 1 marca 2023 r. porozumienia jednostek samorządu terytorialnego w sprawie określenia zasad współpracy w ramach Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady”, które utworzyło Obszar Funkcjonalny „Innowacyjne Bieszczady”. Sygnatariuszami niniejszego dokumentu były następujące jednostki samorządu terytorialnego:

- **Gmina Czarna,**
- **Gmina Lutowska,**
- **Gmina Ustrzyki Dolne**
- **Powiat Bieszczadzki.**

Organem decyzyjnym partnerstwa jest Rada Porozumienia, w skład której wchodzi przedstawiciele władz wykonawczych wszystkich gmin tworzących partnerstwo (wójtowie poszczególnych gmin) lub osoby je reprezentujące. Zarządzaniem operacyjnym i realizacją działań w partnerstwie powierzono Zespołowi Operacyjnemu.

Najważniejsze postanowienia Porozumienia w zakresie współpracy podczas przygotowania do nowej perspektywy finansowej UE, dotyczą m.in.:

- deklaracji partnerskiej współpracy wszystkich Stron Porozumienia na rzecz ponadlokalnego i zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego,

- opracowania i wdrożenia Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady”,
- realizacji zintegrowanych projektów w odpowiedzi na potrzeby i problemy, wynikające z zaistniałych i potencjalnych uwarunkowań społeczno-gospodarczych,
- utworzenia Rady Porozumienia, jako organu podejmującego najważniejsze decyzje i wyznaczającego kierunki działania w ramach współpracy,
- formalnego powierzenia Powiatowi Bieszczadzkemu roli lidera, który ma za zadanie koordynację działań podejmowanych w ramach Porozumienia.

Partnerstwo gmin tworzących Obszar Funkcjonalny „Innowacyjne Bieszczady”, to wspólna inicjatywa samorządów z terenu powiatu bieszczadzkiego, na rzecz zrównoważonego rozwoju regionu, przejawiająca się chęcią integracji działań mających na celu zapewnienie temu obszarowi konkurencyjności i dynamicznego rozwoju dzięki zacieśnieniu współpracy samorządowej. Obszar ten obejmuje swym zasięgiem powierzchnię 1 139 km², zamieszkiwany na koniec 2021 roku przez 20 940 osób, co zostało szczegółowo przedstawione w *Diagnozie sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej*, stanowiącej załącznik do niniejszej Strategii.

Lokalizację gmin tworzących OF „Innowacyjne Bieszczady” w jego obrębie oraz położenie OF w województwie podkarpackim, przedstawiają poniższe mapy.

Mapa 1 Zasięg terytorialny gmin wchodzących w skład Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”

Źródło: Opracowanie własne

Mapa 2 Lokalizacja OF „Innowacyjne Bieszczady” na tle województwa podkarpackiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.wikipedia.org

**SPÓJNOŚĆ STRATEGII ROZWOJU
PONADLOKALNEGO "INNOWACYJNE BIESZCZADY"
Z DOKUMENTAMI I CELAMI NA POZIOMIE
EUROPEJSKIM, KRAJOWYM I REGIONALNYM**

Przygotowanie dokumentu dla kilku samorządów pozwoli na aplikowanie o środki unijne i umożliwi realizację zintegrowanych projektów partnerskich.

W poniższym rozdziale wyszczególniono zbiór podstawowych dokumentów wyższego rzędu, z którymi Strategia Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030 wykazuje spójność. Opisane dokumenty strategiczne i wykonawcze stanowią warunki brzegowe dla niniejszej Strategii, która przygotowana została w pełnej zgodności z tymi dokumentami. Jednocześnie, mając na uwadze realizowaną perspektywę finansową Unii Europejskiej na lata 2021 – 2027, dołożono wszelkich starań, aby działania określone w dokumencie odpowiadały równocześnie na wyzwania na poziomie europejskim, krajowym i regionalnym zidentyfikowane w poszczególnych obszarach wsparcia współfinansowanych z Europejskich Funduszy Strukturalnych i Inwestycyjnych w kolejnych latach. Należy zaznaczyć, że Strategia Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030 wykazuje spójność zarówno z dokumentami o charakterze strategicznym, jak i wykonawczym.

Poziom europejski

Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady

Komisja Europejska w Rozporządzeniach Parlamentu Europejskiego i Rady przedstawiła cele Polityki Spójności na lata 2021-2027. Pakiet rozporządzeń obejmuje przede wszystkim: rozporządzenie ramowe, rozporządzenie ws. Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) i Funduszu Spójności (FS), rozporządzenie ws. Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+), rozporządzenie ws. Interreg, rozporządzenie ws. Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST). Jednym z elementów ww. dokumentów jest przedstawienie podstawowych założeń i Celów Tematycznych dla Polityki Spójności oraz proponowanych przez Komisję Europejską zasad funkcjonowania programów operacyjnych w perspektywie 2021–2027.

W trwającej perspektywie finansowej Polska realizuje działania w ramach wszystkich pięciu celów polityki spójności oraz celu dodatkowego, umożliwiającego obywatelom i regionom łagodzenie społecznych, gospodarczych i środowiskowo-przestrzennych skutków transformacji w kierunku gospodarki neutralnej dla klimatu.

Realizacja Umowy Partnerstwa wpiera realizację 6 celów Polityki spójności, do których należą:

- Cel 1: Bardziej konkurencyjna i inteligentna Europa
- Cel 2: Bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa
- Cel 3: Lepiej połączona Europa
- Cel 4: Europa o silniejszym wymiarze społecznym
- Cel 5: Europa bliżej obywateli
- Cel 6: Łagodzenie skutków transformacji w kierunku gospodarki neutralnej dla klimatu

Dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów i inicjatyw lokalnych jednym z ważniejszych celów polityki spójności dla OF „Innowacyjne Bieszczady” jest Cel Tematyczny nr 5 – Europa bliższa obywatelom, , który jest podstawą ustanowienia Instrumentów Terytorialnych (w tym ZIT i IIT) i będzie głównym źródłem finansowania projektów w ramach obszarów funkcjonalnych w perspektywie 2021 – 2027.

Zaplanowano jednak, że w ramach ZIT i IIT możliwa będzie realizacja projektów również we wszystkich pozostałych celach polityki. Zarówno współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, jak i Europejskiego Funduszu Społecznego.

Europejski Zielony Ład

Europejski Zielony Ład jest strategią na rzecz rozwoju, mającą na celu przekształcenie UE w sprawiedliwe i prosperujące społeczeństwo żyjące w konkurencyjnej, zasobooszczędnej i nowoczesnej gospodarce. Jej celem jest również: ochrona, zachowanie i poprawa kapitału naturalnego oraz ochrona zdrowia i dobrostanu obywateli przed zagrożeniami oraz negatywnymi skutkami związanymi z klimatem i naturalnym środowiskiem.

Dokument zawiera plan działań umożliwiających bardziej efektywne wykorzystanie zasobów dzięki przejściu na czystą gospodarkę o obiegu zamkniętym oraz przeciwdziałanie utracie różnorodności biologicznej i zmniejszenie poziomu zanieczyszczeń. Do obszarów Europejskiego Zielonego Ładu, wchodzi m.in.:

- Ochrona naszego wrażliwego ekosystemu i bioróżnorodności biologicznej;
- Sposoby na bardziej zrównoważony łańcuch żywnościowy;
- Czysta i bezpieczna energia;
- Zrównoważony przemysł i sposoby na bardziej zrównoważone i przyjazne środowisku cykle produkcyjne;
- Bardziej ekologiczny sektor budowlany i renowacyjny;
- Zrównoważona mobilność i promowanie bardziej zrównoważonych środków transportu;
- Środki mające na celu szybkie i skuteczne ograniczenie oraz eliminację zanieczyszczeń;
- Osiągnięcie neutralności klimatycznej.

Zakłada się, że zapisy Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030 będą zgodne z Europejskim Zielonym Ładem, którego postanowienia będą wpływać na zmiany w poszczególnych sektorach Państw UE. Wdrożenie Europejskiego Zielonego Ładu wymagać będzie od członków KE przemyslenia strategii politycznych w zakresie m.in. dostaw czystej energii w gospodarce, w sektorze przemysłu, produkcji i konsumpcji, infrastruktury, transportu, budownictwa, żywności i rolnictwa.

Poziom krajowy

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, jako jeden z ważniejszych dokumentów krajowych wskazuje, że zrównoważony rozwój społeczny i regionalny to rozwój skierowany na terytorialną różnorodność oraz jej atuty, a jednocześnie dbający o zapewnienie całemu społeczeństwu wysokiej jakości życia. Jako główny cel SOR określono tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Obszary wiejskie w Polsce charakteryzuje zróżnicowanie przestrzenne pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i funkcji gospodarczych (są to zarówno obszary z dominacją rolnictwa tradycyjnego, obszary rolnictwa wielkoobszarowego, obszary z dominacją funkcji turystycznej, jak i silnie zurbanizowane obszary położone w pobliżu dużych aglomeracji

i mniejszych miast). Pobudzanie ich rozwoju wymaga zintegrowanego i jednocześnie zindywidualizowanego podejścia uwzględniającego ich potencjały i potrzeby rozwojowe. Kierując się celami strategicznymi SOR polityka wobec obszarów wiejskich musi wspierać ich rozwój w oparciu o posiadane przez nie endogeniczne potencjały. Efektem będzie m.in. wyrównywanie szans rozwojowych wszystkim mieszkańcom wsi. Implikuje to działania dotyczące pobudzania przedsiębiorczości, przekształceń strukturalnych, zwiększania mobilności i zapewnienia odpowiedniej jakości usług decydujących o perspektywach rozwojowych (zdrowie, edukacja, transport publiczny), zapewniając przy tym zachowanie walorów kulturowych, krajobrazu i środowiska przyrodniczego.

Realizacja Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030 będzie się wpisywać w zakładane działania określone w SOR dla obszarów wiejskich, co potwierdza zarówno sformułowana wizja rozwoju gminy, jak i przyjęte cele strategiczne, które służyć będą urzeczywistnieniu się tej wizji.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Polityka regionalna na szczeblu centralnym koordynowana jest przez Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030. Zakłada ona zrównoważony i bardziej spójny rozwój całego kraju i zmniejszanie dysproporcji rozwojowych między obszarami miejskimi i wiejskimi. W szczególności wspiera miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze oraz obszary zagrożone trwałą marginalizacją. Strategia Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030 będzie wpisywała się w realizację wyzwań wskazanych dla polityki regionalnej w KSRR 2030, tj.:

- adaptacja do zmian klimatu oraz ograniczanie zagrożeń dla środowiska;
- przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych;
- rozwój i wsparcie kapitału ludzkiego i społecznego;
- wzrost produktywności i innowacyjności regionalnych gospodarek;
- rozwój infrastruktury podnoszącej konkurencyjność, atrakcyjność inwestycyjną i warunki życia w regionach;
- zwiększenie efektywności zarządzania rozwojem (w tym finansowania działań rozwojowych) oraz współpracy między samorządami terytorialnymi i między sektorami;
- przeciwdziałanie nierównościom terytorialnym i przestrzennej koncentracji problemów rozwojowych oraz niwelowanie sytuacji kryzysowych na obszarach zdegradowanych.

Umowa Partnerstwa na lata 2021-2027

30 czerwca 2022 r. oficjalnie zakończyły się negocjacje Umowy Partnerstwa między Komisją Europejską a polskim rządem. Dokument ten pokazuje szerszy kontekst i ramy dla perspektywy finansowej UE 2021-2027, jednocześnie nakreślając strategię wykorzystania środków polityki spójności i koordynacji w zakresie określania obszarów wsparcia. Umowa Partnerstwa łączy ze sobą oczekiwania Komisji Europejskiej z wyzwaniami wynikającymi z krajowych dokumentów, takich jak Strategia Odpowiedzialnego Rozwoju i inne strategie sektorowe.

UP realizować będą krajowe i regionalne programy operacyjne, które wraz z UP tworzą spójny system dokumentów strategicznych i programowych, stanowiący podstawę do realizacji perspektywy 2021-2027 w Polsce. UP zakłada kontynuację realizacji dotychczasowych programów

krajowych oraz regionalnych. Nowym narzędziem jest program finansowany ze środków Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.

Jednym z opisanych w dokumencie narzędzi przeznaczonych dla obszarów funkcjonalnych w perspektywie 2021-2027 są instrumenty - Zintegrowane Inwestycje Terytorialne i Inne Instrumenty Terytorialne. Ich istotą jest realizacja partnerskich projektów przyczyniających się do rozwiązywania problemów i wspólnego oraz skoordynowanego zaspakajania potrzeb całego obszaru. Instrumenty te mają służyć wzmocnieniu współpracy i partnerstw samorządów, które realizują wspólne działania rozwojowe na podstawie strategii terytorialnych.

Kluczowe zasady w procesie przygotowania i wprowadzania instrumentów terytorialnych:

- partnerstwo i współpraca,
- zintegrowane podejście do rozwiązywania problemów łączących sąsiadujące jednostki samorządu terytorialnego,
- zaangażowanie lokalnych instytucji i organizacji w przygotowanie i realizację działań wynikających ze strategii terytorialnych.

Realizacja tych zasad ma mieć wpływ na oddolny charakter wypracowanych strategii, które jednocześnie muszą wykazać spójność z ramami strategicznymi na poziomie regionalnym - strategią rozwoju województwa.

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030 i stworzone na jej potrzeby Partnerstwo gmin, będą spełniać przedstawione w UP wymagania oraz przewidują wykorzystanie instrumentu IIT, jako jednego ze źródeł finansowania realizacji działań zaplanowanych w tym dokumencie.

Poziom regionalny

Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

W Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2030 przyjęto model rozwoju stymulowany strategicznymi wyborami jako: zrównoważony, integrujący zasoby i potencjały, ukierunkowany na wysoką jakość życia. Aby realizować kierunki założone w Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2030, zastosowano wymiar terytorialny poprzez skoncentrowanie działań na wykorzystaniu potencjałów rozwojowych na określonym obszarze, tzw. obszarze strategicznej interwencji.

Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030 zakłada m.in.: następujące kierunki interwencji, w które wpisuje się Strategia Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030:

OBSZAR TEMATYCZNY 1. GOSPODARKA I NAUKA

- 1.3. Konkurencyjność gospodarki poprzez innowacje i nowoczesne technologie

OBSZAR TEMATYCZNY 2. KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY

- 2.1. Edukacja
- 2.3. Kultura i dziedzictwo kulturowe
- 2.4. Rynek pracy
- 2.6. Włączenie społeczne

- 2.7. Aktywny styl życia i sport

OBSZAR TEMATYCZNY 3. INFRASTRUKTURA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU I ŚRODOWISKA

- 3.1. Bezpieczeństwo energetyczne i OZE
- 3.3. Poprawa dostępności komunikacyjnej wewnątrz regionu oraz rozwój transportu publicznego
- 3.4. Rozwój infrastruktury informacyjno-komunikacyjnej w regionie
- 3.5. Rozwój infrastruktury służącej prowadzeniu działalności gospodarczej i turystyki
- 3.6. Przeciwdziałanie i minimalizowanie skutków zagrożeń wywołanych czynnikami naturalnymi
- 3.7. Zapobieganie i minimalizowanie skutków zagrożeń antropogenicznych
- 3.8. Zarządzanie zasobami dziedzictwa przyrodniczego, w tym ochrona i poprawianie stanu różnorodności biologicznej i krajobrazu

OBSZAR TEMATYCZNY 4. DOSTĘPNOŚĆ USŁUG

- 4.1. Poprawa dostępności do usług publicznych poprzez wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych
- 4.2. Planowanie przestrzenne wspierające aktywizację społeczności i aktywizacja obszarów zdegradowanych
- 4.3. Wsparcie instytucjonalne i poprawa bezpieczeństwa mieszkańców

OBSZAR HORYZONTALNY – TERYTORIALNY WYMIAR STRATEGII

Priorytet 7.1. Wykorzystanie policentrycznego miejskiego układu osadniczego,

Priorytet 7.3 Obszary wymagające szczególnego wsparcia w kontekście równoważenia rozwoju

Priorytet 7.4 Obszary wiejskie – wysoka jakość przestrzeni do zamieszkania, pracy i wypoczynku

Plan Strategiczny Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030

Planowanie strategiczne opiera się na zrealizowanych działaniach diagnostycznych i pozostaje w ścisłym związku z funkcją decyzyjną procesu zarządzania. Proces realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030 został podzielony na cztery poziomy. Wszystkie zostały sformułowane na podstawie przeprowadzonego procesu diagnostycznego, którego wyniki zidentyfikowały najważniejsze potrzeby i problemy OF „Innowacyjne Bieszczady” oraz jego potencjały i szanse rozwojowe. W pierwszym kroku, na podstawie wniosków z diagnozy oraz analizy SWOT sformułowano wizję rozwoju, która jest jednocześnie celem głównym. Przedstawia ona obraz OF „Innowacyjne Bieszczady”, w wyniku realizacji postanowień niniejszego dokumentu. Wizja ma również przełożenie na kolejny poziom wdrożeniowy czyli cele strategiczne, określone w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzenno-środowiskowym. Cele strategiczne mają charakter długofalowy i wskazują generalny kierunek postępowania w realizacji założonej wizji rozwoju. Natomiast uszczegóławiające je priorytety rozwojowe będą realizowane w średnim okresie i stanowią narzędzia oraz sposoby realizacji celów strategicznych. Ostatnim elementem programu strategicznego są kierunki działań, które służą realizacji założonych celów i są podstawą wdrażania strategii.

**SYNTEZA I WNIOSKI Z DIAGNOZY SYTUACJI
SPOŁECZNEJ, GOSPODARCZEJ I PRZESTRZENNEJ**

4.1. Synteza diagnozy

Źródłem dla formułowania wniosków jest analiza potencjałów i barier rozwojowych, które wynikają z uwarunkowań wewnętrznych obszaru. W tym celu wykorzystano analizę poszczególnych czynników w sferze gospodarczej, społecznej, środowiskowej oraz przestrzennej (a także określenie podstawowych cech struktur przestrzennej obszaru oraz zróżnicowań wewnętrznych terytorium i analizę powiązań funkcjonalnych).

Następnym elementem jest uwzględnienie uwarunkowań zewnętrznych, które wspierają wykorzystanie atutów obszaru i przyspieszają pozytywne zmiany, jednak mogą też stanowić zagrożenie dla rozwoju gmin tworzących Obszar Funkcjonalny „Innowacyjne Bieszczady”. Najistotniejsze uwarunkowania tego typu to:

- procesy globalne (zmiany klimatyczne oraz powiązane z tym zagadnieniem stan powietrza oraz kurczące się zasoby wody; zmiany technologiczne w tym rewolucja cyfrowa, wpływające nie tylko na procesy gospodarcze, ale również funkcjonowanie społeczeństwa; rosnące nierówności społeczne; zjawiska kryzysowe w tym związane z pandemią SARS-COV-2 i jej skutkami oraz agresją Rosji na Ukrainę);
- polityki Unii Europejskiej, w tym Nowy Zielony Ład oraz istotne z punktu widzenia partnerstwa polityki wspierające rozwój jak Polityka Spójności, Wspólna Polityka Rolna;
- kierunki polityki rozwojowej kraju oraz Województwa Podkarpackiego.

W celu formułowania wniosków zastosowano podejście funkcjonalne. Podejmując dany wątek tematyczny odniesiono się także do szans i zagrożeń wynikających z otoczenia zewnętrznego.

Pogłębiony materiał analityczny, będący podstawą dla sformułowania wniosków diagnostycznych, jest zawarty w dokumencie „Diagnoza sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej”, stanowiącym załącznik do niniejszej Strategii.

4.2. Wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej

Opracowanie Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030, zgodnie z obowiązującymi przepisami dotyczącymi strategii rozwoju ponadlokalnego, poprzedzone zostało przygotowaniem „Diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej”, która jest kluczowym etapem w kompleksowej ocenie ponadlokalnych zasobów oraz w wypracowaniu strategicznych rozwiązań.

Wnioski z przeprowadzonej diagnozy stanowiły podstawę do opracowania części kierunkowej Strategii, która zawiera wizję, cele strategiczne, kierunki działań, kluczowe projekty do realizacji oraz model struktury funkcjonalno-przestrzennej wspólnie z rekomendacjami w zakresie polityki przestrzennej i wskazaniem obszarów strategicznej interwencji.

Najważniejsze wnioski z diagnozy, wynikające z poszczególnych sfer, które tworzą strukturę diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady” przedstawiono poniżej.

Ogólna charakterystyka gmin wchodzących w skład Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”

- OF „Innowacyjne Bieszczady” położony jest w południowo-wschodniej części województwa podkarpackiego, granicząc od strony północnej z gminami: Bircza i Fredropol, od zachodu z gminami: Cisna, Solina i Olszanica, natomiast od wschodu i południa z Ukrainą.
- OF swoim zasięgiem obejmuje tereny 3 gmin położonych w powiecie bieszczadzkim, zajmując łączną powierzchnię 1 139 km², co stanowi 6,38% powierzchni województwa podkarpackiego.
- W skład OF wchodzi w większości obszary wiejskie, natomiast obszar miejski obejmuje teren w granicach miasta Ustrzyki Dolne. Sieć osadniczą tworzy 41 sołectw, z których 3 stanowią gminne centra administracyjno-usługowe, będące siedzibą władz gminnych.
- Pod względem zajmowanej powierzchni w OF, największą powierzchnię zajmuje gmina Ustrzyki Dolne – 479 km², niewiele mniej gmina Lutowiska – 475 km², natomiast najmniejszą część zajmuje gmina Czarna – 185 km².

SFERA SPOŁECZNA

Uwarunkowania demograficzne

- OF „Innowacyjne Bieszczady” na koniec 2023 r. zamieszkiwało 20 430 osób, co stanowiło 1,0 % ogólnej liczby ludności województwa podkarpackiego. Na przestrzeni lat 2021-2023 liczba ludności spadła o 510 osób. Spadek liczby mieszkańców nastąpił w każdej z gmin OF – największy w gminie Ustrzyki Dolne – o 401 osób.
- Analizowany obszar w 2023 r., z uwagi na swoje uwarunkowania przyrodnicze i krajobrazowe, charakteryzował się bardzo niską gęstością zaludnienia w stosunku do średniej dla województwa podkarpackiego i wynosił 18, os./km² (przy gęstości zaludnienia w województwie – 119 os./km²). Najwyższą wartość tego wskaźnika wystąpiła w gminie Ustrzyki Dolne – 33 os./km², natomiast najmniejsza w gminie Lutowiska – 5 os./km².
- Na przestrzeni lat 2021-2023 wartość przyrostu naturalnego na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” wyniosła -427, a główny wpływ na to miała niska wartość tego wskaźnika w gminie Ustrzyki Dolne który w tym okresie wynosił -388.
- Największy wpływ na zmniejszającą się liczbę ludności w OF „Innowacyjne Bieszczady” ma zjawisko migracji. Liczba wymeldowań z OF na przestrzeni lat 2021-2023 znacznie przekroczyła liczbę zameldowań, w związku z czym wartość salda migracji wyniosła -472. We wszystkich gminach OF wystąpiła ujemna wartość salda migracji. Spośród gmin, najniższa wartość salda migracji wystąpiła w Ustrzykach Dolnych - -319. Głównym typem migracji z terenu OF „Innowacyjne Bieszczady” były migracje edukacyjne, spowodowane wyjazdem absolwentów szkół średnich na studia do większych ośrodków akademickich – przede wszystkim Rzeszów, Kraków, Lublin i pozostawaniem w tych miastach, rozpoczynając karierę zawodową. Obok migracji edukacyjnej, zasadnicze znaczenie dla uwarunkowań demograficznych mają migracje ekonomiczne, które skutkują wyjazdem do miejsc, dających większe perspektywy zawodowe, również w kierunku zagranicznym. Analiza kierunków migracji zgodnie z danymi GUS ukazuje, że kierunkiem odpływu blisko połowy mieszkańców z terenu OF były ośrodki miejskie, jednak z uwagi na możliwość

niedokonywania obowiązków meldunkowych, trudno jest określić faktyczną skalę tego zjawiska.

- W strukturze mieszkańców przeważa grupa mieszkańców w wieku produkcyjnym, jednak na przestrzeni lat 2021-2023 można zauważyć spadek ich liczby przy wzroście liczby ludności w wieku poprodukcyjnym. Równocześnie w tym okresie nastąpił nieznaczny wzrost liczby osób w wieku przedprodukcyjnym. Struktura mieszkańców OF „Innowacyjne Bieszczady” przedstawia się jednak podobnie do województwa podkarpackiego.
- Według „Prognozy ludności gmin na lata 2017-2030”, opracowanej przez GUS, liczba ludności OF „Innowacyjne Bieszczady” do 2030 roku w dalszym ciągu ma się zmniejszać i utrzymywać ma się jednolity trend spadkowy w tej kwestii. Prognozowany jest również spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym oraz wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym, co może negatywnie wpływać na rozwój społeczno-gospodarczy regionu.

Edukacja i wychowanie

- Na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” liczba dzieci do lat 3 w 2023 r. wyniosła 747 osób, natomiast jedynie w gminie Ustrzyki Dolne funkcjonowała placówka zapewniająca opiekę nad dziećmi w tej grupie wiekowej. Z uwagi na brak żłobka lub klubu dziecięcego w gminach: Czarna i Lutowiska, a także ograniczoną liczbę miejsc w żłobku w gminie Ustrzyki Dolne, część mieszkańców OF zapewnia opiekę nad dziećmi do lat 3 w domach, nierzadko kosztem własnej pracy zawodowej. Stwarzając miejsca opieki, gminy zwiększyłyby ich dostępność i przyczyniłyby się do poprawy sytuacji na rynku pracy.
- W 2023 r. na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” liczba dzieci w wieku od 3 do 6 lat wynosiła 736, natomiast 81,8 % z nich objętych było wychowaniem przedszkolnym. Łącznie w OF, zgodnie z danymi GUS, funkcjonują zaledwie 4 przedszkola, 1 punkt przedszkolny oraz 10 oddziałów przedszkolnych przy szkołach podstawowych. Rozwój infrastruktury w tym zakresie, pozwoliłby na zwiększenie dostępności do usług wychowania przedszkolnego.
- W zakresie szkolnictwa podstawowego, na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” w 2023 funkcjonowało 9 szkół podstawowych wraz z filiami, do których uczęszczało 1 398 uczniów. Współczynnik skolaryzacji brutto wyniósł w 2023 roku na tym obszarze 83,87 % i uległ spadkowi w stosunku do roku 2019 o 2,42 %, co świadczy o malejącej liczbie uczniów uczęszczających do szkół na terenie OF. Porównując współczynniki skolaryzacji w OF „Innowacyjne Bieszczady” i w województwie podkarpackim, zauważalne jest, że w OF znajduje się on na poziomie znacznie niższym niż dla województwa (89,2%). Powodem takiego stanu rzeczy jest jednak zawyżanie średniej przez ośrodki miejskie, do których placówek uczęszczają często uczniowie z sąsiednich obszarów wiejskich. Zmniejszająca się liczba uczniów w szkołach stanowi istotny problem dla samorządów, z uwagi na ciągle rosnące koszty utrzymania placówek oświatowych przy malejącej subwencji oświatowej, co z kolei przekłada się na konieczność ponoszenia przez gminy wydatków z własnego budżetu, ograniczając w ten sposób środki na inwestycje. Główny wpływ na malejącą liczbę uczniów w szkołach mają uwarunkowania demograficzne, przede wszystkim mniejsza z roku na rok liczba urodzeń.

- Wyniki egzaminu ósmoklasisty w szkołach na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” w 2022 roku generalnie wyszły na poziomie średnim. Najwyższe wyniki wystąpiły z języka angielskiego – średnia 61 %, z języka polskiego - 58%, zaś z matematyki wyniosły – 51 %. Wyniki te kształtowały się poniżej średniej dla województwa podkarpackiego.
- Na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” placówki realizujące kształcenie na poziomie ponadpodstawowym, funkcjonują jedynie w gminie Ustrzyki Dolne.

Infrastruktura kulturalna i sportowa

- Ważną rolę w upowszechnianiu kultury na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” pełnią prowadzące działalność kulturalną ośrodki i domy kultury oraz świetlice wiejskie. Instytucje kultury w gminach oprócz działalności kulturalnej prowadzą również działalność sportową oraz turystyczną, a także zajmują się promocją gminy i prowadzeniem informacji turystycznej.
- OF „Innowacyjne Bieszczady” posiada unikalne zasoby dziedzictwa kulturowego, przemysłowego, sakralnego i przyrodniczego, które jednak pozostają w dużej mierze niewykorzystane. Obszar ten zmaga się z problemem ograniczonej dostępności do oferty kulturalnej, niewystarczająco rozwiniętą infrastrukturą oraz brakiem nowoczesnych narzędzi do prezentacji i ochrony dziedzictwa. W wielu miejscowościach brak funkcjonalnych przestrzeni integrujących lokalną społeczność, a istniejące obiekty kultury wymagają modernizacji, wyposażenia oraz cyfryzacji.
- Przykładem wzmacniania kultury w regionie jest projekt obejmujący modernizację Ośrodka Muzealnego PTTK w Ustrzykach Górnych, mieszczącego się w zabytkowym budynku dawnej strażnicy granicznej z lat 40. XX wieku, oraz rozbudowę ekspozycji historycznej o nowoczesne narzędzia audiowizualne. Realizacja przedsięwzięcia pozwoli stworzyć atrakcyjne i interaktywne centrum wiedzy o dziedzictwie Bieszczadów, które będzie jednocześnie przestrzenią prowadzenia warsztatów, spotkań, prelekcji oraz różnorodnych działań edukacyjnych i animacyjnych, sprzyjających aktywnemu uczestnictwu mieszkańców i gości w życiu kulturalnym regionu.
- Wyzwania te dotyczą również potrzeby zachowania pamięci o przeszłości – zwłaszcza o przesiedleniach, wielokulturowym dziedzictwie regionu oraz historii jego przemysłowego i granicznego rozwoju. Jednocześnie rośnie potrzeba aktywizacji społecznej i kulturalnej mieszkańców, szczególnie w małych miejscowościach, oraz wzmocnienia lokalnej tożsamości i integracji międzypokoleniowej.
- Zintegrowane działania planowane w projektach – obejmujące m.in. rewitalizację zabytków, prace konserwatorskie, tworzenie nowoczesnych przestrzeni kultury (kino i scena plenerowe, utworzenie Alei Utraconych Dworów oraz digitalizacja i cyfryzacja zasobów – stanowią odpowiedź na te potrzeby. Wspierają rozwój instytucji kultury i zwiększają dostępność do dziedzictwa, wzmacniają poczucie przynależności oraz wpływają na rozwój gospodarczy i społeczny regionu.
- Dodatkowo zauważalny jest deficyt kompetencji cyfrowych i kulturowych wśród mieszkańców, szczególnie młodzieży i seniorów, co ogranicza ich udział w życiu kulturalnym oraz dostęp do nowoczesnych form edukacji i uczestnictwa w kulturze. Planowane projekty odpowiadają na tę lukę poprzez działania edukacyjne, warsztaty i cyfryzację zasobów, co przyczyni się do budowania kapitału społecznego oraz rozwoju lokalnych kompetencji.

- Popularną formą działalności kulturalnej na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” są biblioteki, stanowiące samorządowe instytucje kultury i znajdujące się w każdej z gmin wchodzących w skład OF. Biblioteki służą zaspokajaniu potrzeb oświatowych, kulturalnych i informacyjnych społeczeństwa, uczestnicząc również w upowszechnianiu wiedzy i kultury, poprzez organizację różnego rodzaju wydarzeń kulturalnych. Analizując dane dotyczące liczby czytelników w bibliotekach na przestrzeni lat 2021-2023, można jednak zauważyć spadek liczby czytelników oraz wypożyczeń. Wynika to przede wszystkim ze zmniejszającej się atrakcyjności czytelnictwa jako formy rozrywki, a także oferty bibliotek, wskutek powszechnego dostępu do Internetu, stanowiącego nowy sposób uczestnictwa w kulturze. Duży wpływ na atrakcyjność oferty bibliotek ma głównie stan i wielkość księgozbioru, liczba nowości czytelniczych, liczba i rodzaj wydarzeń promocyjnych, a także stan infrastruktury bibliotek.
- Na bazie zabudowań dawnej rafinerii w Ustrzykach Dolnych powstało Bieszczadzkie Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO – unikalna przestrzeń wpisana w przemysłowe dziedzictwo regionu, której rewitalizacja otworzyła nowe możliwości wykorzystania kulturowego. Obiekt ten, będący materialnym świadectwem historii przemysłu naftowego w Bieszczadach, posiada wyjątkowy potencjał do dalszego rozwoju jako ośrodek kultury i edukacji.
W perspektywie dalszego rozwoju Centrum planowane jest kompleksowe przystosowanie, adaptacja i zagospodarowanie zabytkowych obiektów dawnej rafinerii na potrzeby instytucji kultury. Powstała infrastruktura zostanie przekazana jednostce kultury Powiatu Bieszczadzkiego. Zakres planowanych działań obejmuje wykonanie prac budowlano-modernizacyjnych, przygotowanie przestrzeni ekspozycyjnej, konserwację i zabezpieczenie zabytków ruchomych, digitalizację i udostępnianie zasobów kultury oraz wyposażenie obiektu w niezbędny sprzęt i urządzenia.
- Na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” znajduje się rozwinięta infrastruktura sportowa, obejmująca przede wszystkim stadiony i boiska piłkarskie, a także boiska wielofunkcyjne. Mieszkańcy oraz turyści mają również korzystać ze stacji narciarskich w Ustrzykach Dolnych i Brzegach Dolnych, wyciągów narciarskich w Arłamowie i talerzykowego wyciągu narciarskiego w Dwerniczku, a także z zespołu basenów w Ustrzykach Dolnych. Oprócz tego dostępne są otwarte strefy aktywności w postaci siłowni plenerowych, strzelnica sportowo-szkoleniowa, pole golfowe oraz korty tenisowe. W celu zaspokojenia potrzeb mieszkańców oraz zapewnienia atrakcyjności dla turystów, niezbędne są dalsze inwestycje w infrastrukturę sportową, promującą prowadzenie aktywnego i zdrowego trybu życia. W szczególności ważne jest wykorzystanie potencjału OF dla dalszego rozwoju narciarstwa, zarówno zjazdowego, jak i biegowego.

Ochrona zdrowia i pomoc społeczna

- System opieki zdrowotnej w 2023 roku na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” opierał się na 13 przychodniach medycznych. W kwestii specjalistycznych usług medycznych, mieszkańcy oraz inne osoby przebywające na terenie OF, korzystają z placówek zorganizowanych w Ustrzykach Dolnych. Dostęp do leków na terenie OF zapewnia 6 aptek ogólnodostępnych i 2 punkty apteczne.
- W gminach wchodzących w skład OF „Innowacyjne Bieszczady” występuje zróżnicowanie pod względem zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej, który w 2023

roku kształtował się od 4,5 % w gminie Ustrzyki Dolne do 6,6 % w gminie Lutowiska. Średnia udziału beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem dla OF „Innowacyjne Bieszczady” wynosiła 5,8 %, co było wynikiem znacznie większym od średniej dla województwa podkarpackiego i całego kraju, co może świadczyć o większym stopniu ubóstwa i wykluczenia społecznego na terenie OF.

SFERA GOSPODARCZA

Rynek pracy i bezrobocie

- OF „Innowacyjne Bieszczady” w 2024 r. zamieszkiwało 12 217 osób w wieku produkcyjnym, a na przestrzeni lat 2022-2024 występowała tendencja spadkowa, jeśli chodzi o liczbę osób w tej grupie wiekowej. Powodem takiego stanu rzeczy jest, jak już wspomniano przy analizie uwarunkowań demograficznych, proces starzenia się społeczeństwa i wzrostem liczby osób w wieku poprodukcyjnym. Spadek dotyczył również liczby osób w wieku mobilnym, a więc ludzi zdolnych i gotowych do ewentualnego przekwalifikowania się oraz zmiany stanowiska lub pracy. Kwestie związane z liczbą osób w wieku produkcyjnym, w tym w wieku mobilnym, mają zasadniczy wpływ na rynek pracy.
- Rynek pracy OF „Innowacyjne Bieszczady”, z uwagi na jego charakterystykę, ukierunkowany jest przede wszystkim na działalność związaną z gospodarką leśną i przetwórstwem drzewnym, a także na obsługę ruchu turystycznego. Walory przyrodnicze i krajobrazowe wpływają na rozwój handlu oraz działalności usługowej, m. in. w zakresie hotelarstwa, gastronomii i infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej.
- Liczba osób pracujących na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” na koniec 2023 roku wynosiła 3 021 osób, stanowiąc przy tym zaledwie 14,6 % liczby osób w wieku produkcyjnym na tym obszarze. W 2023 roku na terenie OF.
- Wskaźnik liczby osób pracujących na 1000 ludności w OF „Innowacyjne Bieszczady” wypadł niekorzystnie na tle województwa podkarpackiego, a jego wartość wynosiła w 2023 r. 128 przy 224 dla województwa. Na wysoką wartość wskaźnika liczby osób pracujących na 1000 ludności w województwie podkarpackim wpływa przede wszystkim bardziej rozwinięty rynek pracy na terenie większych ośrodków miejskich niż na obszarach wiejskich.
- Skalę bezrobocia w OF „Innowacyjne Bieszczady” oraz w poszczególnych gminach tworzących ten obszar, określa wskaźnik udziału zarejestrowanych bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym. Wskaźnik ten dla OF w 2023 roku wynosił 9,6% jednak znacznie przewyższał wartość dla województwa podkarpackiego (5,5%) i całego kraju (3,6%). Wyższa wartość wskazanego wskaźnika dla OF „Innowacyjne Bieszczady” niż dla województwa i całego kraju, przy mniejszej wartości wskaźnika liczb osób pracujących na 1000 ludności, niekorzystnie świadczy o sytuacji na lokalnym rynku pracy w OF.

Przedsiębiorczość i rolnictwo

- Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” w 2024 wyniosła 2 741 i w stosunku do roku 2019 (2567) wzrosła o 174 podmioty. Wzrost tej liczby na przestrzeni lat 2019-2024 wystąpił w każdej gmin OF

oprócz gminy Lutowiska, gdzie w/w wskaźnik się nie zmienił. Najwięcej podmiotów zarejestrowanych, zarówno w roku 2019, jak i 2024, było w gminie Ustrzyki Dolne.

- Przeważającą część podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” w 2024 roku stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, zarejestrowane w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej – 82,32 % ogółu zarejestrowanych podmiotów. Na przestrzeni lat 2017-2024 w tej grupie podmiotów nastąpił również znaczny wzrost ich liczby. W tym okresie wzrosła także liczba spółek handlowych oraz fundacji.
- Najwięcej zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w 2024 roku wykonywało działalność gospodarczą związaną z handlem hurtowym i detalicznym (14,03 % ogółu podmiotów). Na przestrzeni lat 2017-2024 wystąpił największy wzrost w działalności związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi. Wysoki udział podmiotów wykonujących działalność gospodarczą w tej sekcji, znacząco wpływa na stopień zagospodarowania turystycznego, a w związku z tym na potencjał turystyczny obszaru.
- W strukturze zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” w 2023 roku, największy udział miały mikroprzedsiębiorstwa, zatrudniające do 9 pracowników, które stanowiły 95,02 % ogółu podmiotów (2 652 podmiotów), których liczba na przestrzeni lat 2019-2023 zwiększyła się o 414.
- Kondycję gospodarki na danym obszarze badają wskaźniki przedsiębiorczości, za które w diagnozie przyjęto m. in. podmioty wpisane do rejestru REGON na 1000 ludności, podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, czy też jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 1000 ludności. Analiza tych wskaźników ukazuje, że zarówno w roku 2019, jak i 2023 wskaźniki dla OF „Innowacyjne Bieszczady” kształtowały się znacznie powyżej średniej dla województwa podkarpackiego. Świadczy to o większej aktywności gospodarczej na terenie OF w stosunku do całego województwa, co jest wynikiem występowania licznych małych przedsiębiorstw zajmujących się pracami leśnymi oraz rozwiniętej na tym obszarze turystyki. Pozostałe wskaźniki dotyczące podmiotów gospodarki narodowej analizowane w diagnozie ukazują między innymi, że w 2023 roku na terenie OF występowała większa liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców niż średnio w województwie podkarpackim.
- Obszar Funkcjonalny „Innowacyjne Bieszczady”, z uwagi na objęcie większej części jego powierzchni różnymi formami ochrony przyrody, ma ograniczoną ofertę inwestycyjną na tym obszarze dla potencjalnych inwestorów.
- OF „Innowacyjne Bieszczady” obejmuje w głównej mierze tereny o charakterze leśnym (ponad 70 % powierzchni to grunty leśne), występują tu jednak również użytki rolne, wykorzystywane rolniczo, zwłaszcza w północnej i środkowej części OF. Zgodnie z przeprowadzonym w 2020 roku Powszechnym Spisem Rolnym 2020, na jego terenie znajdowało się 1 553 gospodarstw rolnych o łącznej powierzchni 18 439 ha, a największą ich część stanowiły gospodarstwa o powierzchni 1-5 ha (ok. 55,27 % ogółu gospodarstw). Najwięcej gospodarstw rolnych (73,0 % ogółu gospodarstw w OF) oraz użytków rolnych znajdowało się w gminie Ustrzyki Dolne, gdzie zajmowały także największą powierzchnię terenu gminy (57,9 % powierzchni gospodarstw w OF). Liczba gospodarstw w OF „Innowacyjne Bieszczady” stanowiła 1,36% liczby gospodarstw w województwie podkarpackim, a ich powierzchnia - 2,73% powierzchni gospodarstw w województwie.

Najwięcej powierzchni OF, zajmowały duże gospodarstwa rolne w grupie obszarowej „15 ha i więcej”, co świadczy o mniejszym rozdrobnieniu gospodarstw niż w skali całego województwa, gdzie największą powierzchnię zajmowały gospodarstwa w grupie obszarowej „1-5 ha”.

- Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych w OF „Innowacyjne Bieszczady”, a także średnia powierzchnia użytków rolnych, wchodzących w skład tych gospodarstw, znacznie przekraczały wartości dla województwa podkarpackiego. Wartości zaważyły przede wszystkim gospodarstwa rolne znajdujące się w gminach Lutowiska i Czarna, gdzie średnia powierzchnia gospodarstw rolnych wynosiła odpowiednio 26,43 ha i 15,21 ha, natomiast średnia powierzchnia użytków rolnych – 23,94 ha i 11,65 ha.
- Powierzchnia zasiewów ogółem w OF „Innowacyjne Bieszczady” wyniosła zaledwie 376,85 ha, co stanowiło zaledwie 2,6 % powierzchni użytków rolnych na terenie OF. Największą część użytków rolnych stanowiły łąki trwałe – 50,3% ogółu tych użytków.
- Biorąc pod uwagę liczbę osób pracujących w gospodarstwach rolnych w OF „Innowacyjne Bieszczady”, łącznie pracowało tam 2 902 osób, co stanowiło 13,9% ogółu mieszkańców OF. W województwie podkarpackim liczba osób pracujących w gospodarstwach rolnych wyniosła 240 667, co z kolei stanowiło 11,35 % ogółu mieszkańców województwa. Ukazuje to, że nieco większy odsetek mieszkańców OF zajmuje się pracą w gospodarstwach rolnych, niż w przypadku większości obszarów województwa podkarpackiego.

Potencjał turystyczny

- OF „Innowacyjne Bieszczady” posiada wybitne walory przyrodnicze i krajobrazowe, a także obiekty dziedzictwa kulturowego, które znacznie wpływają na potencjał turystyczny tego regionu. Na walory przyrodnicze i krajobrazowe wpływ mają przede wszystkim występujące tu kompleksy leśne, ukształtowanie terenu, w tym w szczególności połoniny, a także bioróżnorodność i czystość środowiska naturalnego. Walory kulturowe dotyczą głównie występujących tu obiektów sakralnej architektury drewnianej i murowanej.
- Duże znaczenie dla rozwoju ruchu turystycznego ma stopień zagospodarowania turystycznego, w tym dostępność i jakość bazy noclegowej. Na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” funkcjonują liczne hotele, pensjonaty, domki letniskowe, kwatery prywatne oraz gospodarstwa agroturystyczne i ekologiczne, a także schroniska turystyczne. Mimo to wciąż obserwuje się niedobór obiektów o podwyższonym standardzie, całorocznych, dostępnych dla różnych grup użytkowników – w tym osób z niepełnosprawnościami – oraz infrastruktury komplementarnej, takiej jak wypożyczalnie rowerów, przechowalnie sprzętu, punkty serwisowe czy obiekty oferujące funkcje edukacyjne i kulturowe.
- Istotnym elementem rozwoju oferty turystycznej jest również zapewnienie odpowiednich warunków dla turystów zmotoryzowanych, umożliwiających im wygodne i bezpieczne korzystanie z atrakcji regionu. Pomimo istnienia pojedynczych obiektów noclegowych z zapleczem parkingowym oraz nielicznych campingów, na terenie Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady” występują istotne braki w infrastrukturze obsługi turystów zmotoryzowanych. Brakuje ogólnodostępnych, odpowiednio oznakowanych parkingów w bezpośrednim sąsiedztwie kluczowych atrakcji turystycznych, a istniejące miejsca

postojowe często nie są dostosowane do potrzeb pojazdów turystycznych o większych gabarytach, w tym kamperów i busów. Niewystarczająca jest liczba wyznaczonych stref biwakowych oraz punktów obsługi kamperów (z możliwością uzupełnienia wody, zrztu ścieków i podłączenia do energii elektrycznej). Brakuje także spójnego systemu informacji turystycznej w przestrzeni – nowoczesnych tablic z mapami, drogowskazów, oznaczeń szlaków i punktów postojowych, co utrudnia orientację w terenie oraz ogranicza dostępność atrakcji. Rozwój tego typu infrastruktury, w połączeniu z rozwiązaniami proekologicznymi i estetycznym wkomponowaniem w krajobraz, jest kluczowy dla zwiększenia komfortu podróżowania po regionie, wydłużenia pobytu turystów oraz wzmocnienia jego konkurencyjności.

- Przykładem działań służących poprawie tej sytuacji jest planowana modernizacja obiektu „Kremenaros” (dawna nazwa Schronisko Kremenaros”) w Ustrzykach Górnych. Schronisko to swą nazwę utraciło w związku z koniecznością modernizacji i po tej inwestycji zamierza się dokonać ponownej kategoryzacji. Obiekt położony na skrzyżowaniu Głównego Szlaku Beskidzkiego (GSB) i Szlaku Granicznego zyska nową funkcję – stanie się komfortową bazą noclegowo-gastronomiczną, wyposażoną w infrastrukturę dostosowaną do potrzeb turystyki aktywnej pieszej, rowerowej i skitowej oraz konnej. W ramach modernizacji zostaną wdrożone nowoczesne rozwiązania proekologiczne, takie jak instalacje fotowoltaiczne, systemy retencji wody deszczowej, nasadzenia zieleni oparte na rodzimych gatunkach oraz udogodnienia dla osób z niepełnosprawnościami. Obiekt „Kremenaros” po modernizacji spełniał będzie wymogi kategoryzacyjne i zostanie zintegrowany programowo i logistycznie z innymi obiektami PTTK w Ustrzykach Dolnych, Bacówką pod Małą Rawką, obiektami w Wetlinie oraz Bacówkami w Jaworzu i Cisnej a przede wszystkim z lokalnymi punktami partnerskimi, tworząc spójną sieć noclegową, służącą rozwojowi sieciowych produktów turystycznych. W bezpośrednim sąsiedztwie „Kremenarosa” znajduje się Camping PFCC nr 154 – jeden z trzech oficjalnie zarejestrowanych campingów w Bieszczadach. Obiekt jest własnością PTTK. Na jego terenie zaadoptowane zostanie jedno z istniejących pomieszczeń na wypożyczalnię rowerów elektrycznych, wraz ze stacją ładowania.

Projekt obejmuje również komponent turystyki historycznej poprzez modernizację Ośrodka Muzealnego PTTK w Ustrzykach Górnych (w dawnym budynku strażnicy granicznej z lat 40.) i rozbudowę ekspozycji historyczno-turystycznej o nowoczesne narzędzia audiowizualne. Dzięki temu region zyska nie tylko atrakcyjne centrum informacji o dziedzictwie bieszczadzkiej turystyki, ale także miejsce prowadzenia warsztatów, spotkań co stanie się ważnym elementem nowego produktu turystycznego. Ośrodek turystyczny „Hotel Górski” PTTK w Ustrzykach Górnych wraz z campingiem nr 150 PFCC posiadają pojemność ponad 250 miejsc noclegowych w bazie stałej oraz ponad 250 miejsc na polu namiotowym i 40 stanowisk dla kamperów. Ośrodek w dniach niepogody jest ważnym elementem oferty turystycznej i przy okazji uzupełnia ofertę obiektu „FANTO” w Ustrzykach Dolnych.

- Niezbędnymi elementami infrastruktury turystycznej są trasy umożliwiające uprawianie turystyki pieszej i rowerowej. Przez terytorium OF „Innowacyjne Bieszczady” przebiegają liczne szlaki turystyczne, w tym piesze oraz rowerowe. W praktyce jednak jedynie nieliczne szlaki rowerowe zlokalizowane na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego wyróżniają się atrakcyjnością krajobrazową i przyrodniczą. Poza jego granicami trasy rowerowe

charakteryzują się niższą jakością, brakiem spójności oraz ograniczoną dostępnością, co obniża ich atrakcyjność dla turystów.

- W celu rozwoju infrastruktury turystycznej niezbędne jest podjęcie przez gminy wspólnych działań ukierunkowanych na wytyczanie i oznakowanie nowych szlaków turystycznych – zarówno pieszych, jak i rowerowych. Działania te będą uwzględniać również tworzenie miejsc wypoczynku oraz budowę, modernizację lub budowę pełnowartościowych ścieżek rowerowych.
- Oprócz turystyki pieszej i rowerowej, OF „Innowacyjne Bieszczady” posiada również znaczny potencjał do uprawiania m. in. turystyki konnej. Turystyka konna rozwija się poprzez dostępne na terenie OF szlaki konne oraz funkcjonujące tu ośrodki jeździeckie i stadniny koni.
- Z uwagi na swoje położenie oraz ukształtowanie terenu, na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” występują dogodne warunki do uprawiania sportów zimowych, w szczególności narciarstwa i snowboardu, w oparciu o dostępną infrastrukturę, w postaci stacji narciarskich w Ustrzykach Dolnych i Brzegach Górnych, wyciągów narciarskich w Arłamowie oraz wyciągu w Dwerniczku. Występują tu również specjalne trasy do uprawiania narciarstwa biegowego. W celu dalszego rozwoju infrastruktury turystycznej, konieczne są dalsze inwestycje przy funkcjonujących już obiektach narciarskich oraz tworzenie nowych obiektów, wykorzystując w pełni potencjał OF.
- Potencjał turystyczny OF „Innowacyjne Bieszczady” w znacznej mierze tworzą występujące na tym terenie atrakcje turystyczne. Do atrakcji zaliczyć można przede wszystkim Zagrodę Żubrów w Mucznej, Muzeum Przyrodnicze Bieszczadzkiego Parku Narodowego, trzy „Słupy Wododziałowe” oraz Park Gwiazdowego Nieba „Bieszczady”. Ważny jest jednak dalsze wykorzystanie potencjału turystycznego na terenie poszczególnych gmin poprzez tworzenie nowych produktów turystycznych, które sprawią, że obszar będzie atrakcyjnym kierunkiem podróży o każdej porze roku, co z kolei skutkować będzie tworzeniem nowych miejsc pracy oraz napływem nowych mieszkańców.
- Planowane jest utworzenie produktu turystycznego pn. „Zintegrowane Centra Turystyki Aktywnej”, stanowiącego nowoczesną, ponadgminną infrastrukturę turystyczną w Bieszczadach, obejmującą sieć szlaków pieszo-rowerowych, tras rowerowych typu single trail oraz punkty obsługi i wypoczynku dla turystów. Projekt integruje różnorodne formy aktywnej turystyki w spójną ofertę regionalną, zapewniając komfortowe warunki do eksploracji terenów górskich oraz korzystania z nowoczesnych udogodnień na trasach. Realizacja inwestycji wzmocni konkurencyjność turystyczną regionu, podniesie jakość usług dla odwiedzających oraz przyczyni się do wydłużenia sezonu turystycznego i promocji Bieszczadów na rynkach krajowych i zagranicznych.
- Ważną formą promocji turystyki jest informacja turystyczna, która służy nie tylko indywidualnym turystom i organizatorom wypoczynku grupowego, jak i potencjalnym turystom. Warto podjąć działania w celu zintegrowania poszczególnych punktów oraz utworzenia spójnej sieci informacji turystycznej całego OF „Innowacyjne Bieszczady”.
- Planowane jest również opracowanie aplikacji mobilnej umożliwiającej samodzielne planowanie podróży i korzystanie z lokalnych usług – takich jak szlaki, noclegi, atrakcje czy wypożyczalnie sprzętu (rowery, narty, rakiety śnieżne, zestawy Tour Guide). Rozwiązanie

to zwiększy dostępność oferty dla turystów krajowych i zagranicznych oraz usprawni jej promocję i dystrybucję.

Wdrożenie systemu cyfrowego umożliwi kompleksowe zarządzanie ofertą turystyczną regionu oraz zwiększy jej dostępność i widoczność – szczególnie wśród turystów indywidualnych, młodszych i zagranicznych, którzy poszukują elastycznych, spersonalizowanych rozwiązań online. Aplikacja pozwoli na łatwiejsze planowanie pobytu, rezerwację usług i dostęp do aktualnych informacji, co przełoży się na wydłużenie czasu pobytu, wzrost liczby odwiedzin poza sezonem oraz lepsze wykorzystanie lokalnej infrastruktury i usług. System ułatwi także promocję regionu na rynkach krajowym i zagranicznym – poprzez integrację z punktami informacji turystycznej i platformami sprzedażowymi.

W efekcie powstanie nowa jakość w ofercie turystycznej regionu: atrakcyjna, profesjonalnie zarządzana i dostępna dla szerokiego grona odbiorców sieć usług i doświadczeń, która będzie motorem rozwoju lokalnej gospodarki, tworzenia miejsc pracy, integracji społecznej i promocji Bieszczadów jako miejsca przyjaznego turystyce przez cały rok.

- Kolejną formą promocji turystyki jest promocja lokalnych szlaków, budowanie rozpoznawalności produktu turystycznego oraz wydłużenie sezonu turystycznego.

Gospodarka finansowa

- Na przestrzeni lat 2019-2023 o 77,56% zwiększyła się wysokość dochodów budżetowych w OF „Innowacyjne Bieszczady”, z 116 586 326,98 zł do 150 298 211,08 zł, tj. o 77,56 %. Ogółem w województwie podkarpackim w tym okresie dochody wzrosły o 47,2%, co ukazuje, że dynamika wzrostu dochodów w OF była większa niż dla całego województwa. Wraz z dochodami, wzrosła również wysokość wydatków budżetowych, ponoszonych przez poszczególne gminy OF. Wydatki budżetu w 2023 wyniosły 166 119 459,92 zł, a w stosunku do roku 2019 zwiększyły się o 33,71%. W każdej z analizowanych gmin, na przestrzeni lat 2019-2023 nastąpił wzrost dochodów oraz wydatków.
- O poprawie sytuacji finansowej gmin wchodzących w skład OF „Innowacyjne Bieszczady” świadczą również wskaźniki dochodów oraz wydatków na 1 mieszkańca. Na przestrzeni lat 2007-2023 wartości obu wskaźników znacznie wzrosły, co dotyczyło każdej z gmin, wchodzących w skład OF. Analiza porównawcza OF z sąsiadującymi powiatami: leskim, przemyskim i sanockim, a także z całym województwem podkarpackim ukazuje, że w 2023 roku w OF wartość dochodów na 1 mieszkańca oraz wydatków na 1 mieszkańca była na podobnym poziomie, jak w przypadku powiatów: przemyskiego i sanockiego oraz województwa podkarpackiego, niższa natomiast niż w powiecie leskim. Na wzrost wskaźników dochodów i wydatków na 1 mieszkańca, oprócz polepszającej się sytuacji finansowej gmin, wpływa również zmniejszająca się liczba ich mieszkańców.
- Analizując strukturę dochodów budżetu OF „Innowacyjne Bieszczady” w roku 2019 i 2023 można zauważyć, że nastąpiła zmiana w wysokości poszczególnych rodzajów dochodów i ich udziału w ogólnej strukturze. Zarówno w 2019, jak i 2023 roku największą część dochodów budżetu OF stanowiły dochody własne.
- W zakresie możliwości inwestycyjnych gmin, cennym wskaźnikiem jest wartość wyniku bieżącego, stanowiącego różnicę między dochodami bieżącymi i wydatkami bieżącymi.

W OF „Innowacyjne Bieszczady” zarówno w 2019, jak i 2023 roku wystąpiła nadwyżka operacyjna, która wyniosła odpowiednio 4 394 625,61 zł i 9 51 744,61 zł. Co istotne nadwyżka operacyjna wystąpiła w każdej z analizowanych gmin, co dawało im możliwość realizacji nowych przedsięwzięć, przeznaczając daną kwotę na inwestycje lub spłacając wcześniej zaciągnięte zobowiązania na cele inwestycyjne.

- W zakresie finansowania i współfinansowania programów i projektów unijnych w latach 2019-2023, w OF „Innowacyjne Bieszczady” pozyskano łącznie 27 550 654,14 zł.

SFERA PRZESTRZENNO-ŚRODOWISKOWA

Środowisko naturalne i formy ochrony przyrody

- OF „Innowacyjne Bieszczady” położony jest w obrębie 3 mezoregionów: Pogórze Przemyskie, Góry Sanocko-Turczańskie i Bieszczady Zachodnie, co znacząco wpływa na różnorodność terenu i walory krajobrazowe, a także na wysoki poziom lesistości tego obszaru. Na walory przyrodnicze i krajobrazowe tego obszaru, oprócz kompleksów leśnych, w których przeważa buczyna karpacka, wpływają również występujące tu pasma górskie i połoniny.
- Duży wpływ na uwarunkowania środowiskowe i występującą na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” bioróżnorodność ma rzeka San, a w zasadzie jego dorzecze, które w znacznej części kształtuje sieć wodną OF. Prawie na całej długości rzeki płyną strumienie w wąwozach lub dolinach ograniczonych urwistymi stokami. Na terenie gminy Lutowiska, rzeka San ma tu swój początek w rejonie Przełęczy Użockiej. Oprócz tego, teren OF znajduje się w zasięgu dorzecza Dniestru. Cieki wodne pozbawione są skażeń przemysłowych i charakteryzują się czystością, co wpływa na brak zagrożeń dla życia biologicznego.
- Na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” występują niewielkie złoża dobrej jakości ropy naftowej, gazu ziemnego, wody mineralne, a także złoża piaskowca, wykorzystywanego jako kruszywo dla celów budowlanych.
- OF charakteryzuje się wysokim stopniem zalesienia na poziomie 68,9 %, a w przypadku gminy Lutowiska, stopień lesistości wynosi 81,9. Bardzo ważne są więc działania na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego w OF „Innowacyjne Bieszczady”. W związku tym ustanowiono na tym terenie formy ochrony przyrody w postaci: Bieszczadzkiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych (Gór Słonnych, Dolina Sanu), Wschodniobeskidzkiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, obszarów Natura 2000 (2 obszary specjalnej ochrony ptaków – Góry Słonne i Bieszczady oraz 3 specjalne obszary ochrony siedlisk – Ostoja Góry Słonne, Moczary i Bieszczady), 10 rezerwatów przyrody, użytków ekologicznych oraz pomników przyrody.

Dziedzictwo kulturowe

- OF „Innowacyjne Bieszczady” cechuje się bogatym dziedzictwem kulturowym, wynikającym przede wszystkim z wielokulturowej historii oraz wielowyznaniowości. Wczesne ślady osadnictwa na terenach Bieszczadów datuje się na około 5 tysięcy lat p.n.e. W tym okresie ludzie zamieszkiwali te obszary, polowali, zbierali dzikie rośliny

i prowadzili pasterstwo. Pozostałości archeologiczne, takie jak kamienne narzędzia czy grotty skalne, potwierdzają obecność człowieka w pradziejach. Następnie w średniowieczu były to tereny ważne strategicznie na styku różnych państw i kultur. W X wieku tereny te znajdowały się pod wpływem Księstwa Halickiego, a później weszły w skład Królestwa Polskiego i Węgierskiego. Na terenie OF powstały drewniane grody obronne, m.in. w Ustrzykach Górnych. W XIV i XV wieku obszar znalazł się w granicach Królestwa Polskiego. W 1340 roku wybuchły walki między Polską a Węgrami o kontrolę nad tymi terenami. Po tych walkach region wszedł w skład Polski. W późniejszych wiekach obszar ten był często miejscem walk i konfliktów, zwłaszcza w okresie rozbiorów Polski (XVIII i XIX wiek) oraz w czasie I i II wojny światowej. Po wojnie tereny te stopniowo odzyskały spokój i pokój. W latach 60. XX wieku obszar ten stał się popularny wśród turystów, przede wszystkim miłośników przyrody i górskich wędrówek. Powstał Bieszczadzki Park Narodowy w celu ochrony unikalnej przyrody i ekosystemów tego regionu. Dzisiaj tereny OF są cenionym miejscem turystycznym, a historia, kultura i dziedzictwo przyciągają wielu odwiedzających, którzy chcą poznać piękno i bogactwo tego malowniczego regionu.

- Architektura na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” związana jest z regionalnymi tradycjami i dostosowana do surowych warunków klimatycznych oraz charakterystycznych dla tego regionu zasobów naturalnych, zwłaszcza drewna. Przykładem tradycyjnej drewnianej zabudowy jest Chata Bojkowska w Smolniku, która stanowi odtworzenie dawnej architektury bojkowskiej charakterystycznej dla Bieszczadów. Obiekt pełni dziś funkcję izby pamięci oraz ośrodka edukacyjnego, w którym prezentowane są elementy kultury materialnej i duchowej grupy etnograficznej Bojków – dawnych mieszkańców tych terenów.
- Obszar Funkcjonalny „Innowacyjne Bieszczady” posiada wyjątkowe i zróżnicowane dziedzictwo kulturowe, obejmujące zabytki architektury drewnianej i murowanej, pozostałości dawnej zabudowy przemysłowej, obiekty sakralne oraz miejsca pamięci związane z wielokulturową historią regionu. Jednakże znacząca część tych zasobów wymaga pilnych działań konserwatorskich, restauratorskich lub adaptacyjnych, aby zapobiec ich dalszej degradacji i utracie wartości. Niewystarczająca jest liczba nowoczesnych przestrzeni ekspozycyjnych i multimedialnych, umożliwiających prezentację dziedzictwa w atrakcyjnej formie dla różnych grup odbiorców, w tym młodzieży. Brakuje kompleksowego systemu oznakowania i informacji o obiektach dziedzictwa kulturowego, co ogranicza ich dostępność turystyczną. Istotną potrzebą jest również digitalizacja i udostępnianie zasobów online, w celu ich archiwizacji i promocji. Wymagane jest tworzenie miejsc integracji społecznej opartych na dziedzictwie, łączących funkcje kulturalne, edukacyjne i turystyczne, sprzyjających aktywizacji mieszkańców oraz budowaniu lokalnej tożsamości.

Mieszkalnictwo i planowanie przestrzenne

- Zasoby mieszkaniowe OF „Innowacyjne Bieszczady” w 2023 roku obejmowały 7 529 mieszkań o łącznej powierzchni 550 246 m². Na terenie OF, w części obejmującej obszar

wiejski, występują przede wszystkim budynki mieszkalne jednorodzinne, natomiast na obszarze miejskim w Ustrzykach Dolnych, przeważa zabudowa mieszkalna wielorodzinna.

- Na przestrzeni lat 2019-2023 na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” zmniejszyła się wartość wskaźnika, określającego zagęszczenie mieszkań, tj. przeciętnej liczby osób przypadającej na 1 mieszkanie, kształtując się poniżej średniej dla województwa podkarpackiego. Wartość ta przekraczała jednak średnią wartość wskaźnika dla całego kraju, świadcząc o większej gęstości zaludnienia mieszkań na tym terenie, co charakterystyczne jest dla obszarów wiejskich. Podobnie przedstawiała się kwestia wielkości zasobów mieszkaniowych oraz stopnia zaspokojenia potrzeb w zakresie tych zasobów, określanych poprzez wskaźnik liczby mieszkań na 1000 mieszkańców, który na terenie OF w 2023 roku kształtował się na poziomie wyższym niż średnia dla województwa podkarpackiego, co świadczy o większym stopniu zaspokojenia potrzeb mieszkańców OF w zakresie mieszkalnictwa, jednak znacznie poniżej średnia dla całego kraju,.

W kwestii wyposażenia mieszkań w instalacje techniczno-sanitarne, na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” najwięcej mieszkań w 2023 roku wyposażonych było w wodociąg (96,66%), natomiast najmniej w gaz sieciowy (2,03%). Analiza danych w zakresie odsetka mieszkań wyposażonych w instalacje techniczno-sanitarne, obejmujące wodociąg, ustęp spłukiwany, łazienkę, centralne ogrzewanie i gaz sieciowy ukazuje, że wartości dla OF były w dużej mierze zbliżone do wartości dla województwa podkarpackiego oraz całego kraju, a najbardziej znacząca różnica dotyczyła wyposażenia w gaz sieciowy.

- W 2023 roku na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” obowiązywało łącznie 96 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, o łącznej powierzchni 2 111,6 ha, a 42 z nich o łącznej powierzchni 1 551,6 ha, zostało sporządzonych na podstawie ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Pozostałe obowiązujące plany, zostały opracowane na podstawie ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym, która została uchylona przez ww. ustawę. Optymalnym rozwiązaniem w kształtowaniu polityki przestrzennej gmin byłoby uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla wszystkich terenów zurbanizowanych. Jednak w obecnej sytuacji ekonomicznej samorządów oraz obowiązujących przepisów prawnych dot. ochrony przyrody, jest to rozwiązanie trudne i czasochłonne w realizacji.
- W okresie od 2019-2023 roku na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” wydano łącznie 181 decyzji o warunkach zabudowy oraz 12 decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Wydane decyzje o warunkach zabudowy dotyczyły w przeważającej części zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej – 835 tj. 77,24% ogółu wydanych decyzji.

Infrastruktura techniczna i gospodarka odpadami

- OF „Innowacyjne Bieszczady” posiada dobrą dostępność komunikacyjną w zakresie połączeń z pobliskimi ośrodkami miejskimi oraz stolicą województwa, poprzez istniejącą sieć drogową. Z racji swojego położenia ma natomiast słabsze powiązania komunikacyjne z resztą kraju od znacznie lepiej skomunikowanych regionów z zachodniej, północno-zachodniej i centralnej części województwa. Przez teren OF przebiega jedna droga krajowa – nr 84 oraz sześć dróg wojewódzkich, stanowiących trzon układu komunikacyjnego całego obszaru. Ich uzupełnieniem jest natomiast sieć dróg

powiatowych i gminnych. Duży wpływ na stan dróg powiatowych i gminnych mają pozyskiwane środki na ich modernizację, między innymi z Rządowego Funduszu Rozwoju Dróg (wcześniej Fundusz Dróg Samorządowych), Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych, Rządowego Funduszu Polski Ład – Program Inwestycji Strategicznych oraz ze środków europejskich.

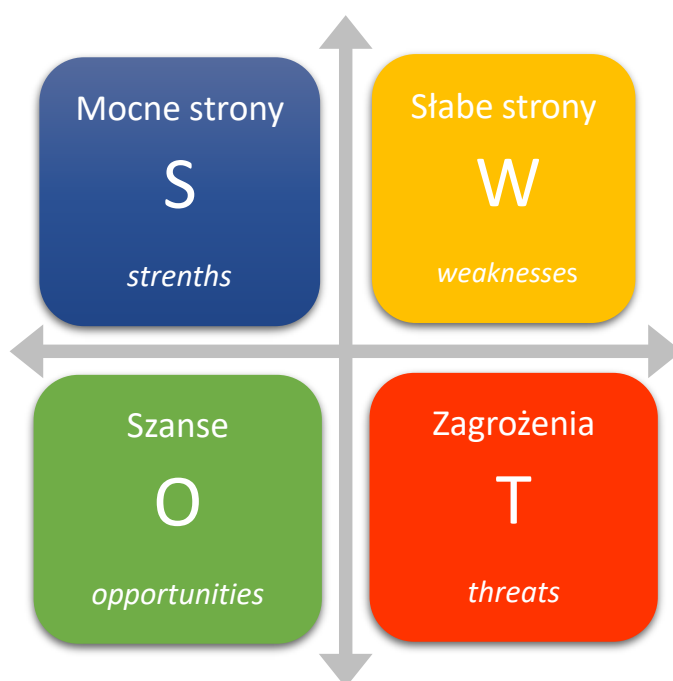
- Na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” w chwili obecnej nie znajdują się stacje ładowania samochodów elektrycznych, co stanowi znaczne ograniczenie dla turystów poruszających się pojazdami elektrycznymi. Tworzenie sieci takich punktów ładowania pojazdów korzystnie wpłynie na rozwój elektromobilności na tym obszarze oraz zwiększenie dostępności turystycznej.
- Wszystkie gminy, wchodzące skład OF „Innowacyjne Bieszczady” posiadają zbiorcze sieci wodociągowe, jednak występują tu znaczne dysproporcje w zakresie dostępności infrastruktury wodociągowej pomiędzy poszczególnymi gminami. Łącznie w 2023 r. do sieci podłączonych było 65,4% budynków mieszkalnych z terenu OF, z kolei średni wskaźnik zwodociągowania, liczony jako liczba mieszkańców obszaru korzystających ze zbiorczej sieci wodociągowej wynosił 66,3-%. W zakresie zwodociągowania, OF „Innowacyjne Bieszczady” wypada niekorzystnie na tle województwa podkarpackiego, dla którego przedstawione powyżej wartości kształtowały się na poziomie wyższym. Wynika to przede wszystkim z istniejącego układu osadniczego tego obszaru, uwarunkowań przyrodniczych oraz występowania niewielkich złóż wód podziemnych, co ogranicza możliwość poboru wody do sieci.
- Na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady”, dostęp do sieci kanalizacyjnej w 2023 roku posiadało 37,13% budynków mieszkalnych. Wartości te, również były znacznie niższe od średniej dla województwa podkarpackiego, co wynikało z niskiej gęstości zaludnienia i rozproszonej zabudowy, co z kolei powodowałoby poniesienie znacznych kosztów w celu rozbudowy sieci kanalizacyjnej.
- Również pod względem gazyfikacji, OF „Innowacyjne Bieszczady” przedstawiał się niekorzystnie na tle województwa podkarpackiego, z uwagi na mały odsetek korzystających z sieci gazowej na terenie OF. Z sieci tej w 2023 r. korzystało zaledwie 2,1 % ogółu ludności OF, natomiast średnia dla województwa wyniosła 75,9 %. Całkowity brak sieci gazowej występował w gminie Lutowiska, natomiast w pozostałych gminach poziom gazyfikacji kształtował się na niskim poziomie.
- Na przestrzeni lat 2019-2023 na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” wzrosła ilość odpadów komunalnych zebranych w sposób selektywny oraz ich udział w ilości odpadów zebranych ogółem – z 29,51% do 40,40%. Wysokość udziału odpadów zebranych w sposób selektywny w ilości odpadów ogółem w 2023 roku przewyższała średnią dla województwa podkarpackiego – 39,89 %, co świadczy o tym, że system gospodarowania odpadami komunalnymi na terenie OF działa prawidłowo. Wciąż jednak występują problemy wymagające rozwiązania, spowodowane między innymi brakiem odpowiedniej infrastruktury do zagospodarowania odpadów oraz zbyt małej świadomości ekologicznej części społeczeństwa w zakresie gospodarki odpadami, w tym ograniczania powstawania odpadów u źródła i selektywnego zbierania odpadów. Istotny jest również fakt, że OF położony jest w obszarze o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych, przyciągając znaczną liczbę turystów, w związku z tym istnieje tu rozwinięta infrastruktura noclegowa i gastronomiczna, co wpływa na wysoką ilość odpadów komunalnych na tym obszarze. Ważną rolę w systemie gospodarki odpadami komunalnymi w zakresie prawidłowej segregacji pełnią również punkty selektywnej zbiórki odpadów komunalnych. Na terenie OF znajdują się 3 takie punkty.

- Masa wytworzonych odpadów komunalnych na 1 mieszkańca na terenie OF „Innowacyjne Bieszczady” w 2023 r. wyniosła średnio 180,66 kg i była niższa niż wartość dla województwa podkarpackiego ogółem – 244 kg.

4.3. Analiza SWOT

Analiza SWOT jest powszechnie wykorzystywana przez jednostkach administracji publicznej, jako narzędzie diagnozy strategicznej, opartej na wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowaniach mających wpływ na rozwój danego obszaru. Pozwala ono porównać silne i słabe strony jednostki wynikające z otoczenia wewnętrznego, z szansami i zagrożeniami dla rozwoju płynącymi z otoczenia zewnętrznego, a także określić ich wzajemne oddziaływanie.

Analizy dokonano w oparciu o dane liczbowe, opisowe i przestrzenne pozyskane z gmin oraz ze źródeł zewnętrznych oraz wniosku z przeprowadzonej diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej.

MOCNE STRONY

S

dogodna komunikacja w rejonie Bieszczadów;

dostęp do bibliotek publicznych w każdej z gmin OF "Innowacyjne Bieszczady";

rozwinięta infrastruktura sportowa w każdej z gmin OF, w tym funkcjonujące stacje oraz wyciągi narciarskie;

potencjał do rozwoju handlu oraz działalności usługowej, m. in. w zakresie obsługi ruchu turystycznego;

spadająca liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych na przestrzeni lat 2019-2023;

rosnąca liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie OF na przestrzeni lat 2019-2023

korzystna struktura agrarna OF, charakteryzująca się mniejszym rozdrobnieniem gospodarstw rolnych oraz większą średnią powierzchnią gospodarstw rolnych niż w województwie podkarpackim;

rozwinięta baza noclegowa oraz gastronomiczna, co usprawnia obsługę ruchu turystycznego i pozwala przyciągać oraz zatrzymywać turystów w gminie;

rozwinięta sieć szlaków turystycznych na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego,

potencjał do uprawiania sportów zimowych, w szczególności narciarstwa zjazdowego, biegowego;

potencjał do stworzenia licznych atrakcji turystycznych, przyciągających turystów zarówno w okresie letnim, jak i zimowym;

wzrost wysokości dochodów budżetowych we wszystkich gminach OF, będący przejawem poprawy sytuacji finansowej, w tym wzrost wartości wskaźnika dochodów na 1 mieszkańca;

znaczny wzrost udziału dochodów majątkowych oraz wydatków majątkowych w budżetach gmin na przestrzeni lat 2019-2023, wpływając na skalę i rodzaj podejmowanych działań inwestycyjnych, a także występowanie nadwyżki operacyjnej w każdej z gmin OF;

wybitne walory przyrodnicze i krajobrazowe gminy oraz czystość środowiska naturalnego, które przyczyniają się do atrakcyjności turystycznej obszaru gminy;

bogate dziedzictwo kulturowe, wynikające z wielokulturowej historii oraz wielowyznaniowości, przejawiające się występowaniem bogatych zasobów sakralnej architektury drewnianej i murowanej;

występowanie cennych choć zaniedbanych obiektów zabytkowych możliwych do rewitalizacji,

zaangażowanie lokalnych instytucji społeczności, ochroda dziedzictwa i rozwój kulturalny

obecność Bieszczadzkiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO jako zrewitalizowanego obiektu o wysokim potencjale kulturowym, edukacyjnym i promocyjnym, zlokalizowanego w autentycznych zabudowaniach dawnej rafinerii naftowej.

SŁABE STRONY

niska gęstość zaludnienia, wynikająca z uwarunkowań geograficznych;

utrzymujący się trend spadającej z roku na rok liczby mieszkańców OF, wynikający przede wszystkim z ujemnego przyrostu naturalnego i ujemnego salda migracji oraz negatywne prognozy dotyczące liczby ludności w perspektywie najbliższych lat;

postępujący proces starzenia się społeczeństwa oraz wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym kosztem liczby osób w wieku produkcyjnym;

braki w infrastrukturze zapewniającej opiekę nad dziećmi do lat 3 oraz dosyć niski udział dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym;

malejąca liczba uczniów w szkołach podstawowych na terenie OF;

uzależnienie lokalnego rynku pracy od gospodarki leśnej oraz obsługi ruchu turystycznego;

słabo rozwinięty rynek pracy, co skutkuje niską wartością wskaźnika liczby osób pracujących na 1000 ludności na tle województwa podkarpackiego;

dominacja mikroprzedsiębiorstw i mała liczba średnich przedsiębiorstw, przy braku dużych przedsiębiorstw na terenie OF;

niska dostępność terenów inwestycyjnych na terenie OF;

brak zintegrowanego systemu punktów informacji turystycznej, zapewniającego spójną promocję i kreującą markę OF "Innowacyjne Bieszczady"; niewykorzystanie w pełni istniejących na terenie OF złóż surowców naturalnych;

ograniczenia w planowaniu przestrzennym i realizacji inwestycji, związane z występowaniem prawnych form ochrony przyrody;

brak infrastruktury umożliwiającej rozwój elektromobilności;

niski stopień skanalizowania oraz gazyfikacji na terenie OF;

brak infrastruktury do zagospodarowania odpadów komunalnych, zły stan techniczny części obiektów kultury oraz brak nowoczesnej infrastruktury

niska dostępność do oferty kulturalnej w mniejszych miejscowościach

rozproszenie inicjatyw i brak jednolitego systemu dziedzictwa w regionie

niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna wzdłuż szlaków pieszych i rowerowych, obejmująca m.in. brak miejsc odpoczynku, niewystarczające oznakowanie, słabą dostępność sanitariatów i punktów informacyjnych, co obniża komfort i bezpieczeństwo odwiedzających oraz ogranicza potencjał rozwoju turystyki aktywnej.

brak nowoczesnej i spójnej infrastruktury turystycznej na szlakach rowerowych i pieszych, mogący prowadzić do obniżenia atrakcyjności regionu w oczach turystów,

brak stałej i zorganizowanej oferty kulturalnej w obiektach Bieszczadzkiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO

słabe wyposażenie istniejących obiektów kultury

brak nowoczesnej, angażującej integrującej lokalną społeczność infrastruktury kulturalnej

SZANSE

ograniczenie odpływu oraz napływ nowych mieszkańców do gmin OF poprzez prowadzenie atrakcyjnej polityki mieszkaniowej, rozwój infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej i zabezpieczenie infrastruktury towarzyszącej zaspakajającej potrzeby mieszkańców;

możliwość wykorzystania środków zewnętrznych (krajowych i unijnych) na rozwój dziedzictwa i kultury.

wzrost świadomości lokalnej tożsamości i integracja społeczności poprzez działania kulturalne.

rozwój nowoczesnych technologii jako narzędzia aktywizacji i promocji dziedzictwa.

rozwój infrastruktury w zakresie zapewnienia opieki nad dziećmi do lat 3 oraz wychowania przedszkolnego;

rozwój podmiotów ekonomii społecznej w zakresie świadczenia usług społecznych;

digitalizacja zasobów bibliotecznych i dziedzictwa kulturowego oraz udostępnianie ich drogą online;

poprawa sytuacji na rynku pracy i wzrost liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenie OF w wyniku pobudzenia aktywności gospodarczej;

wzrost liczby podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w zakresie handlu i usług, co wpłynie na stopień zagospodarowania turystycznego oraz potencjał turystyczny OF;

wykorzystanie potencjału do rozwoju atrakcji turystycznych, wynikający z położenia geograficznego oraz wybitnych walorów przyrodniczo-krajobrazowych

pozyskanie środków finansowych i realizacja inwestycji w zakresie tworzenia całorocznych produktów turystycznych, wpływających na ograniczenie sezonowości ruchu turystycznego;

utworzenie zintegrowanej sieci punktów informacji turystycznej, zwiększając możliwości promocji regionu;

aktywna współpraca samorządów z lokalnymi przedsiębiorcami, organizacjami pozarządowymi oraz mieszkańcami ukierunkowana na rozwój infrastruktury turystycznej i zagospodarowania turystycznego OF;

wzrost wpływów do budżetów gmin z podatków i opłat lokalnych oraz z podatku dochodowego od osób fizycznych i osób prawnych

skuteczne pozyskiwanie środków zewnętrznych, w tym z funduszy europejskich na działania inwestycyjne, ukierunkowane na rozwój;

rozwój elektromobilności i odnawialnych źródeł energii na terenie OF;

wykorzystanie gospodarcze dostępnych złóż surowców naturalnych;

wprowadzenie rozwiązań legislacyjnych powodujących większą aktywność gmin w sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;

pozyskanie środków zewnętrznych na rozbudowę infrastruktury wodno-ka
możliwość dalszego rozwoju Centrum poprzez adaptację obiektów, digitalizację zasobów, rozwój oferty edukacyjno-kulturowej oraz pozyskanie środków z funduszy zewnętrznych na cele związane z dziedzictwem kulturowym.nalizacyjnej.

wysoki potencjał rozwoju turystyki przyrodniczej na OF „Innowacyjne Bieszczady”, wynikający z obecności cennych przyrodniczo terenów, bliskości Bieszczadzkiego Parku Narodowego

ZAGROŻENIA

postępujący spadek liczby mieszkańców OF, będący wynikiem odpływu młodych, wykształconych i aktywnych osób;

utrzymywanie się negatywnych trendów demograficznych, w szczególności starzenia się społeczeństwa;

wzrost liczby osób dotkniętych ubóstwem oraz wykluczeniem społecznym;

niewykorzystanie potencjału rozwojowego OF w tym potencjału turystycznego i kulturowego, wskutek ograniczeń finansowych lub organizacyjnych w poszczególnych gminach;

rosnące koszty utrzymywania placówek oświatowych, co niekorzystnie wpłynie będzie na budżety gmin;

pogorszenie się sytuacji na rynku pracy wskutek likwidacji podmiotów gospodarczych w wyniku rosnących kosztów prowadzenia działalności gospodarczej, co prowadzi będzie do wzrostu bezrobocia na terenie OF;

wzrost wysokości wydatków bieżących, co może skutkować wystąpieniem deficytu operacyjnego oraz zwiększenia się zadłużenia gmin;

zanieczyszczenie środowiska naturalnego, w szczególności poprzez wprowadzanie zanieczyszczeń do cieków wodnych;

pogłębianie się dysproporcji w rozwoju OF, a innymi rozwijającymi się regionami;

wrażliwość sektora turystycznego na zmiany gospodarcze;
wrażliwość sektora turystycznego na zmiany klimatyczne
konkurencyjność innych regionów turystycznych

trwałe wyludnianie i starzenie się społeczności lokalnej ograniczające uczestnictwo w kulturze.

ryzyko niskiej frekwencji lub zaangażowania mieszkańców, jeśli działania nie będą dostosowane do ich potrzeb.

możliwa degradacja infrastruktury i zasobów kultury bez odpowiedniego systemu utrzymania i zarządzania

zagrożenie klimatyczne i środowiskowe mogące utrudniać korzystanie z zewnętrznej turystycznej infrastruktury

ryzyko stagnacji rozwoju turystyki z powodu braku systemowych inwestycji w infrastrukturę towarzyszącą oraz ograniczonej dostępności środków na utrzymanie i modernizację istniejących tras i obiektów.

**PLAN OPERACYJNY STRATEGII ROZWOJU
PONADLOKALNEGO "INNOWACYJNE BIESZCZADY"
NA LATA 2023-2030 ORAZ KIERUNKI INTERWENCJI
ROZWOJU OF**

Wizja Rozwoju

Istotnym elementem każdej strategii jest długookresowa, strategiczna wizja rozwoju. W Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030 jest to opis pożądanego stanu po zakończeniu obecnej perspektywy finansowej UE, przedstawiając kierunki oczekiwanych zmian w wyniku realizacji strategii. Wizja jest wynikiem uwarunkowań związanych z położeniem OF „Innowacyjne Bieszczady”, a także globalnymi trendami rozwojowymi np. demograficznymi, klimatycznymi i technologicznymi oraz specyficznymi dla przedmiotowego obszaru.

Wizja jest określona w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym. Stanowi cel całkowicie nadrzędny, zawierający w sobie pozostałe cele, które są sformułowane w strategii. Dodatkowo spełnia zadania związane z inspirowaniem i jednoczeniem Partnerów wokół wspólnej idei. Przeprowadzony proces diagnostyczny, weryfikujący oczekiwania poszczególnych gmin, które wchodziły w skład OF „Innowacyjne Bieszczady” została sformułowana wizja:

Obszar Funkcjonalny „Innowacyjne Bieszczady” będzie odznaczał się efektywną współpracą tworzących go gmin. Wykorzystuje swoje położenie, zapewniając możliwie jak najwyższy poziom i standard życia mieszkańców. Dotychczasowi i nowi mieszkańcy tworzą zintegrowaną społeczność, która aktywnie włącza się w życie lokalne. Mieszkańcy mają możliwość rozwoju zawodowego, poprzez dostęp do wielu miejsc pracy. Obszar rozwija się gospodarczo i infrastrukturalnie zgodnie z założeniem gospodarkami niskoemisyjnej. Jest obszarem atrakcyjnym turystycznie, wykorzystuje walory przyrodnicze i kulturowe. Środowisko naturalne jest czyste i odpowiednio chronione, a obszar jest przygotowany na ewentualne zagrożenia wynikające ze zmian klimatu.

Misja partnerstwa

Misja partnerstwa, czyli jego cel nadrzędny, stanowiący przyczynę zawarcia partnerstwa i niezmienny w całym okresie jego trwania, została oparta o kluczowe wartości, wokół których zawiązało się i chce działać partnerstwo.

Misją jest stworzenie dynamicznego, zrównoważonego i innowacyjnego regionu, który wykorzystuje potencjał dziedzictwa naturalnego i kulturowego do inspirującego rozwoju społeczno-gospodarczego, promowania przedsiębiorczości, innowacji, edukacji oraz zachowania unikalnej przyrody dla dobra współczesnych i przyszłych pokoleń.

Cele strategiczne i kierunki działań

Realizację zamierzeń związanych z realizacją strategii umożliwiają cele strategiczne. Ustalono trzy zasadnicze cele, które są związane z priorytetowymi dla Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady” obszarami współpracy. Służą one do realizacji zakładanej wizji. Punktem wyjścia do wyznaczenia celów były wnioski z przeprowadzonej diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej oraz opracowanej na ich podstawie analizy SWOT. Cele strategiczne to zamierzenia, które chcielibyśmy osiągnąć w przyszłości. Dlatego ważne było jasne i przejrzyste określenie celów, tak by nie pozostawiały wątpliwości co do zgodności z wizją rozwoju.

Cele strategiczne są uszczegółowione przez kierunki działań stanowiące poziom wdrażania Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030. Natomiast zbiór tych kierunków umożliwia ogólne określenie zaplanowanych do realizacji przedsięwzięć.

Kierunki działań to zakres niezbędnych interwencji i powinny być podejmowane przez gminy, które wchodzi w skład OF „Innowacyjne Bieszczady” oraz partnerów społecznych i gospodarczych. Kierunki są podstawą wdrażania strategii i są bardzo istotnym elementem prac nad dokumentem strategicznym.

Realizacja działań przyczyniać się będzie do osiągania poszczególnych celów strategicznych. Dzięki realizacji działań zintegrowanych, które odpowiadają na potrzeby mieszkańców OF „Innowacyjne Bieszczady” w kilku celach możliwe jest uzyskanie efektu synergii. Efekt ten będzie miał pozytywny wpływ na rozwój obszaru, a przedstawiona struktura tworzy logicznie powiązany system. Układ struktury kierunków rozwoju Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” przedstawia poniższa tabela.

WIZJA ROZWOJU		
MISJA PARTNERSTWA		
Cele strategiczne		
Wymiar gospodarczy	Wymiar przestrzenny	Wymiar społeczny
1	2	3
Stworzenie atrakcyjnych warunków do spędzania wolnego czasu oraz rozwój sektora turystycznego Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”	Ochrona środowiska naturalnego i walorów przyrodniczych Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”	Rozwój i modernizacja infrastruktury podnoszącej poziom życia mieszkańców Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”
Kierunki działań	Kierunki działań	Kierunki działań
OSI I	OSI II	OSI III

Wdrożenie celów przedstawionych powyżej będzie prowadzić do realizacji oczekiwanych rezultatów, które wynikają z zaproponowanych kierunków działań. Monitorowanie stopnia wdrożenia oczekiwanych rezultatów umożliwiają wskaźniki ich osiągnięcia, które zostały przedstawione w dalszej części opracowania, przy charakterystyce przyjętych celów strategicznych. W połowie okresu realizacji Strategii oraz po zakończeniu tego okresu będą monitorowane wartości tych wskaźników.

Dane wynikające z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej, opracowanej na potrzeby niniejszej Strategii, w tym identyfikacji projektowych były podstawą do wyznaczenia wartości bazowej. Oczekiwane rezultaty mają wskazać, jakie będą przewidywane efekty planowanych działań.

Charakterystyka przyjętych celów strategicznych wraz ze wskazaniem kierunków działań w ramach poszczególnych celów, a także oczekiwane rezultaty planowanych działań ze wskaźnikami ich osiągnięcia przedstawiono poniżej.

CEL STRATEGICZNY 1 (w tym cel IIT)

Stworzenie atrakcyjnych warunków do spędzania wolnego czasu oraz rozwój sektora turystycznego Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”

W celu rozwoju społeczno-gospodarczego, największe możliwości dla Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady” dają walory przyrodnicze i krajobrazowe, które w największym stopniu wpływają na atrakcyjność turystyczną tego obszaru, a także na stan i charakterystykę gospodarki lokalnej. Działania w ramach celu strategicznego będą opierać się na spójnej ofercie turystycznej, w parciu o dostępne zasoby, w celu wzmocnienia lokalnej gospodarki, wzrostu dochodów własnych poszczególnych gmin, które wchodzi w skład OF, budowy rozpoznawalności OF na szczeblu krajowym, zwiększenie atrakcyjności osiedleńczej oraz zachęcenie mieszkańców do przedsiębiorczości.

Docenianymi walorami coraz bardziej są naturalny krajobraz, niskie zaludnienie, historyczna architektura wiejska, brak zgiełku. Warunkiem rozwoju jest skoncentrowanie działań proekologicznych związanych z ochroną przyrody i środowiska naturalnego, a także poprawą estetyki i wizerunku gmin wchodzących w OF oraz rozbudowa infrastruktury służącej turystyce. Ważne jest zintegrowanie funkcjonujących punktów informacji turystycznej i stworzenie spójnego systemu promocji Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”. Współpraca samorządowych instytucji kultury w gminach pozwoli na zwiększenie oferty wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych i krajoznawczych dla mieszkańców OF, sąsiednich gmin oraz turystów.

Istotnym aspektem rozwoju społeczno-gospodarczego jest wspieranie przedsiębiorczości i inicjatyw mieszkańców. Popularyzacja i wspieranie przedsiębiorczości przyczyniać się będzie do wzrostu innowacyjności, tworzenie nowych miejsc pracy, zwiększenie konkurencyjności gospodarki gmin wchodzących w OF oraz polepszenie jakości życia mieszkańców. Realizacja celu przyczyni się do rozwoju sektora turystyki poprzez tworzenie i modernizację infrastruktury turystycznej, poprawę dostępności i jakości oferty regionu, co w efekcie zwiększy liczbę odwiedzających. Obecność turystów będzie pośrednio wpływać na wzrost aktywności gospodarczej mieszkańców oraz rozwój lokalnych usług, w tym sektora gastronomicznego, noclegowego i usług towarzyszących, generując dodatkowe źródła dochodów dla lokalnych przedsiębiorców.

CEL STRATEGICZNY 1 (w tym cel IIT)

Stworzenie atrakcyjnych warunków do spędzania wolnego czasu oraz rozwój sektora turystycznego Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”.

KIERUNKI DZIAŁAŃ	OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA DZIAŁAŃ	Wartość bazowa (2021 rok)	Oczekiwany trend
<ul style="list-style-type: none"> modernizacja i budowa tras leśnych, szlaków pieszych i rowerowych oraz obszarów o walorach przyrodniczych i historycznych, wraz z infrastrukturą towarzyszącą, w celu zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu., rozbudowa bazy noclegowej o średnim i wyższym standardzie, przebudowa i przystosowanie (dawnego schroniska) obiektu PTTK „Kremenaros” do potrzeb turystów pieszych, rowerowych i skiturowych, zwiększenie miejsc wypoczynku dla turystów przy atrakcjach turystycznych, w tym budowa placów zabaw, parków rodzinnej rozrywki, siłowni napowietrznych, , stworzenie wspólnej oferty turystycznej OF, który pozwoli na zatrzymanie turystów dłużej niż jeden dzień, budowa i rozbudowa infrastruktury dla turystów min. Utworzenie Plenerowego Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego w Czarnej Górze, budowa i rozbudowa infrastruktury dla turystów zmotoryzowanych, obejmującej m. in. Campingi, ogólnodostępne parkingi w miejscach atrakcyjnych turystycznie oraz miejsca do biwakowania i postoju kamperów wraz z infrastrukturą informacyjną – tablice z mapami, drogowskazy, 	<ul style="list-style-type: none"> zwiększenie atrakcyjności i zróżnicowanie oferty turystycznej OF, zróżnicowanie oferty turystycznej, , zwiększenie liczby turystów przybywających do OF, podniesienie dostępności komunikacyjnej miejsc atrakcyjnych turystycznie, wzrost udziału dochodów własnych w strukturze dochodów budżetu gminy ogółem, uatrakcyjnienie i zróżnicowanie oferty organizowanych wydarzeń dla mieszkańców i turystów, rozwój oferty spędzania wolnego czasu przez turystów zwiększenie liczby podmiotów gospodarczych, zarejestrowanych na terenie gminy, zapewnienie warunków do prowadzenia działalności gospodarczej na terenie gminy, wzrost zainteresowania inwestorów ofertą gminy, wzrost liczby osób pracujących na terenie gminy, spadek bezrobocia. 	liczba utworzonych produktów turystycznych (szt.)	0	
		liczba zrealizowanych przedsięwzięć w zakresie budowy/rozbudowy infrastruktury turystycznej (szt.)	0	
		długość nowoutworzonych szlaków turystycznych (km)	0	
		liczba wybudowanych lub rozbudowanych miejsc dla turystów zmotoryzowanych (szt.)	0	
		Liczba miejsc noclegowych po modernizacji [szt.]	0	

<ul style="list-style-type: none"> – opracowanie aplikacji multimedialnej, która umożliwi turystom samodzielne komponowanie oferty podróży, – aktywna współpraca z lokalnymi przedsiębiorcami, organizacjami pozarządowymi oraz mieszkańcami w zakresie rozwoju infrastruktury turystycznej i zagospodarowania turystycznego, – promowanie OF „Innowacyjne Bieszczady” jako miejsca przyjaznego inwestorom z branży turystycznej, – utworzenie zintegrowanej informacji turystycznej OF „Innowacyjne Bieszczady” oraz realizacja działań promocyjnych i informacyjnych, – wsparcie osób planujących rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej (szkolenia, doradztwo, monitoring, wsparcie finansowe), – wsparcie dla rozwoju punktów gastronomicznych w zakresie ich promocji, – wsparcie i promocja podmiotów, podejmujących działalność w zakresie turystyki 		udział dochodów własnych w strukturze dochodów budżetu gminy ogółem (%)	15,85	
		liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gminy (szt.)	2 567	
		wskaźnik liczby osób pracujących na 1000 ludności ogółem	128	
		udział zarejestrowanych osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (%)	10,1	

- tendencja rosnąca

- tendencja malejąca

- bez zmian

CEL STRATEGICZNY 2

Ochrona środowiska naturalnego i walorów przyrodniczych Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”

Cel strategiczny zakłada zwiększenie stopnia ochrony środowiska naturalnego, które jest istotne w związku ze zmianami klimatu i idących za tym negatywnych skutków. Rozwój ukierunkowany jest na rozbudowę sieci wodociągowej i kanalizacyjnej oraz modernizację tych sieci na terenie gminy, przyczyniając się do poprawy warunków bytowych mieszkańców. Natomiast budowa sieci gazowej pozwoli zwiększyć dostępność tego paliwa dla mieszkańców OF, co w konsekwencji przełoży się na korzystne efekty środowiskowe w postaci redukcji emisji zanieczyszczeń do atmosfery.

Wynikiem realizacji celu będzie łagodzenie negatywnych skutków zmian klimatu dla środowiska, gospodarki, mieszkańców oraz turystów odwiedzających OF. Efekt ten pozytywnie wpłynie na zachowanie różnorodności biologicznej i zwiększy jakość życia mieszkańców OF. Utrwali, także wizerunek OF, jako teren o wysokiej czystości środowiska naturalnego, atrakcyjności przyrodniczej o wysokim poziomie ochron kompleksów przyrodniczych i potencjale biologicznym. Połączenie działań ochronnych jak i edukacyjnych ma kluczowe znaczenie w osiągnięciu celu. Ochrona przyrody i działania ludzkie muszą współistnieć w zrównoważony sposób, by zachować piękno i wartości OF dla przyszłych pokoleń.

Ważne dla rozwoju OF jest działanie modernizacja źródeł oświetlenia w poszczególnych gminach na terenie OF oraz rozwój elektromobilności, poprzez tworzenie stacji ładowania pojazdów elektrycznych przyczyni się do redukcji emisji gazów cieplarnianych i poprawi jakość powietrza, a także tworzenie ogólnodostępnych wypożyczalni rowerów elektrycznych wraz z punktami ich ładowania.

CEL STRATEGICZNY 2

Ochrona środowiska naturalnego i walorów przyrodniczych Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”

KIERUNKI DZIAŁAŃ	OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA DZIAŁAŃ	Wartość bazowa (2021 rok)	Oczekiwany trend
<ul style="list-style-type: none"> – budowa nowej oraz modernizacja istniejącej sieci kanalizacyjnej oraz budowa, modernizacja oczyszczalni ścieków komunalnych wraz z zagospodarowaniem osadów ściekowych z oczyszczalni ścieków, – budowa przydomowych oczyszczalni ścieków wraz z zagospodarowaniem osadów ściekowych z przydomowych oczyszczalni ścieków, – budowa/modernizacja systemów kanalizacji deszczowej, – budowa/modernizacja systemów zaopatrzenia w wodę z uwzględnieniem ujęcia, uzdatniania oraz przesyłu wody, – współpraca z operatorami w zakresie budowy sieci gazociągowej, – modernizacja istniejącej infrastruktury do selektywnego zbierania odpadów komunalnych (w tym budowa/modernizacja PSZOK, punktów napraw i przygotowania do ponownego użycia, systemowe zagospodarowanie odpadów w kompostownikach przydomowych), – wsparcie wymiany nieefektywnych źródeł ciepła opartych o paliwa stałe, w tym zastosowanie systemów grzewczych opartych na niskoemisyjnych źródłach energii /OZE wraz z przyłączami budynków do sieci gazowej, 	<ul style="list-style-type: none"> – zwiększenie dostępności i jakości usług w zakresie zaopatrzenia w wodę i odprowadzania ścieków, – zapewnienie alternatywnych dla kanalizacji sieciowej rozwiązań na terenach trudnych i wykluczonych, – ochrona dostępnych zasobów wodnych, – ograniczenie negatywnych skutków oddziaływania zagrożeń antropogenicznych na środowisko naturalne, – poprawa bezpieczeństwa w ruchu pieszych i rowerzystów, – poprawa efektywności energetycznej systemu oświetlenia ulicznego, – rozwój elektromobilności, – termomodernizacja budynków użyteczności publicznej, – wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców oraz turystów. 	korzystający z sieci wodociągowej w ogólnej liczbie ludności (%)	65,9	
		korzystający z sieci kanalizacyjnej w ogólnej liczbie ludności (%)	47,4	
		korzystający z sieci gazowej w ogólnej liczbie ludności (%)	1,9	
		długość wybudowanych ciągów pieszo-rowerowych oraz ścieżek rowerowych (km)	0	
		liczba stacji ładowania samochodów elektrycznych	0	
		wskaźnik lesistości na terenie OF (%)	68,9	

<ul style="list-style-type: none"> – kompleksowa modernizacja energetyczna obiektów użyteczności publicznej w tym: instalacja urządzeń OZE, systemów zarządzania energią, przyłączeniem do ciepła systemowego, – modernizacja systemu oświetlenia ulicznego, w zakresie wdrażania rozwiązań energooszczędnych, – tworzenie warunków do rozbudowy instalacji OZE na obszarze gminy, – wspieranie, inicjowanie i budowa infrastruktury ładowania pojazdów elektrycznych oraz promowanie idei elektromobilności, – stworzenie wspólnej komunikacji publicznej przy wykorzystaniu samochodów elektrycznych oraz budowa nowoczesnych przystanków informacyjnych, – budowa ogólnodostępnych wypożyczalni rowerów elektrycznych oraz punktów ładowania tych rowerów, – zachowanie, ochrona i zrównoważone wykorzystanie systemu przyrodniczego na obszarze gminy, – przeciwdziałanie degradacji środowiska leśnego, – podnoszenie świadomości ekologicznej mieszkańców poprzez promocję postaw proekologicznych. 		liczba budynków użyteczności publicznych poddanych termomodernizacji w okresie realizacji Strategii (szt.)	0	
		liczba gospodarstw domowych, które dokonały termomodernizacji i/lub instalacji OZE i/lub wymiany źródła ciepła przy wsparciu publicznym w okresie realizacji Strategii (szt.)	0	
		udział odpadów komunalnych zebranych w sposób selektywny w ogólnej liczbie zebranych odpadów komunalnych (%)	39,78	

- tendencja rosnąca

- tendencja malejąca

- bez zmian

CEL STRATEGICZNY 3 (w tym cel IIT)

Rozwój i modernizacja infrastruktury podnoszącej poziom życia mieszkańców Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”

Rozwój i modernizacja infrastruktury mają kluczowe znaczenie dla podnoszenia poziomu życia mieszkańców Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”. OF to zintegrowany obszar, który obejmuje okoliczne gminy, które wspólnie tworzą spójny obszar o charakterze urbanizacyjnym. Inwestycje w szkoły i przedszkola, a także w żłobki zwiększa dostępność edukacji. Dostęp do infrastruktury kulturalnej i rekreacyjnej przyczynia się do zwiększenia jakości życia, kreuje tożsamość kulturową i wspiera zdrowy styl życia mieszkańców i są kluczowe dla podnoszenia poziomu życia i tworzenia atrakcyjnych i zróżnicowanych miejsc do życia.

Realizacja celu odbywać się będzie poprzez: działania na rzecz rozwoju infrastruktury i usług społecznych, obejmujących placówki oświatowe, obiekty kulturalne, placówki ochrony zdrowia oraz obiekty sportowe, działania związane z polityką zdrowotną, w tym z profilaktyką i ochroną zdrowia, a także działania ukierunkowane na tworzenie i rozwój infrastruktury spędzania wolnego czasu, obejmującej przede wszystkim system przyjaznych przestrzeni publicznej – tj. skwerów, placów i bulwarów, dostępnych dla osób ze szczególnymi potrzebami. Oprócz tego należy podjąć działania w celu modernizacji i uzupełnienia bazy sportowej oraz organizacji miejsc letniego i zimowego wypoczynku, generujących ruch turystyczny, a w konsekwencji powstawanie nowych miejsc pracy.

CEL STRATEGICZNY 3 (w tym cel IIT)				
Rozwój i modernizacja infrastruktury podnoszącej poziom życia mieszkańców Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”				
KIERUNKI DZIAŁAŃ	OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA DZIAŁAŃ	Wartość bazowa (2021 rok)	Oczekiwany trend
<ul style="list-style-type: none"> – doposażenie instytucji kultury oraz rozwój i modernizacja infrastruktury kulturalnej w odpowiedzi na zidentyfikowane potrzeby, – rozbudowa Bieszczadzkie Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO, – poszerzenie oferty kulturalnej Bieszczadzkie Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO, – utworzenie Bieszczadzkiego Pawilonu Kultury, – utworzenie regionalnej sali historycznej – utworzenie Alei Utraconych Dworów, – organizacja imprez cyklicznych o charakterze inscenizacji historycznych 	<ul style="list-style-type: none"> – zapewnienie wysokiej jakości i dostępności infrastruktury kulturalnej, – zwiększenie atrakcyjności oferty kulturalnej, – poprawa dostępności i jakości infrastruktury kulturalnej w regionie Bieszczad, – zwiększenie liczby osób uczestniczących w wydarzeniach kulturalnych i edukacyjnych, – wzrost liczby instytucji kultury oferujących nowoczesne formy 	liczba ludności zameldowanej na terenie O F (os.)	20 940	
		liczba wybudowanych, zmodernizowanych lub doposażonych, obiektów kulturalnych w okresie realizacji Strategii (szt.)	0	
		Liczba cerkwi objętych pracami konserwatorskimi [szt.]	0	
		Powierzchnia zmodernizowanej infrastruktury kulturalnej [m²]	0	
		Liczba zdigitalizowanych obiektów/pozycji [szt.]	0	

<p>popartych rysem historycznym regionu,</p> <ul style="list-style-type: none"> – wzmocnienie edukacji kulturalnej poprzez podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach, rozszerzenie oferty edukacyjnej, – digitalizacja dóbr kultury i zasobów bibliotecznych, – prace konserwatorskie w cerkwiach, – budowa, przebudowa lub modernizacja obiektów sportowych wraz z zapleczem, – rozwój i modernizacja infrastruktury kulturalnej tworzącej ofertę zarówno letniego i zimowego spędzania wolnego czasu, – rozwój infrastruktury ochrony zdrowia oraz doposażenie ich w nowoczesny sprzęt i aparaturę medyczną, – realizacja programów profilaktycznych, edukacyjnych i prozdrowotnych oraz działania na rzecz poprawy dostępności i jakości usług z zakresu ochrony zdrowia, 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacji i animacji kultury, – zachowanie i udostępnienie dziedzictwa kulturowego regionu poprzez digitalizację, konserwację i promocję, – aktywizacja społeczności lokalnej poprzez udział w wydarzeniach i inicjatywach kulturalnych, – integracja działań w obszarze kultury, sprzyjająca zrównoważonemu rozwojowi obszaru, – wzmocnienie tożsamości kulturowej mieszkańców i promocja regionu na zewnątrz, – zapewnienie opieki nad dziećmi do lat 3, – modernizacja i wyposażenie infrastruktury szkolnej, 	liczba zbudowanych, przebudowanych lub zmodernizowanych obiektów sportowych w okresie realizacji Strategii (szt.)	0	
		liczba utworzonych miejsc spędzania wolnego czasu w okresie realizacji Strategii (szt.)	0	
		liczba przedsięwzięć kształtujących przestrzeń publiczną, zrealizowanych w okresie realizacji Strategii (szt.)	0	
		liczba akcji profilaktyczno-diagnostycznych zrealizowanych w okresie realizacji Strategii (szt.)	0	
		liczba utworzonych placówek zapewniających opiekę nad dziećmi do lat 3 (szt.)	0	
		udział dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w ogólnej	81,8	

<ul style="list-style-type: none"> – poprawa dostępu do infrastruktury społecznej, poprzez budowę i rozwój infrastruktury służącej zapewnieniu opieki nad dziećmi do lat 3 oraz wychowaniu przedszkolnemu, – utrzymanie wysokiej jakości bazy oświatowej oraz jej modernizacja, – wyposażenie placówki oświatowej w nowoczesny sprzęt komputerowy i multimedialny oraz pomoce dydaktyczno-naukowe, 	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój kompetencji kluczowych uczniów oraz wzmacnianie ich zdolności, – wzrost dostępności obiektów oraz urządzeń dla aktywności ruchowej, – zwiększenie zainteresowania ofertą sportową i rekreacyjną, – wzrost dostępności urządzeń dla aktywności ruchowej, – poprawa atrakcyjności, estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznych, – poprawa jakości i dostępności usług opieki medycznej, – poprawa diagnostyki i profilaktyki zdrowotnej na obszarze gminy, – wzrost świadomości społecznej w 	<p>liczbie dzieci w wieku od 3 do 6 lat (%)</p>		
---	---	---	--	--

	zakresie ochrony zdrowia.			
--	------------------------------	--	--	--

- - tendencja rosnąca
 - tendencja malejąca
 - bez zmian

Spójność kierunków rozwoju gminy z kierunkami wynikającymi ze strategii rozwoju województwa

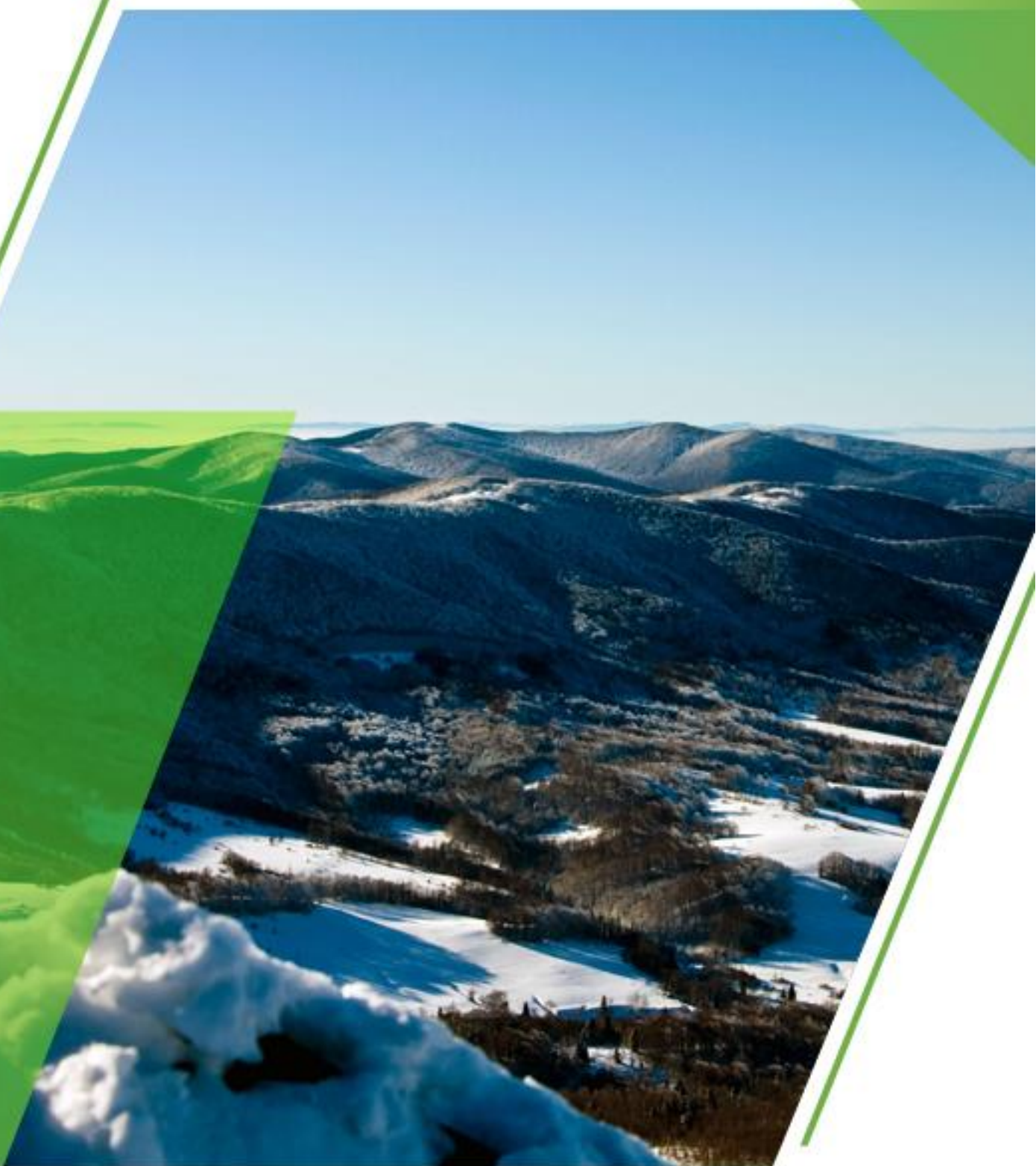
Strategia Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030 wpisuje się w ustalenia nadrzędnego dokumentu na poziomie regionalnym, jakim jest Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030. Poniżej wykazano spójność celów zdefiniowanych w niniejszej Strategii z celami określonymi w strategii na szczeblu wojewódzkim.

Tabela 1 Zgodność celów Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady na lata 2023-2030 ze Strategią rozwoju województwa - Podkarpackie 2030

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023 – 2030	Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030
Cel strategiczny 1 Stworzenie atrakcyjnych warunków do spędzania wolnego czasu oraz rozwój sektora turystycznego Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”	OBSZAR TEMATYCZNY 1. GOSPODARKA I NAUKA OBSZAR TEMATYCZNY 2. KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY OBSZAR TEMATYCZNY 3. INFRASTRUKTURA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU I ŚRODOWISKA
	<p>Cel szczegółowy priorytetu 1.3. Zapewnienie dobrych warunków i systemu wsparcia podmiotów gospodarczych i rolnictwa w dostosowaniu do wymagań i potrzeb współczesnej otwartej gospodarki</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 2.5 Wzmocnienie podmiotowości obywateli, rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego oraz zwiększenie ich wpływu na życie publiczne</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.5 Tworzenie miejsc umożliwiających prowadzenie działalności gospodarczej i rozwój usług turystycznych</p>
Cel strategiczny 2 Ochrona środowiska naturalnego i walorów przyrodniczych Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”	OBSZAR TEMATYCZNY 3. INFRASTRUKTURA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU I ŚRODOWISKA
	<p>Cel szczegółowy priorytetu 3.1 Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego regionu oraz optymalizacji wykorzystania energii i zwiększenie udziału OZE w bilansie energetycznym województwa</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.3 Poprawa wewnętrznej dostępności komunikacyjnej zapewniającej spójność przestrzenną regionu oraz integrację obszarów funkcjonalnych</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.6 Zwiększenie odporności wszystkich struktur regionalnych na zagrożenia wynikające ze zmian klimatycznych</p>

	<p>Cel szczegółowy priorytetu 3.7 Ograniczenie negatywnych skutków oddziaływania rozwoju cywilizacyjnego na stan środowiska</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.8 Ochrona środowiska oraz zachowanie różnorodności biologicznej w regionie</p>
<p>Cel strategiczny 3</p> <p>Rozwój i modernizacja infrastruktury podnoszącej poziom życia mieszkańców Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”</p>	<p>OBSZAR TEMATYCZNY 2.</p> <p>KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY</p> <p>OBSZAR TEMATYCZNY 4.</p> <p>DOSTĘPNOŚĆ USŁUG</p>
	<p>Cel szczegółowy priorytetu 2.1. Podniesienie jakości edukacji i jej dostosowanie do wyzwań społeczeństwa przyszłości</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 2.2. Zwiększenie bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwa poprzez poprawę dostępności i jakości funkcjonowania systemu ochrony zdrowia</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 2.3 Rozwój form i instytucji kultury z uwzględnieniem dziedzictwa oraz wymagań nowoczesności</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 2.7 Kształtowanie postaw prozdrowotnych, promocja aktywności fizycznej i wsparcie sportu kwalifikowanego</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 4.2 Poprawa zarządzania przestrzenią oraz przeciwdziałanie występowaniu wykluczenia osób i obszarów ze względu na ograniczenia ekonomiczne czy infrastrukturalne</p>

Źródło: Opracowanie własne

KLUCZOWE DZIAŁANIA - PROJEKTY STRATEGICZNE

Proces definiowania projektów pozwolił przejść od fazy diagnostycznej (jakimi potencjałami dysponuje partnerstwo i z jakimi wyzwaniami musi się zmierzyć) do opisu ogólnych założeń projektów (jakie działania należy podjąć).

Proces definiowania projektów został oparty na ustaleniach wynikających z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej (rozdz. 4.1–4.2) oraz przeprowadzony w formule partycypacyjnej z udziałem społeczności lokalnej (rozdz. 9.7 i 9.8). W procesie uczestniczyli przedstawiciele samorządów, partnerów społeczno-gospodarczych oraz mieszkańcy. Ostateczna lista projektów strategicznych i uzupełniających, powiązanych z celami Strategii, została zatwierdzona przez Radę Porozumienia.

Proces ten przeprowadzony został w kilku etapach:

1. **Refleksja na temat problemów, potrzeb i potencjałów**, która prowadzona była (głównie) w fazie diagnostycznej. Informacje w tym zakresie pozyskiwane były poprzez spotkania strategiczne z przedstawicielami samorządów oraz konsultacje Diagnozy strategicznej. Powyższe formy interakcji z mieszkańcami pozwoliły na określenie dziedzin wymagających podjęcia szczególnej interwencji oraz zidentyfikowanie konkretnych (choć jeszcze bardzo ogólnych) pomysłów realizacyjnych.
2. **Zgłaszanie wstępnych propozycji projektowych** przez członków Zespołu Operacyjnego. Wstępne propozycje formułowane były na podstawie przeprowadzonej diagnozy oraz wiedzy i doświadczenia członków Rady Porozumienia i Zespołu Operacyjnego.
3. **Analiza i ocena wstępnych propozycji projektowych** pod kątem zgodności z kryteriami oceny projektów strategicznych, a następnie propozycja dokonania uzupełnień i/lub grupowania w zintegrowane wiązki (koncepty projektowe):

Kryteria oceny projektu strategicznego:

- 1 Czy projekt jest partnerski, tzn. realizowany wspólnie przez uczestników porozumienia lub wytwarzający wspólny rezultat dla całego Partnerstwa?
- 2 Czy projekt jest zintegrowany, tzn. rozwiązuje szerszy zakres problemów, wykorzystując szerszy zakres potencjałów, odpowiadających na potrzeby różnych grup osób?
- 3 Czy projekt oddziałuje ponadlokalnie, tzn. ma wpływ na rozwój więcej niż jednej gminy?
- 4 Czy projekt jest zgodny z celami strategicznymi, tzn. czy projekt wpisuje się w cele strategiczne oraz łączy przynajmniej dwa z czterech wymiarów (gospodarczy, społeczny, środowiskowy, przestrzenny)?
- 5 Czy projekt jest komplementarny, tzn. wykazuje powiązanie z innymi projektami w ramach tworzonej *Strategii* (spójność) oraz innymi przesądzonymi projektami na obszarze partnerstwa?

Kryteria dodatkowe projektu strategicznego:

KRYTERIA DODATKOWE	
Jakość usług	Projekt powinien przyczyniać się do poprawy jakości świadczonych usług na obszarze więcej niż jednej gminy

Wpływ finansowy	Projekt powinien przyczyniać się do obniżenia kosztów świadczenia usług publicznych lub zwiększać przychody gmin Partnerstwa
Projekt mieszany	Projekt powinien łączyć w sobie działania inwestycyjne i nie inwestycyjne (tzw. twarde i miękkie)
Projekt mieszany	Projekt powinien łączyć w sobie zróżnicowane zakresy przedmiotowe

4. Omówienie koncepcji projektowych z interesariuszami podczas warsztatów tematycznych.

W wyniku dyskusji koncepcje projektowe podlegały uzupełnieniu, przeformułowaniu, pojawiły się również propozycje nowych projektów;

5. Wstępne opracowanie przedsięwzięć odbywało się w ramach Zespołu Operacyjnego i miało na celu ich rozwinięcie merytoryczne (celowość, potrzeba realizacji, oczekiwane rezultaty, możliwości zaangażowania poszczególnych partnerów). Na tym etapie dokonywano łączenia koncepcji projektowych oraz niewielkich modyfikacji pierwotnych założeń niektórych z nich.

6. Ponowna ocena tak przygotowanych przedsięwzięć, której efektem było pogrupowanie na projekty strategiczne oraz projekty uzupełniające. Ostateczna wersja listy projektów zostanie przyjęta przez Radę Porozumienia. Jednocześnie w ramach systemu zarządzania *Strategią*, przyjęto zasady aktualizacji listy projektów, wynikające z procesu wyłaniania projektów partnerskich oraz weryfikacji obecnych założeń wskazanych w Strategii.

Projekty strategiczne

Projekty strategiczne to kompleksowe działania mające na celu realizację założonych celów strategicznych, kluczowe z punktu widzenia całego Partnerstwa i dotyczące szerokiego obszaru wyzwań. Cele strategiczne oraz przyczyniające się do ich realizacji kierunki działań, opisane zostały w poprzednim rozdziale.

Warto dodać, że realizacja poszczególnych działań ujętych w *Strategii* będzie uwzględniać rozwiązania:

- sprzyjające ochronie środowiska, ograniczaniu wpływu zmian klimatu;
- realizowane zgodnie z zasadą równości szans i niedyskryminacji
- przyczyniające się do osiągnięcia oczekiwanych rezultatów planowanych działań, a w konsekwencji określonej wizji rozwoju Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”.

W wyniku opisanego procesu wyboru strategicznego przygotowane zostały propozycje karty zadań projektów strategicznych, spełniających wymagane warunki projektu partnerskiego, zintegrowanego i komplementarnego, będących jednocześnie najbardziej kompleksową odpowiedzią na zidentyfikowane w ramach diagnozy potrzeby i wyzwania oraz realizujące wypracowane cele strategiczne. Projekty te, zgodnie z dokonanymi ustaleniami, realizowane będą w każdej z gmin, wchodzących w skład Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne

Bieszczady”, przyczyniając się do realizacji Wizji Rozwoju, która została określona w niniejszej Strategii.

Należy wspomnieć również o będącym aktualnie w realizacji przedsięwzięciu, dotyczącym utworzenia na bazie dawnej rafinerii Fanto Bieszczadzkiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Ustrzykach Dolnych, którego zadaniem będzie zachowanie, prezentacja i promocja bieszczadzkiego dziedzictwa oraz wsparcie i koordynacja rozwoju turystycznego Bieszczad oraz terenu pogranicza. Utworzenie Centrum, z uwagi na skalę przedsięwzięcia, realizowane jest w kilku etapach, obejmujących m. in. zagospodarowanie terenu dawnej rafinerii i modernizacja budynków, w celu pełnienia funkcji muzealnej, edukacyjnej, turystycznej oraz konferencyjnej i rekreacyjnej, a także realizację punktów filialnych w kilku lokalizacjach, co pozwoliłoby na ukierunkowanie ruchu turystycznego na terenie całego powiatu bieszczadzkiego. Projekt wpisany został do programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027 w wykazie planowanych operacji o znaczeniu strategicznym wraz harmonogramem, a także do kontraktu terytorialnego. Biorąc pod uwagę znaczenie przedsięwzięcia dla lokalnej gospodarki oraz zwiększenia potencjału turystycznego powiatu bieszczadzkiego, a także fakt, że w wyniku jego realizacji Bieszczadzkie Centrum Dziedzictwa Kulturowego stanie się kołem zamachowym dla turystyki, zasadne jest ujęcie projektu w niniejszej Strategii.

Wskazane w kartach zadań projekty mogą być również realizowane w ramach instrumentu IIT, zgodnie z art. 36 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 (Dz. U. z 2022 r. poz. 1079).

Tabela 2 Karty zadań projektów strategicznych, służących realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030

Lp.	Nazwa zadania i zakres	Lokalizacja zadania	Okres realizacji	Szacunkowa wartość zadania w zł	Źródła finansowania	Cel strategiczny
Karta zadania nr 1	Zwiększenie stopnia zwodociągowania i skanalizowania Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	150 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej; Środki własne.	II
Karta zadania nr 2	Zielona energia, zwiększenie efektywności energetycznej oraz wykorzystanie złóż geotermalnych na obszarze gmin wchodzących w Obszar Funkcjonalny „Innowacyjne Bieszczady”	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	80 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne	II
Karta zadania nr 3	Modernizacja obiektów sportowo – rekreacyjnych na obszarze OF „Innowacyjne Bieszczady”	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	35 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Środki własne.	I
Karta zadania nr 4	Wspólne projekty edukacyjne, kulturalne i sportowe spoiwem łączącym OF „Innowacyjne Bieszczady”	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	15 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne	III

Karta zadania nr 5	Wzrost jakości usług publicznych na obszarze gmin „Innowacyjne Bieszczady na lata 2023-2030”	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	12 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Środki własne.	III
Karta zadania nr 6	Likwidacja wykluczenia komunikacyjnego np. poprzez wspólne finansowanie komunikacji autobusowej pomiędzy miejscowościami gmin OF "Innowacyjne Bieszczady"	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	10 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Środki własne.	II
Karta zadania nr 7	Rozwiązywanie problemów społecznych oraz wsparcie grup defaworyzowanych	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	16 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Środki własne.	III
Karta zadania nr 8	Rozwój infrastruktury turystycznej zimowej i letniej, wraz z infrastrukturą towarzyszącą	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	20 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Środki własne	I
Karta zadania nr 9	Rozwój zagospodarowania turystycznego OF „Innowacyjne Bieszczady” poprzez tworzenie i utrzymanie szlaków turystycznych oraz modernizację obiektów noclegowych i gastronomicznych	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	10 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Środki własne	I
Karta zadania nr 10	Modernizacja obiektów sportowo – rekreacyjnych na obszarze OF „Innowacyjne Bieszczady”	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	10 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Środki własne	III
Karta zadania nr 11	Utworzenie i rozwój Bieszczadzkiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	50 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Środki własne	I

Karta zadania nr 12	Budowa i promocja marki OF „Innowacyjne Bieszczady” poprzez utworzenie portalu internetowego oraz aplikacji mobilnej o charakterze turystycznym oraz kulturalnym, a także opracowanie innych materiałów promocyjnych	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	2 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021 – 2027; Środki własne	I
Karta zadania nr 13	Budowa ciągów pieszo rowerowych oraz ścieżek rowerowych na obszarze OF „Innowacyjne Bieszczady”	Czarna Lutowiska Ustrzyki Dolne	2024-2030	15 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Środki własne.	II
Karty zadań projektów strategicznych, służących realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030 w ramach Działania FEPK.06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast						
Lp.	Nazwa zadania i zakres	Lokalizacja zadania	Okres realizacji	Szacunkowa wartość zadania w zł	Źródła finansowania	Cel strategiczny
Karta zadania nr 14	OpenBieszczady – rozwój infrastruktury turystycznej na terenie Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”	Ustrzyki Dolne, Czarna, Lutowiska	2026-2028	Wydatki ogółem: 26 000 000,00 PLN Wydatki kwalifikowane 15 000 000,00 PLN Wsparcie z UE: 12 750 000,00 PLN Współfinansowanie ze środków krajowych: 750 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Działanie 06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast Współfinansowanie ze środków krajowych Środki własne	I

Karta zadania nr 15	Tworzenie i rozwój sieciowych produktów turystycznych na terenie Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady” wraz z powiązaniem ich z produktami turystycznymi w gminach sąsiednich	Ustrzyki Dolne, Czarna, Lutowiska	2026-2027	Wydatki ogółem: 18 450 000,00 PLN Wydatki kwalifikowane 15 000 000,00 PLN Wsparcie z UE: 12 750 000,00 PLN Współfinansowanie ze środków krajowych: 750 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Działanie 06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast Współfinansowanie ze środków krajowych Środki własne	I
Karta zadania nr 16	Zachowanie dziedzictwa kulturowego poprzez rewitalizację obiektów i nadanie im nowych funkcji na terenie Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”	Ustrzyki Dolne, Czarna, Lutowiska	2026-2028	Wydatki ogółem: 18 450 000,00 PLN Wydatki kwalifikowane 15 000 000,00 PLN Wsparcie z UE: 12 750 000,00 PLN Współfinansowanie ze środków krajowych: 750 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Działanie 06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast Współfinansowanie ze środków krajowych Środki własne	III
Karta zadania nr 17	Bieszczadzkie Dziedzictwo Kultury – nowe przestrzenie dla historii, pamięci i aktywności społecznej	Ustrzyki Dolne, Czarna, Lutowiska	2026-2027	Wydatki ogółem: 18 450 000,00 PLN Wydatki kwalifikowane 15 000 000,00 PLN Wsparcie z UE: 12 750 000,00 PLN	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Działanie 06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast Współfinansowanie ze środków krajowych	III

				Współfinansowanie ze środków krajowych: 750 000,00	Środki własne	
Karta zadania nr 18	Rozwój Bieszczadzkiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO jako generatora rozwoju Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady	Ustrzyki Dolne, Czarna, Lutowiska	2026-2027	Wydatki ogółem: 8 610 000,00 Wydatki kwalifikowalne: 7 000 000,00 zł Wsparcie UE: 5 950 000,00 zł Współfinansowanie ze środków krajowych: 350 000,00 PLN	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Działanie 06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast Współfinansowanie ze środków krajowych Środki własne	III

Źródło: Opracowanie własne

6.1 Projekty Strategiczne

Realizacja celów będzie możliwa dzięki podejmowaniu konkretnych działań i realizacji określonych projektów. Strategia Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” składa się z zadań, które powinny być wykonane w ustalonym terminie. Nie są one jednak szczegółowo opisane pod względem zakresu, budżetu czy wskaźników. Ważne jest, aby samorządy oraz potencjalni partnerzy i inne podmioty realizowały projekty zgodne z tymi działaniami.

Kluczową rolę w realizacji instrumentu IIT odgrywa wdrażanie projektów zintegrowanych, które pomogą rozwiązać wspólne problemy i lepiej odpowiadać na potrzeby mieszkańców obszaru funkcjonalnego. Projekt zintegrowany to taki, który realizuje cele rozwojowe obszaru objętego IIT i jest nastawiony na rozwiązywanie wspólnych wyzwań rozwojowych. Oznacza to, że musi on oddziaływać na więcej niż jedną gminę w partnerstwie oraz mieć uzasadnienie zarówno w diagnozie, jak i w planie strategicznym. Projekty zintegrowane umożliwiają kompleksowy rozwój regionu i rozwiązanie problemów wspólnych dla jednostek tworzących partnerstwo.

Projekt zintegrowany powinien spełniać przynajmniej jeden z dwóch warunków:

- być projektem partnerskim, zgodnie z art. 39 ustawy wdrożeniowej,
- przewidywać wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy, np. wspólne korzystanie z powstałej infrastruktury w przypadku projektów „twardych” lub objęcie wsparciem mieszkańców gmin w przypadku projektów „miękkich”. To wsparcie musi być uzasadnione zarówno w diagnozie, jak i w kierunkach Strategii.

W poniższej tabeli przedstawiono listę projektów, które planuje się zgłosić o dofinansowanie w ramach instrumentu IIT, w programie Regionalne Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021–2027. Projekty dotyczą rozwoju turystyki i kultury i mają wpływ na cały obszar funkcjonalny. Te działania (oznaczone jako FEPK.06.02) mają na celu podniesienie atrakcyjności turystycznej i kulturalnej regionu oraz całego województwa podkarpackiego.

Projekty zostały wybrane na podstawie analiz diagnostycznych oraz konsultacji z partnerami społecznymi i gospodarczymi. Są efektem zidentyfikowanych braków i ukierunkowane na rozwiązanie głównych problemów rozwojowych całego obszaru. Zaplanowane działania są spójne i prezentują podejście zintegrowane. Uzupełnieniem tych strategicznych przedsięwzięć realizowanych w formule IIT są także projekty komplementarne, które również mają charakter strategiczny i będą wyłaniane w trybie konkursowym.

W diagnozie zidentyfikowano deficyty i problemy przypisane do celów strategicznych, które następnie uszczegółowiono poprzez kierunki działań. Zaplanowane projekty wynikają bezpośrednio z tych kierunków, stanowiąc narzędzie realizacji celów strategicznych. Tym samym zachowano pełny ciąg przyczynowo-skutkowy: diagnoza → cele strategiczne → kierunki działań → projekty.

Tabela 3 Lista projektów planowanych do ubiegania się o dofinansowanie w ramach Instrumentu IIT w FEP 2021–2027, Priorytet 6, cel szczegółowy 5(ii)

1.	Tytuł projektu Projekt nr 1	OpenBieszczady – rozwój infrastruktury turystycznej na terenie Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”
2.	Lider/partner projektu	Lider - Gmina Czarna, partnerzy – Gmina Ustrzyki Dolne, Gmina Lutowiska
3.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE
4.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	<p>Cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.</p> <p>Niniejszy projekt wpisuje się w następujące typy projektów, określone w SZOOP dla działania FEPK.06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast:</p> <ul style="list-style-type: none"> – I. ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych;
5.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	<p>Celem projektu jest kompleksowy rozwój infrastruktury turystycznej w regionie Bieszczadów poprzez modernizację oraz dostosowanie i wytyczenie szlaków pieszo-rowerowych – w tym tras rowerowych typu single trail – zgodnie ze współczesnymi trendami turystycznymi. Realizacja projektu przyczyni się do poprawy dostępności i jakości usług turystycznych, zwiększenia atrakcyjności regionu dla różnych grup turystów, ochrony i promocji lokalnego dziedzictwa oraz wzmocnienia funkcji turystycznych. W ramach przedsięwzięcia powstanie produkt turystyczny pn. „Zintegrowane Centra Turystyki Aktywnej”.</p> <p>Produkt turystyczny pn. „Zintegrowane Centra Turystyki Aktywnej” to nowoczesna, ponadgminna infrastruktura turystyczna w Bieszczadach, obejmująca sieć szlaków pieszo-rowerowych, tras single trail oraz punkty obsługi i wypoczynku dla turystów.</p> <p>Zakres rzeczowy projektu obejmować będzie:</p> <p>Lider: Gmina Czarna, Partnerzy: Gmina Ustrzyki Dolne, Gmina Lutowiska,</p> <p>Modernizacja szlaku pieszo-rowerowego przebiegającego od szczytu Holica w paśmie Żukowa poprzez Krainę Lipecką w gminie Czarna do doliny dawnej wsi Krywka w gminie Lutowiska wraz z oznakowaniem. Gminy partnerskie podejmą działania celem odnowienia, wyznaczenia odcinków tej trasy oraz oznaczenie jej a także przygotowanie infrastruktury jako szlaku pieszo-rowerowego. Szlak rowerowy będzie miał bezpośrednie połączenie z projektowaną w Polityce Rowerowej Województwa Podkarpackiego trasą rowerową regionalną Green Velo Bieszczady która następnie łączy się z trasą rowerową lokalną prowadzącą do Wołosatego. Inwestycja jest spójna z planem koncepcji głównych tras rowerowych na terenie Województwa Podkarpackiego. Zostanie wyposażona w Miejsca Obsługi Rowerzystów. Powstały ciąg pieszo-rowerowy nie stanowi uzupełnienia infrastruktury drogowej/komunikacyjnej. Będzie to ścieżka pieszo-rowerowa,</p> <p>Partner: Gmina Ustrzyki Dolne</p>

		<p>Budowa tras rowerowych typu single trail na terenie gminy Ustrzyki Dolne wraz z oznakowaniem;</p> <p>Partner: Gmina Ustrzyki Dolne</p> <p>Planowana inwestycja obejmuje utworzenie nowego szlaku pieszo-rowerowego przebiegającego przez Park pod Dębami w Ustrzykach Dolnych, którego kluczowym elementem będzie budowa kładki pieszo-rowerowej. Projekt zakłada również wykonanie trzech dojazdów, umożliwiających:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bezpośrednie połączenie z drogą gminną i szlakiem Ustrzyki Dolne – Jasień, poprzez zjazd włączający nowy szlak do istniejącej infrastruktury drogowej i turystycznej, - do Miejsca Obsługi Rowerzystów (MOR), stanowiącego punkt postoju i wypoczynku, - połączenie z istniejącą trasą rowerową Kamienna Laworta, będącą elementem regionalnej sieci szlaków rowerowych. <p>Planowana budowa kładki pieszo-rowerowej wraz z dojazdami w Parku pod Dębami będzie stanowić istotny element rozwoju infrastruktury turystycznej. Inwestycja będzie integralną częścią istniejącej już sieci tras pieszych i rowerowych, wpisując się w koncepcję spójnego i atrakcyjnego systemu szlaków turystycznych i pieszo-rowerowych w Bieszczadach. Kładka umożliwi turystom przejście oraz przejazd rowerem nowoutworzonym w ramach projektu szlakiem pieszo-rowerowym. Szlak będzie przebiegał od drogi gminnej i szlaku Ustrzyki Dolne - Jasień, gdzie włączenie szlaku do drogi gminnej zostanie wykonane w formie zjazdu, przez Park pod Dębami do istniejącej już trasy rowerowej Kamienna Laworta. Jeden z dojazdów zostanie wykonany do Miejsca Odpoczynku Rowerzystów.</p> <p>Zadanie pełni funkcję miejsca postoju i odpoczynku dla turystów rowerowych i pieszych odwiedzających region Bieszczadów, w tym użytkowników planowanej infrastruktury single trail w gminie Ustrzyki Dolne. Projekt bezpośrednio przyczynia się do rozwoju turystyki aktywnej oraz podniesienia atrakcyjności Ustrzyk Dolnych jako destynacji turystycznej.</p> <p>Lider: Gmina Czarna</p> <p>Modernizacja istniejącego szlaku „Żukowem do krainy Lipeckiej” oraz „W Krainie Lipeckiej” w Gminie Czarna poprzez utworzenie szlaku pieszo-rowerowego wraz z oznakowaniem oraz infrastrukturą wypoczynkową a także utworzenie Plenerowego Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego w Czarnej Górnej, obejmującego:</p> <ul style="list-style-type: none"> powstanie punktu obsługi turystów i infrastruktury towarzyszącej w rejonie szlaków rowerowych i pieszych (w tym alejki spacerowe, utwardzone place wypoczynkowe, sanitariat przystosowany dla osób z niepełnosprawnością z systemem gromadzenia deszczówki), miejsc parkingowych - budowa elementów służących turystom, takich jak: samoobsługowe stacje napraw rowerów, stacje ładowania rowerów, stojaki rowerowe, ławki, stoły piknikowe, kosze na odpady, tablice informacyjne itp. - przygotowanie strefy promocji lokalnych produktów turystycznych (stoiska ekspozycyjne), punktu odpoczynku z placem zabaw dla rodzin odwiedzających region. <p>Centrum Obsługi znajduje się w sąsiedztwie tras/szlaków objętych niniejszym projektem i będzie pełnił funkcję zaplecza sanitarnego</p>
--	--	--

		<p>oraz punktu postoju i odpoczynku dla odwiedzających region. Szlak ma bezpośrednie połączenie z projektowaną w Polityce Rowerowej Województwa Podkarpackiego trasą rowerową regionalną Green Velo Bieszczady-droga woj. 896.</p> <p>Partner: Gmina Lutowska Modernizacja ścieżki turystycznej Ekomuzeum „Trzy Kultury” w Lutowskich poprzez utworzenie ścieżki pieszo-rowerowej wraz z oznakowaniem oraz infrastrukturą wypoczynkową (w związku z planowaną przebudową drogi wojewódzkiej przebieg ścieżki może ulec zmianie). Ścieżka /szlak rowerowy będzie miała bezpośrednie połączenie z projektowaną w Polityce Rowerowej Województwa Podkarpackiego trasą rowerową regionalną Green Velo Bieszczady która następnie łączy się z trasą rowerową lokalną prowadzącą do Wołosatego. Utworzony w ramach przedmiotowego projektu szlak pieszo rowerowy od szczytu Holica w Gminie Ustrzyki Dolne poprzez Gminę Czarna aż do Gminy Lutowska będzie „naturalnie” połączony z modernizowaną ścieżką Ekomuzeum. Inwestycja jest spójna z planem koncepcji głównych tras rowerowych na terenie Województwa Podkarpackiego. Zostanie wyposażona w Miejsce Obsługi Rowerzystów. Ciąg pieszo-rowerowy nie stanowi uzupełnienia infrastruktury drogowej/komunikacyjnej. Budowa Miejsca Obsługi Rowerzystów w postaci ogólnodostępnych pomieszczeń z łazienkami i sanitariatami (w tym dla niepełnosprawnych) przy istniejącym budynku „Chata pod Florianem” w Lutowskich (właściciel Gmina Lutowska, obecnie pełni funkcję wiaty turystycznej) – zadanie realizowane w celu poprawy dostępności sanitarnej dla użytkowników szlaku turystycznego Ekomuzeum „Trzy Kultury” oraz turystów korzystających z infrastruktury pieszej i rowerowej w obrębie centrum Lutowskich. Budynek będzie wyposażony w samoobsługowe stacje napraw rowerów, stacje ładowania rowerów elektrycznych, instalację solarną, stojaki rowerowe, znajduje się w sąsiedztwie tras objętych niniejszym projektem i pełni funkcję zaplecza sanitarnego oraz punktu postoju dla odwiedzających region. Obiekt zlokalizowany jest w bezpośrednim sąsiedztwie planowanego do utworzenia szlaku rowerowego Green Velo Bieszczady.</p>
6.	Budżet projektu	<p>Wydatki ogółem: 18 450 000,00 PLN Wydatki kwalifikowane 15 000 000,00 PLN Wsparcie z UE: 12 750 000,00 PLN Współfinansowanie ze środków krajowych: 750 000,00 Środki własne: 4 950 000,00 PLN</p>
7.	Okres realizacji projektu	2026 - 2028

Źródło: opracowanie własne

1.	Tytuł projektu Projekt nr 2	Tworzenie i rozwój sieciowych produktów turystycznych na terenie Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady” wraz z powiązaniem ich z produktami turystycznymi w gminach sąsiednich
2.	Lider/partner projektu	<p>Lider: Stowarzyszenie Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze PTTK</p> <p>Partnerzy: -PTTK Oddział „Ziemia Sanocka” w Sanoku -Stowarzyszenie „Bieszczadzkie Trasy Narciarskie” w Stuposianach</p>

		-Stowarzyszenie Nowoczesne Bieszczady w Ustrzykach Dolnych
3.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE
4.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	<p>Cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie</p> <p>Niniejszy projekt wpisuje się w następujące typy projektów, określone w SZOOP dla działania FEPK.06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast:</p> <p>Typ I. ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych;</p>
5.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	<p>Celem projektu jest stworzenie kompleksowego, całorocznego, sieciowego produktu turystycznego promującego aktywną i zrównoważoną turystykę w Bieszczadach, z naciskiem na pełne, całoroczne wykorzystanie potencjału regionu. Podstawą działań jest istniejąca sieć szlaków pieszych, rowerowych i narciarskich oraz infrastruktura PTTK i lokalnych partnerów.</p> <p>Projekt koncentruje się przede wszystkim na integracji działań i tworzeniu spójnej oferty turystycznej poprzez rozwój infrastruktury, odpowiadającej oczekiwaniom współczesnego turysty – poszukującego wartościowych przeżyć, aktywności fizycznej, kontaktu z naturą oraz doświadczenia lokalnej tożsamości kulturowej. Oferta została zaprojektowana z myślą o różnych grupach odbiorców – od rodzin z dziećmi, przez osoby aktywne zawodowo, aż po seniorów i uczestników wyjazdów grupowych.</p> <p>Nowo tworzony produkt turystyczny to pakiet usług, którego trzonem będzie aktywna turystyka górską (piesza, rowerowa i narciarska). Dzięki sieciowemu charakterowi projektu (szlaki PTTK) możliwe będzie przemieszczanie się pomiędzy różnymi lokalizacjami (Ustrzyki Dolne – Ustrzyki Górne – Muczne), tworzenie wielodniowych programów pobytowych oraz oferowanie nowych produktów do różnych grup docelowych – seniorów, rodzin z dziećmi, szkół, grup zorganizowanych, a także turystów indywidualnych.</p> <p>Lider: Stowarzyszenie Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze PTTK</p> <p>Sercem projektu będzie nowoczesne, całoroczne centrum turystyki aktywnej w Ustrzykach Górnych, które powstanie na bazie przebudowanego (dawnego schroniska) obiektu PTTK „Kremenaros”. Obiekt zyska nową funkcję – stanie się komfortową bazą noclegowo-gastronomiczną, wyposażoną w infrastrukturę dostosowaną do potrzeb turystów pieszych, rowerowych i skitujących.</p> <p>W ramach modernizacji zostaną wdrożone nowoczesne rozwiązania proekologiczne, takie jak instalacje fotowoltaiczne, systemy retencji wody deszczowej, nasadzenia zieleni oparte na rodzimych gatunkach oraz udogodnienia dla osób z niepełnosprawnościami.</p> <p>„Kremenaros” zostanie zintegrowany programowo i logistycznie z innymi obiektami PTTK położonymi wzdłuż szlaków górskich wyznakowanych i utrzymywanych przez PTTK na terenie</p>

	<p>sąsiednich Gmin oraz lokalnymi punktami partnerskimi, tworzącymi spójną sieć noclegową, dla turystyki aktywnej.</p> <p>W bezpośrednim sąsiedztwie „Kremenarosa” znajduje się Camping PFCC nr 150 w Ustrzykach Górnych – jeden z trzech oficjalnie zarejestrowanych campingów w Bieszczadach. Na jego terenie zaadoptowane zostanie jedno z istniejących pomieszczeń na wypożyczalnię rowerów elektrycznych, wraz ze stacją ładowania. Ponadto, aby podnieść bezpieczeństwo i komfort wypoczynku turystów, na campingu PTTK nr 150 PFCC w Ustrzykach Górnych, przeprowadzona zostanie modernizacja ogrodzenia dostosowaną do wymogów estetycznych i funkcjonalnych projektu oraz wymianę oświetlenia na nowoczesne, energooszczędne lampy LED zasilane energią słoneczną.</p> <p>Projekt obejmuje również modernizację Ośrodka Historii Turystyki w Karpatach Wschodnich PTTK w Ustrzykach Górnych, która stworzy nową atrakcję turystyczną powiązaną z siecią szlaków pieszych i rowerowych oraz infrastrukturą partnerów projektu. Obiekt będzie pełnił funkcję centrum informacji turystycznej, a rozbudowana nowoczesna ekspozycja multimedialna zapewni odwiedzającym unikalne doświadczenie zgodne z koncepcją 3E w turystyce – łącząc rozrywkę (interaktywne elementy), edukację (treści o Karpatach Wschodnich i folklorze huculskim) oraz estetykę (atrakcyjnie zaaranżowaną przestrzeń). W ten sposób Ośrodek znacząco wzbogaci całoroczną ofertę regionu.</p> <p>Dodatkowo projekt zakłada utworzenie oznakowanego szlaku spacerowego w formie pętli, rozpoczynającej się i kończącej przy kempingu PTTK w Ustrzykach Górnych. Trasa poprowadzi przez kładkę nad potokiem Wołosaty na szczyt Berda z wiatą turystyczną jako punktem odpoczynku, a następnie w stronę Głównego Szlaku Beskidzkiego i dalej z powrotem do kempingu. Powstanie w ten sposób łatwa, widokowa propozycja spacerowa dla rodzin, seniorów i mniej wymagających turystów.</p> <p>Partner: PTTK Oddział „Ziemia Sanocka” w Sanoku Dodatkowo, Oddział PTTK w Sanoku (który swą działalność prowadzi na terenie Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”) opracuje aplikację multimedialną, która umożliwi turystom samodzielne komponowanie oferty podróży, dostosowanej do ich indywidualnych potrzeb i preferencji. Użytkownicy będą mogli również skorzystać z wypożyczalni sprzętu turystycznego – w tym rowerów, nart, rakiet śnieżnych oraz zestawów typu Tour Guide.</p> <p>Oferta (produkt turystyczny w tym również sieciowy) będzie dostępny zarówno dla turystów krajowych, jak i zagranicznych, co zwiększy jego dostępność i atrakcyjność na rynku międzynarodowym.</p> <p>Rozwiązanie to umożliwi profesjonalne zarządzanie ofertą oraz jej skuteczną dystrybucję na poziomie regionalnym i ogólnopolskim, m.in. za pośrednictwem sieci biur obsługi ruchu turystycznego PTTK (BORT PTTK).</p> <p>Partner: Stowarzyszenie Nowoczesne Bieszczady w Ustrzykach Dolny</p> <p>Stowarzyszenie Nowoczesne Bieszczady będzie realizować zadania związane z rozwijaniem oferty turystycznej opartej na</p>
--	---

		<p>szlakach. W ramach projektu zaplanowano cykl pięciu wydarzeń turystycznych „Korona Ustrzyckich Gór” – cztery w sezonie wiosenno–letnim oraz jedno zimą (w rejonie Żukowa i/lub Mucznego). Dla obsługi wydarzeń i poprawy funkcjonalności infrastruktury zostanie zakupiony sprzęt (namioty, brama, fladry) oraz 5 rowerów elektrycznych z wyposażeniem (kaski, baterie). Zadania te stanowią integralną część projektu i poszerzają całoroczną ofertę turystyczną projektu o dodatkowy komponent, wzmacniając tym samym nowy produkt turystyczny tworzony w ramach Typu I.</p> <p>Partner: Stowarzyszenie” Bieszczadzkie Trasy Narciarskie” w Stuposianach</p> <p>Stowarzyszenie „Bieszczadzkie Trasy Narciarskie” zmodernizuje mostki na trasach narciarskich, doposaży swoje wypożyczalnię i punkty narciarskie, umożliwiając bezpieczne i zorganizowane wyprawy skitowe i biegowe w okresie zimowym.</p>
6.	Budżet projektu	<p>Wydatki ogółem: 26 000 000, 00PLN Wydatki kwalifikowane 15 000 000,00 PLN Wsparcie z UE: 12 750 000,00 PLN Współfinansowanie ze środków krajowych: 750 000,00 Środki własne: 4 950 000,00 PLN</p>
6.	Okres realizacji projektu	2026 - 2027

Źródło: opracowanie własne

1.	Tytuł projektu Projekt nr 3	Zachowanie dziedzictwa kulturowego poprzez rewitalizację obiektów i nadanie im nowych funkcji na terenie Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”
2.	Lider/partner projektu	Lider - Powiat Bieszczadzki, partnerzy – Gmina Ustrzyki Dolne, Gmina Czarna, Gmina Lutowska
3.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE
4.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	<p>Cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.</p> <p>Niniejszy projekt wpisuje się w następujący typ projektów, określony w SZOOP dla działania FEPK.06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast:</p> <p>II. ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury</p>
5.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	<p>Celem projektu jest zachowanie i promocja wielowarstwowego dziedzictwa kulturowego Bieszczad poprzez rewitalizację zabytkowych obiektów, utworzenie nowoczesnych przestrzeni kulturalnych oraz stworzenie systemu upamiętniania i udostępniania historii regionu.</p> <p>Zakres rzeczowy obejmuje: Lider: Powiat Bieszczadzki 1. Rewitalizacja zabytkowych obiektów dawnej rafinerii w Ustrzykach Dolnych – adaptacja obiektu na potrzeby instytucji</p>

	<p>kultury (powstała infrastruktura będzie przekazana jednostce kultury Powiatu Bieszczadzkiego).</p> <p>Rewitalizacja obejmie - torowisko, zabytkowe budynki, teren wraz z urządzeniami rafineryjnymi i dużym terenem, który również będzie wykorzystany funkcjonalnie. Obszar nie tylko będzie rewitalizowany, przekazany do zwiedzania, ale również zostanie wykorzystany na organizację wydarzeń kulturalnych instytucji kultury.</p> <p><u>Uwzględniono następujący zakres prac:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - prac budowlano-konserwatorskich zgodnych z wymogami ochrony zabytków, - zagospodarowania funkcjonalnie powiązanego terenu, - zakup wyposażenia w celu udostępniania dziedzictwa z wykorzystaniem nowoczesnych technologii min. wydarzeń kulturalnych. W ramach wyposażenia będzie zakupiony między innymi sprzęt multimedialny, elektroniczny, techniczny oraz informatyczny. <p>Partner: Gmina Ustrzyki Dolne</p> <p>2. Budowę sceny plenerowej wraz z zapleczem technicznym w parku miejskim „Park pod Dębami” w Ustrzykach Dolnych w celu organizacji wydarzeń kulturalnych i promujących lokalne tradycje, a także montaż tablic prezentujących historię miasta Ustrzyki Dolne. Park pod Dębami w Ustrzykach Dolnych – infrastruktura przypisana do instytucji kultury.</p> <p>Partner: Gmina Czarna</p> <p>3. Utworzenie Bieszczadzkiego Pawilonu Kultury w Czarnej Górze – poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> - budowę lub przebudowę budynku w Czarnej Górze, wraz z rozbudową i adaptacją pomieszczeń przeznaczonych na potrzeby instytucji kultury (z wykorzystaniem OZE). - zakup sprzętu między innymi: meble konferencyjne, meble ekspozycyjne i wystawowe, piec do wypalania ceramiki, koła garncarskie, stoły warsztatowe, wyposażenie zaplecza kuchennego, sprzęt multimedialny typu projektor, rzutnik, mikrofony itp. <p>W ramach inwestycji powstanie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - izba historii przesiedleń, sale rękodzielnicze, i do warsztatów kulinarnych oraz edukacji kulturowej, - zaplecze kuchenne i kawiarniane, sala konferencyjna, - urządzenie miejsc parkingowych i zagospodarowanie otoczenia. <p>Partner: Gmina Lutowiska:</p> <p>4. Utworzenie regionalnej sali historycznej w Lutowiskach poprzez modernizację i adaptację istniejącego obiektu zlokalizowanego przy miejscu dawnego spędu bydła. Będzie zrealizowane w tym:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prace budowlane i instalacja OZE, - zagospodarowanie terenu w tym budowa parkingu, - wymianę ogrodzenia - wyposażenie sali wystawienniczej i udostępnienie zasobów z wykorzystaniem ICT, - zakup mobilnej sceny plenerowej oraz zestawu leżaków plenerowych w miejscowości Lutowiska.
--	---

		Planowana Inwestycja będzie infrastrukturą przynależną do instytucji kultury tj. Gminny Ośrodek Kultury im. Jerzego Janickiego w Lutowiskach. W ramach projektu zostaną wykonane działania proekologiczne tj.np: systemy z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii, systemy nawadniające i retencyjne oraz nasadzenia drzew i krzewów
6.	Budżet projektu	Wydatki ogółem: 18 450 000,00 PLN Wydatki kwalifikowane 15 000 000,00 PLN Wsparcie z UE: 12 750 000,00 PLN Współfinansowanie ze środków krajowych: 750 000,00 PLN Środki własne: 4 950 000,00 PLN
7.	Okres realizacji projektu	2026 - 2028

Źródło: opracowanie własne

1.	Tytuł projektu Projekt nr 4	Bieszczadzkie Dziedzictwo Kultury – nowe przestrzenie dla historii, pamięci i aktywności społecznej
2.	Lider/Partner	Projekt realizowany będzie przez Powiat Bieszczadzki (lider) projekt będzie realizowany w partnerstwie, którzy zostaną wybrani zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa
	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE
3.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie Niniejszy projekt wpisuje się w następujący typ projektów, określony w SZOOP dla działania FEPK.06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast: Typ II. ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury
4.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	Celem projektu jest wykorzystanie endogenicznych potencjałów dziedzictwa kulturowego Bieszczad poprzez zachowanie i zwiększenie dostępności do wysokiej jakości zasobów kultury oraz dziedzictwa przemysłowego, sakralnego i dworskiego regionu. Zakres rzeczowy projektu obejmować będzie utworzenie przestrzeni zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego: Lider: Powiat Bieszczadzki 1. Przystosowanie, adaptację i zagospodarowanie zabytkowych obiektów dawnej rafinerii FANTO w Ustrzykach Dolnych na potrzeby instytucji kultury (powstała infrastruktura będzie przekazana jednostce kultury Powiatu Bieszczadzkiego). Projekt obejmuje obszar, gdzie zlokalizowane są wielkie zbiorniki, które będą rewitalizowane i wykorzystane na cele realizacji wydarzeń kulturalnych w tym: - roboty budowlane wewnątrz i na zewnątrz obiektów - przygotowanie przestrzeni do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej (historia regionu, dziedzictwo przemysłowe, transport, petrochemia),

		<p>Lider: Powiat Bieszczadzki, Partner 1</p> <p>2. Prace konserwatorskie w cerkwi pw. św. Michała Archanioła w Bystrem – jako obiekcie wpisanym do rejestru zabytków:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zakres projektu obejmuje wyłącznie roboty budowlane i konserwatorskie wewnątrz cerkwi, renowacja ikonostasu wraz z uzupełnieniem brakujących obrazów oraz zakup wyposażenia dla ich prezentacji i organizacji wydarzeń kulturalnych - planowane jest tutaj utworzenie filii Bieszczadzkiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO. <p>Lider: Powiat Bieszczadzki, Partner 2</p> <p>3. W miejscowości Zatwarnica, wzdłuż potoku Hylaty przy drodze na Dwornik Kamień, powstanie przestrzeń wystawiennicza w ramach „Bieszczadzkiego Ogrodu” (filia Bieszczadzkiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO), przeznaczona do organizacji wydarzeń kulturalnych i edukacyjnych. W otoczeniu ogrodu złożonego z rodzimych bieszczadzskich roślin (drzewa i krzewy owocowe, gatunki miododajne, zioła tradycyjnie obecne w lokalnych ogrodach) realizowane będą wystawy stałe, prezentujące dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze regionu (np. miniatury nieistniejących dworów) oraz archiwalia i fotografie, a także wystawy czasowe poświęcone wybranym wątkom historii, sztuki i tradycji Bieszczadów.</p> <p>Przestrzeń stanie się również miejscem wydarzeń kulturalnych – koncertów kameralnych, spotkań literackich, warsztatów artystycznych i edukacyjnych – służących integracji społeczności lokalnej.</p> <p>Całość dopełnią nowoczesne narzędzia multimedialne, takie jak aplikacja mobilna i elementy rozszerzonej rzeczywistości (AR), zwiększające atrakcyjność i oddziaływanie edukacyjne tego miejsca.</p> <p>W ramach projektu zostaną wykonane działania proekologiczne tj. np. systemy z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii, systemy nawadniające i retencyjne oraz nasadzenia drzew i krzewów</p>
5.	Budżet projektu	<p>Wydatki ogółem: 18 450 000,00 PLN</p> <p>Wydatki kwalifikowane 15 000 000,00 PLN</p> <p>Wsparcie z UE: 12 750 000,00 PLN</p> <p>Współfinansowanie ze środków krajowych: 750 000,00</p> <p>Środki własne: 4 950 000,00 PLN</p>
6.	Okres realizacji projektu	2026 - 2027

Źródło: opracowanie własne

1.	Tytuł projektu Projekt nr 5	Rozwój Bieszczadzkiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO jako generatora rozwoju Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”
2.	Lider/partner projektu	Lider – Bieszczadzkie Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO, partnerzy – Gminny Ośrodek Kultury im. Jerzego Janickiego w Lutówkach, Powiatowy Zarząd Dróg w Ustrzykach Dolnych
3.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE
4.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na

		<p>poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie</p> <p>Niniejszy projekt wpisuje się w następujący typ projektów, określony w SZOOP dla działania FEPK.06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast:</p> <p>- II. ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury.</p>
5.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	<p>Celem projektu jest stworzenie zintegrowanego systemu ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego Bieszczad poprzez odnowę i adaptację kluczowych obiektów kulturalnych oraz wzmocnienie ich potencjału edukacyjnego z wykorzystaniem nowoczesnych technologii cyfrowych. Projekt jest realizowany przede wszystkim jako zachowanie i promocja dziedzictwa kulturowego, z elementami wzmacniającymi potencjał instytucji kultury.</p> <p>Zakres rzeczowy projektu obejmować będzie:</p> <p>Lider: Bieszczadzkie Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO</p> <p>1. Adaptacja zabytkowego obiektu dawnej rafinerii FANTO – siedziby Bieszczadzkiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego FANTO</p> <ul style="list-style-type: none"> - roboty budowlane służące poprawie funkcjonalności oraz przystosowaniu pomieszczeń na cele warsztatowe i edukacyjne - konserwacja zabytków ruchomych takich jak: książki, stare dokumenty oraz dostosowanie wnętrza do bezpiecznego przechowywania i ekspozycji, - digitalizacja i udostępnianie zasobów kultury z wykorzystaniem TIK - wyposażenie w artefakty muzealne, sprzęt multimedialny i urządzenia służące prowadzeniu działalności kulturalnej, - zagospodarowanie bliskiego otoczenia wokół obiektu wraz z małą infrastrukturą, - zakup sprzętu i urządzeń służących do organizacji wydarzeń kulturalnych. Zakup sprzętu multimedialnego, elektronicznego do odtwarzania interaktywnych treści kulturowych <p>Partner: Gminny Ośrodek Kultury im. Jerzego Janickiego w Lutowiskach</p> <p>2. Modernizacja budynku Gminnego Ośrodka Kultury im. Jerzego Janickiego w Lutowiskach:</p> <ul style="list-style-type: none"> - adaptacja pomieszczeń i doposażenie w sprzęt multimedialny i techniczny - digitalizacja i udostępnianie zasobów kultury, - zakup sprzętu i urządzeń służących do organizacji wydarzeń kulturalnych. Zakup sprzętu min. multimedialnego, elektrycznego i technicznego do realizacji wydarzeń kulturalnych. <p>Partner: Powiatowy Zarząd Dróg w Ustrzykach Dolnych Rozwój działalności kulturalnej:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rewitalizacja zabytkowych obiektów na terenie Powiatu Bieszczadzkiego np. kapliczek, krzyży przydrożnych, <p>Rezultaty zadania zostaną następnie włączone w ofertę kulturalną regionu i pozostaną pod opieką oraz w dalszej promocji Bieszczadzkiego Centrum Kultury „FANTO”.</p>
6.	Budżet projektu	Wydatki ogółem: 8 504 609,62 PLN

		Wydutki kwalifikowalne: 8 504 609,62 PLN Wsparcie UE: 7 228 918,18 PLN Współfinansowanie ze środków krajowych: 425 230,48 PLN Środki własne: 850 460,96 PLN
7.	Okres realizacji projektu	2026 - 2027

Źródło: opracowanie własne

**MODEL STRUKTURY FUNKCJONALNO
-PRZESTRZENNEJ WRAZ Z USTALENIAMI
I REKOMENDACJAMI W ZAKRESIE KSZTAŁTOWANIA
I PROWADZENIA POLITYKI PRZESTRZENNEJ**

Struktura funkcjonalno-przestrzenna jest kluczowym aspektem w planowaniu, które ma na celu zapewnienie efektywnego i zrównoważonego wykorzystania przestrzeni oraz maksymalne zaspokojenie potrzeb mieszkańców obszaru. Jest to ważne narzędzie w kształtowaniu odpowiedniego układu przestrzennego, aby wspierać różnorodne funkcje życia społeczno-gospodarczego w sposób harmonijny i efektywny. Elementami tej struktury są zarówno poszczególne części tego obszaru, które tworzą złożone systemy (np. ośrodki osadnicze, węzły ekologiczne, tereny produkcji rolniczej), tereny różniące się między sobą przeznaczeniem, użytkowaniem, jak i sieci infrastrukturalne (transportowe, elektroenergetyczne), które umożliwiają kontakty i powiązania pomiędzy poszczególnymi częściami obszaru funkcyjnego.

Głównym celem tworzonego modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady” jest wykorzystanie istniejącej struktury osadniczej do dynamicznego rozwoju oraz stworzenie warunków do racjonalnego organizowania przestrzeni i egzekwowania ładu przestrzennego dla realizacji działań będących odpowiedzią na wyzwania rozwojowe OF. Model ten będzie sprzyjał zwiększaniu dyfuzji rozwoju z miejsc i ośrodków cechujących się relatywnie wysokim stopniem rozwoju i mających szanse na uzyskanie wysokiej dynamiki wzrostu do obszarów o niższych wskaźnikach rozwojowych, które z ośrodkami tymi mogą być lepiej powiązane dzięki rozwojowi infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej, a także dzięki dostępowi do informacji dostępnej w tych ośrodkach i zacieśniania kooperacji z instytucjami i firmami w nich funkcjonującymi.

Zagospodarowanie przestrzenne OF „Innowacyjne Bieszczady” powinno ułatwiać osiągnięcie trwałego wzrostu gospodarczego, zapewniając poprawę stanu środowiska przyrodniczego i umożliwić obecnym i przyszłym mieszkańcom obszaru dostępu do zasobów przyrody i dóbr kultury. Powinno ono również zwiększać integrację funkcjonalną pomiędzy najważniejszymi ogniwami układu osadniczego i gospodarczego, ich relacje z układem regionalnym oraz powiązania z otoczeniem krajowym i międzynarodowym. Sposób zagospodarowania i rozmieszczenie poszczególnych elementów zagospodarowania powinien sprzyjać eliminowaniu lub minimalizowaniu konfliktów przestrzennych, które mogą powstać pomiędzy funkcjami społeczno-gospodarczymi i poszczególnymi podmiotami gospodarczymi na tle wykorzystywania ograniczonej przestrzeni i jej zasobów.

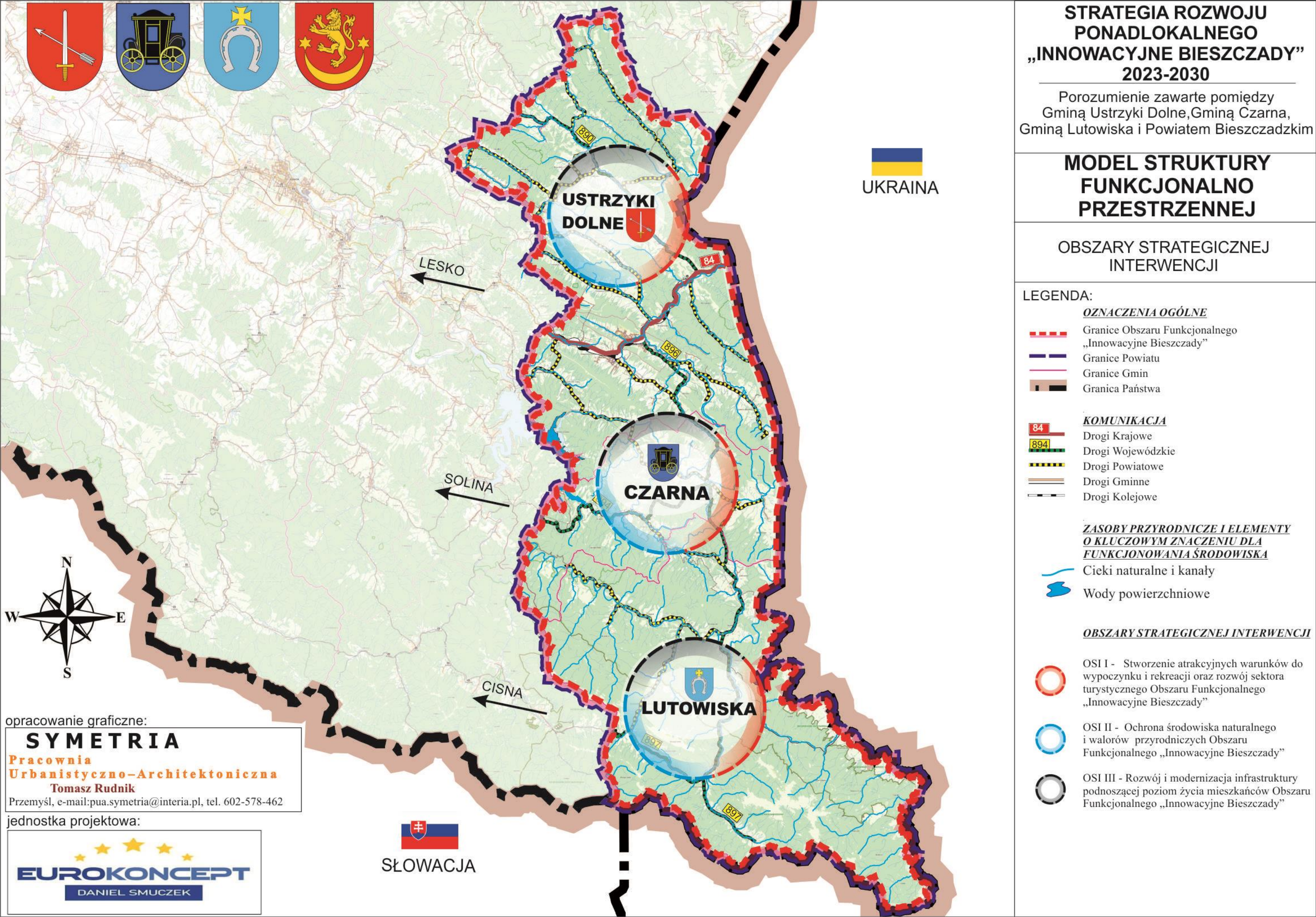
Model struktury funkcjonalno-przestrzennej

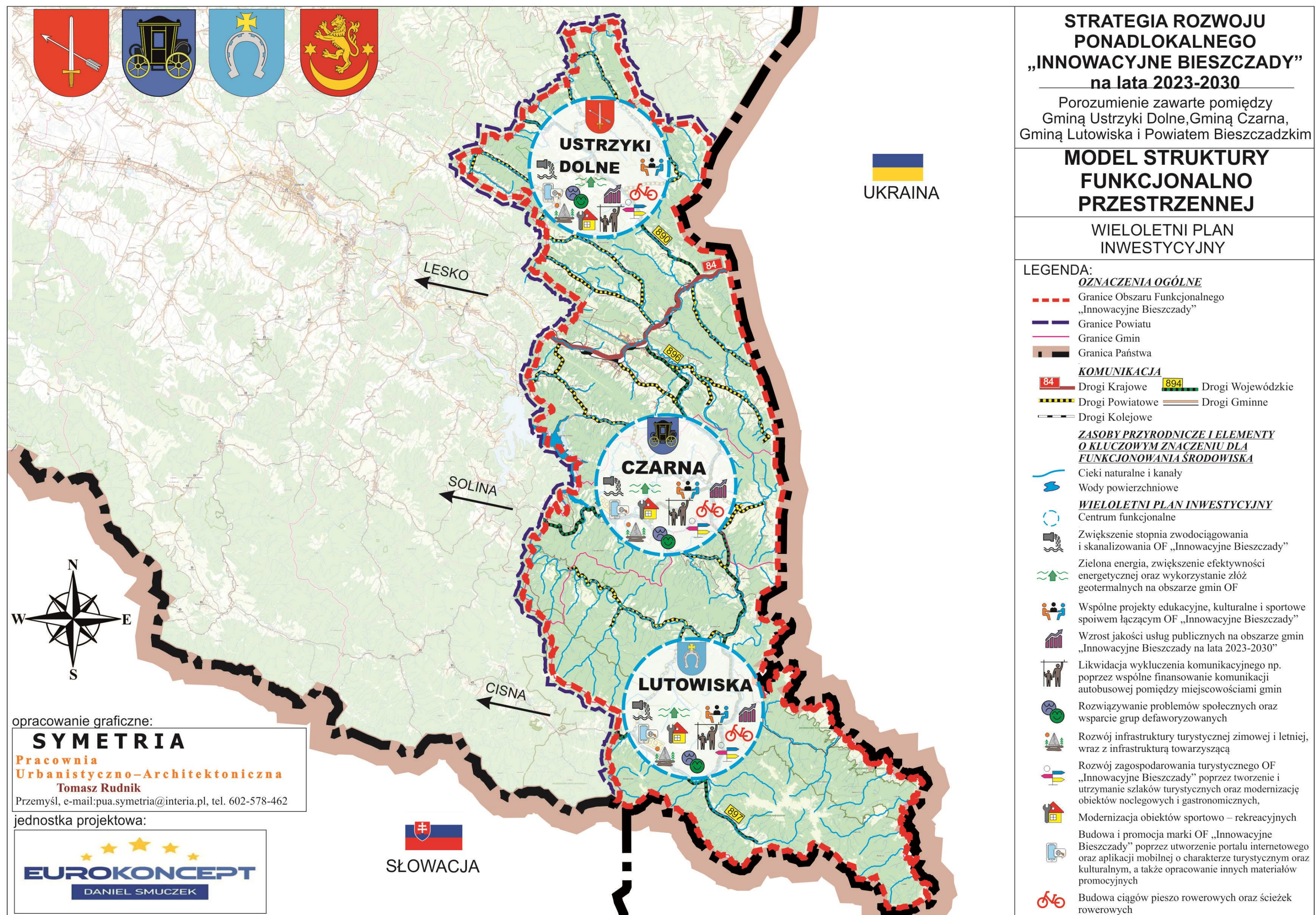
Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”, uwzględnia regionalną politykę rozwoju, która jest określona w Strategii rozwoju województwa - Podkarpackie 2030 roku, organizuje warunki przestrzenne dla alokacji funkcji społeczno-gospodarczych i poszczególnych inwestycji. Określone w Strategii inicjatywy lokalne stanowią komplementarne przedsięwzięcia wobec projektów strategicznych i łącznie przyczyniają się do realizacji priorytetów rozwojowych, które są w pełni spójne z celami wyznaczonymi na poziomie regionalnym.

Na strukturę funkcjonalno-przestrzenną OF „Innowacyjne Bieszczady” składają się elementy, które stanowią niezależnie funkcjonujące układy i struktury lub budują strefy funkcjonalne będące obszarami o zbliżonych lub powiązanych funkcjach i kierunkach rozwoju i ukształtowały się w wyniku rozwoju obszaru i działalności człowieka. Funkcjonowanie i rozwój elementów antropogenicznych struktury przestrzennej uzależnione są od warunków przyrodniczych, czyli elementów składających się na układ naturalny współtworzący niniejszą strukturę.

Ustalenia i rekomendacje w zakresie lokalnych polityk przestrzennych

Ustalenia i rekomendacje dotyczące polityki przestrzennej w Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” zostały sporządzone na podstawie diagnozy stanu obecnego, istniejących uwarunkowań funkcjonalno-przestrzennych oraz zapisów dotyczących polityki przestrzennej w obowiązującym w poszczególnych gminach studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

a) zasad ochrony środowiska i jego zasobów, w tym ochrony powietrza, przyrody i krajobrazu:

- zachowanie istniejących form zagospodarowania (lasy, zbiorniki wodne),
- dążenie do zachowania i odtworzenia naturalnych form krajobrazu leśnego i dolin rzecznych,
- zapobieganie degradacji i zrównoważony rozwój terenów objętych ochroną (Bieszczadzki Park Narodowy, parki krajobrazowe, obszary Natura 2000, rezerваты),
- ochrona wód powierzchniowych i podziemnych, uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej,
- ochrona zasobów leśnych, w tym spójności kompleksów leśnych i ich racjonalnego wykorzystania rekreacyjno-turystycznego,
- ochrona złóż surowców mineralnych przed zagospodarowaniem mogącym utrudnić ich eksploatację,
- poprawa stanu powietrza poprzez rozwój OZE i termomodernizację budynków.

b) zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- ochrona konserwatorska i renowacja zabytków,
- zrównoważone udostępnianie i eksponowanie zabytków dla celów turystycznych,
- zachowanie zieleni w otoczeniu zabytków,
- kompleksowa promocja zasobów kulturowych jako spójnej oferty,
- odpowiednie oznakowanie obiektów dziedzictwa kulturowego.

c) kierunków zmian w strukturze zagospodarowania terenów, w tym określenia szczególnych potrzeb w zakresie nowej zabudowy mieszkaniowej:

- kształtowanie funkcjonalnych układów zabudowy zgodnych z zasadami ładu przestrzennego,
- zapobieganie niekontrolowanemu rozpraszaniu zabudowy, dogęszczanie istniejących jednostek osadniczych,
- zapewnienie zieleni i terenów rekreacyjnych w sąsiedztwie zabudowy,
- ograniczenie zabudowy na glebach wysokiej klasy, dopuszczenie w tych miejscach zabudowy rolniczej,
- planowe wyposażanie terenów mieszkaniowych w infrastrukturę techniczną i komunikacyjną.

d) zasad lokalizacji obiektów handlu wielkopowierzchniowego:

- lokalizacja wyłącznie w wyznaczonych strefach usługowych,
- zapewnienie powiązań komunikacyjnych i infrastrukturalnych takich obiektów,
- unikanie lokalizacji w sąsiedztwie zabudowy mieszkaniowej i terenów cennych przyrodniczo.

e) zasad lokalizacji kluczowych inwestycji celu publicznego:

- ochrona terenów istotnych dla inwestycji komunalnych, usług publicznych, infrastruktury technicznej i dróg,
- koncentracja inwestycji celu publicznego w dostępnych komunikacyjnie lokalizacjach,
- powiązanie z planami rozwoju sieci energetycznych, wodno-kanalizacyjnych i drogowych.

f) kierunków rozwoju systemów komunikacji, infrastruktury technicznej i społecznej:

- zapewnienie dostępności komunikacyjnej obiektów użyteczności publicznej (pieszej, rowerowej, zbiorowej),
- budowa i modernizacja sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej i telekomunikacyjnej,
- rozwój infrastruktury społecznej (edukacyjnej, kulturalnej, sportowej) z uwzględnieniem dostępności,
- poprawa bezpieczeństwa ruchu (przejścia dla pieszych, drogi rowerowe).

g) zasad lokalizacji urządzeń wytwarzających energię o mocy zainstalowanej przekraczającej 500 kW:

- lokalizacja w miejscach najmniej konfliktowych krajobrazowo i przyrodniczo,
- unikanie sąsiedztwa obszarów chronionych i zabudowy mieszkaniowej,
- preferencja dla obszarów zdegradowanych i rolniczych o niższej klasie bonitacyjnej.

h) zasad lokalizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko:

- dopuszczanie lokalizacji wyłącznie po uzyskaniu ocen oddziaływania na środowisko,
- unikanie lokalizacji w sąsiedztwie obszarów chronionych przyrodniczo,
- preferowanie inwestycji proekologicznych i zgodnych z gospodarką o obiegu zamkniętym.

i) zasad kształtowania rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej:

- ochrona gleb wysokiej klasy przed zabudową,
- utrzymanie zadrzewień śródpolnych i właściwych stosunków wodnych,
- wspieranie powiększania areału gospodarstw oraz drobnego przetwórstwa rolno-spożywczego,
- racjonalne wykorzystanie zasobów leśnych przy zachowaniu ich funkcji przyrodniczych i rekreacyjnych.

j) zasad kształtowania zagospodarowania przestrzennego na obszarach zdegradowanych i rewitalizacyjnych:

- przekształcanie i rehabilitacja terenów przemysłowych i zdegradowanych,
- rewitalizacja przestrzeni publicznych (skwery, place, centra miejscowości),
- nadawanie nowych funkcji społeczno-gospodarczych obszarom zdegradowanym,
- wspieranie rekultywacji i remediacji terenów zdegradowanych.

Obszar Funkcjonalny „Innowacyjne Bieszczady”:

Dla całego Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady” przyjęto ogólne zasady prowadzenia polityki przestrzennej, obejmujące:

- zachowanie ładu i spójności przestrzennej poprzez kontynuowanie tradycyjnych form osadnictwa, utrzymanie skali i struktury jednostek osadniczych, kształtowanie formy architektonicznej nowych obiektów w nawiązaniu do istniejącej architektury oraz opracowywanie i aktualizowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,

- utrzymanie skali i struktury jednostek gospodarczych,
- ograniczenie rozproszenia zabudowy przez rozwój budownictwa na zasadzie dogęszczania istniejących jednostek osadniczych,
- organizację przestrzeni publicznej, miejsc wypoczynku, rekreacji, skwerów, placów i terenów zieleni urządzonej,
- poprawę stanu środowiska naturalnego poprzez uregulowanie gospodarki wodno-ściekowej,
- poprawę jakości powietrza i działania na rzecz klimatu, w tym zwiększenie wykorzystania OZE oraz termomodernizację budynków mieszkalnych, obiektów użyteczności publicznej i siedzib podmiotów gospodarczych,
- ochronę terenów szczególnie ważnych z punktu widzenia realizacji celów publicznych ponadlokalnych i lokalnych (inwestycje komunalne, usługi publiczne, infrastruktura techniczna, drogi).
- poprawa stanu powietrza atmosferycznego i dbałość o wpływ na zmiany klimatu poprzez zwiększenie stopnia wykorzystania OZE, termomodernizację budynków, obiektów użyteczności publicznej i siedzib podmiotów gospodarczych.
- ochrona terenów szczególnie ważnych z punktu widzenia publicznych celów ponadlokalnych i lokalnych jak: realizacja inwestycji komunalnych, usług publicznych, infrastruktury technicznej, realizacji dróg.

OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI

Mając na uwadze terytorialny wymiar niniejszej Strategii, Obszar Funkcjonalny „Innowacyjne Bieszczady” położony jest w obrębie wydzielonych obszarów specjalnych wyznaczonych w strategicznych i planistycznych dokumentach krajowych i wojewódzkich. Celem ich identyfikacji zostały przeanalizowane następujące dokumenty:

- **Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030),**
- **Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030,**
- **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego - Perspektywa 2030.**
- **Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły,**
- **Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Wisły**
- **Plan przeciwdziałania skutkom suszy**

Przez obszary specjalne rozumie się:

- **OF (obszary funkcjonalne)** – obszary, na których występuje względnie wyodrębniający się, intensywny i otwarty system powiązań społecznych, gospodarczych lub przyrodniczych, uwarunkowanych cechami środowiska geograficznego (przyrodniczego i antropogenicznego). Szczególnym typem obszaru funkcjonalnego jest miejski obszar funkcjonalny;
- **OSI (obszary strategicznej interwencji)** – określone w strategii rozwoju obszary o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania potencjałów rozwojowych, do którego jest kierowana interwencja publiczna, łącząca inwestycje – w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne lub dotyczące zasobów ludzkich, finansowane z różnych źródeł lub przez rozwiązania regulacyjne

1. OSI Krajowe - Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030):

- **Wschodnia Polska,**

Wschodnia część kraju w największym stopniu skupia obszary zagrożone marginalizacją, a jej województwa - lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie - znajdują się w grupie regionów o zdecydowanie niższym poziomie konkurencyjności w porównaniu do średniej w Unii Europejskiej. W zasięgu OSI Wschodnia Polska znajduje się OF „Innowacyjne Bieszczady”.

Mapa 8 Wschodnia Polska

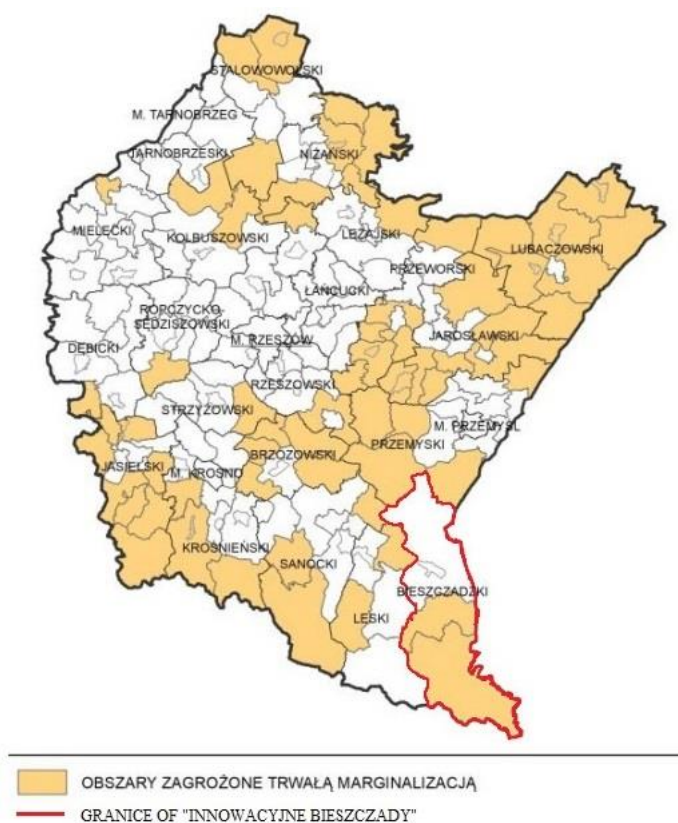
Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

- **Obszary zagrożone trwałą marginalizacją**

Zgodnie z załącznikiem 1. Lista gmin zagrożonych trwałą marginalizacją: programowanie 2021-2027 do KSRR 2030, wśród gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, które wchodziły w skład OF „Innowacyjne Bieszczady” znalazły się gminy: Czarna i Lutowiska.

Wskazane obszary zagrożone trwałą marginalizacją charakteryzują się peryferyjnym położeniem poza obszarami głównych aglomeracji oraz słabą dostępnością transportową. Głównym problemem tych obszarów jest niekorzystna sytuacja demograficzna, przejawiająca się starzeniem się społeczeństwa i odpływem młodych, wykształconych osób, a także słabym dostępem do podstawowych usług publicznych oraz dużym zapotrzebowaniem na świadczenia pomocy społecznej. Oprócz tego wyróżnia się tu niski poziom przedsiębiorczości, problemy strukturalne w rolnictwie, niski zasób pozarolniczych miejsc pracy oraz niski poziom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych mieszkańców, co przekłada się tym samym na niski poziom atrakcyjności inwestycyjnej.

Mapa 9 Obszary zagrożone trwałą marginalizacją

Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

2. OSI Regionalne - Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030:

Oprócz krajowych obszarów strategicznej interwencji, Samorząd Województwa Podkarpackiego wskazał do objęcia specjalnym wsparciem następujące regionalne obszary strategicznej interwencji: subregionalne bieguny wzrostu i miejskie obszary funkcjonalne, miasta powiatowe i małe, Rzeszów i Rzeszowski Obszar Funkcjonalny, obszary wiejskie, obszary zagrożone trwałą marginalizacją w województwie, obszar Bieszczad, a także obszar gmin „Błękitnego Sanu”.

Gminy, wchodzące w skład OF „Innowacyjne Bieszczady” wpisują się w następujące priorytety, określone dla regionalnych obszarów strategicznej interwencji:

- **7.1. Wykorzystanie policentryczne miejskiego układu osadniczego,**

w szczególności w następujące kierunki działań:

- 7.1.4. Rozwój miast powiatowych i miast mniejszych – miasto Ustrzyki Dolne.**

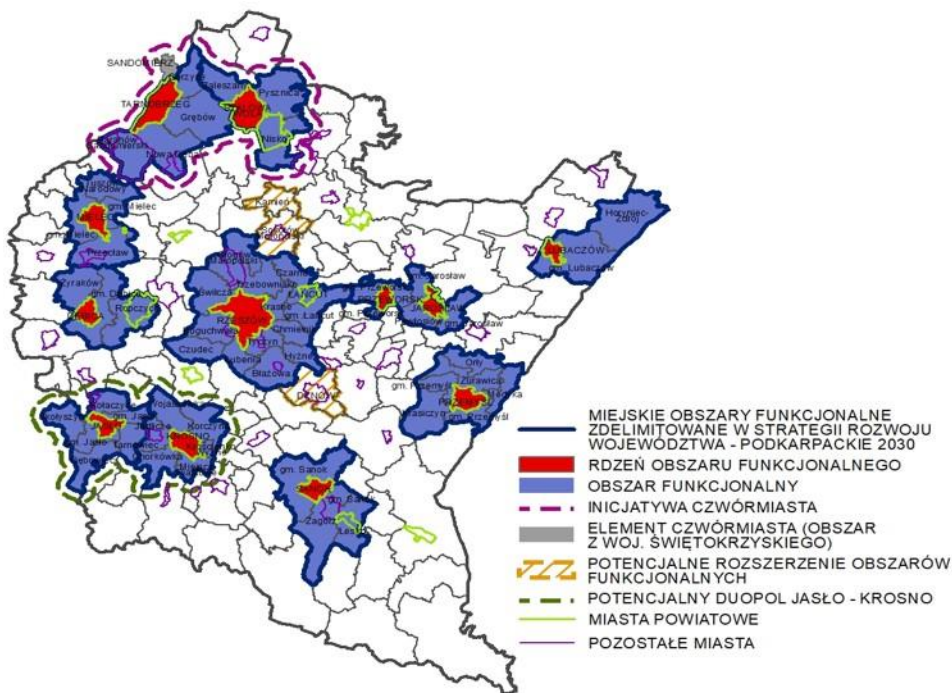
Miasta powiatowe i mniejsze pełnią istotną rolę w kreowaniu uwarunkowań społeczno-gospodarczych poza strefami wpływu subregionalnych aglomeracji. Stanowią lokalne centra pełniące funkcje administracyjne oraz gospodarczo-usługowe o ograniczonym zasięgu oddziaływania. Polityka regionu zmierza do wzmacniania potencjału tych ośrodków i ich roli w strukturze osadniczej m.in. poprzez wsparcie w tworzeniu stabilnych podstaw rozwoju, wzrost aktywności gospodarczej i przedsiębiorczej, rozwój rynku pracy, stymulowanie aktywności społecznej i podnoszenie kompetencji mieszkańców oraz skuteczne budowanie partnerstw.

Oczekiwanym efektem działań w odniesieniu do Ustrzyk Dolnych będzie wzmocnienie pozycji miasta jako centrum administracyjnego, edukacyjnego i usługowego dla całego obszaru funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”, co przełoży się na poprawę jakości życia mieszkańców oraz ograniczanie skutków peryferyjności regionu.

Zakładane działania:

- poprawa i rozwój warunków prowadzących do dynamizacji przedsiębiorczości w oparciu o potencjalne specjalizacje gospodarcze ośrodka miejskiego;
- wzmacnianie powiązań funkcjonalnych w celu przywrócenia roli Ustrzyk Dolnych w układzie osadniczym;
- zwiększenie aktywności zawodowej mieszkańców poprzez rozwój kompetencji zawodowych;
- modernizacja przestrzeni miejskiej umożliwiającej wykorzystanie potencjałów i zasobów miasta, w tym turystycznych i wypoczynkowo-rekreacyjnych;
- poprawa jakości życia mieszkańców poprzez wzrost dostępu do usług publicznych;
- rozwój kapitału społecznego i wzmocnienie tożsamości regionalnej poprzez zaangażowanie mieszkańców w procesy rozwojowe;
- poprawa jakości zarządzania poprzez współpracę z innymi samorządami terytorialnymi;
- podejmowanie działań w zakresie ochrony przyrody i poprawy stanu środowiska;
- poprawa jakości powietrza poprzez ograniczenie niskiej emisji oraz związanego z nim zjawiska smogu;
- kreowanie instrumentów przyciągających do osiedlania się w mieście, w szczególności osób młodych i wykształconych;
- wykorzystanie możliwości programowych i finansowych UE w obszarze polityki miejskiej;
- dostosowanie sieci usług i zagospodarowania przestrzennego do zmian demograficznych;
- niwelowanie barier transportowych poprzez rozwój systemów transportu zbiorowego pomiędzy Ustrzykami Dolnymi a sąsiednimi obszarami wiejskimi oraz innymi ważnymi ośrodkami miejskimi;
- rozwój zintegrowanej sieci ścieżek i tras rowerowych, jako alternatywy dla transportu samochodowego.

Mapa 10 Miejskie Obszary Funkcjonalne

Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

Jednocześnie cały obszar funkcjonalny „Innowacyjne Bieszczady”, obejmujący zarówno miasto Ustrzyki Dolne, jak i gminy Czarna oraz Lutowiska, należy do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, co uzasadnia jego wpisanie w priorytet 7.3.

- **7.3. Obszary wymagające szczególnego wsparcia w kontekście równoważenia rozwoju,**

w szczególności w następujące kierunki działań:

7.3.1. Wzmocnienie szans rozwojowych obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją województwie – gminy: Czarna, Lutowiska i Ustrzyki Dolne.

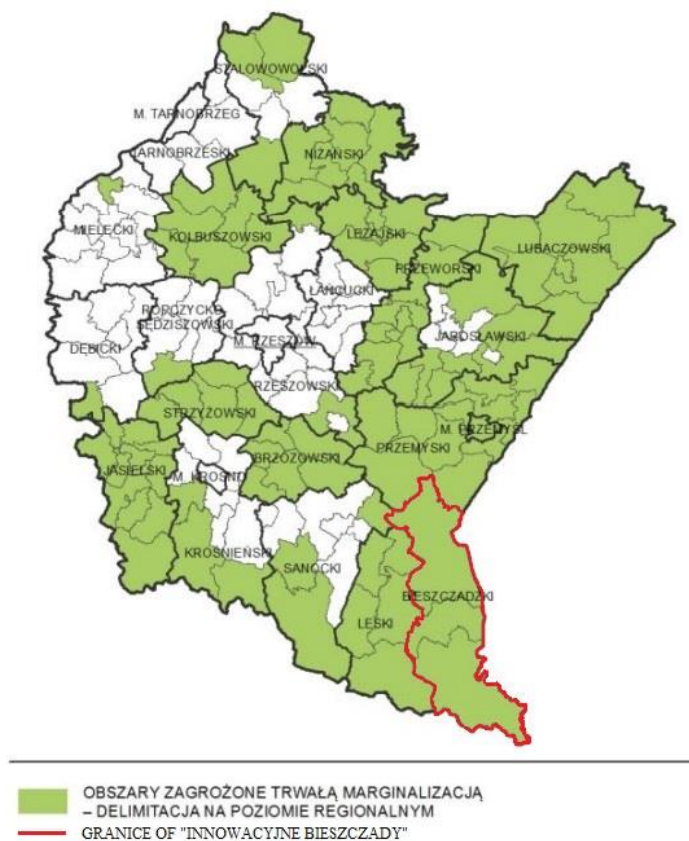
Polityka regionu dąży do realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, która obliuguje do kierunkowania działań na zapewnienie mieszkańcom pełnego pakietu możliwości rozwojowych niezależnie od miejsca zamieszkania. Podejmowane działania mają identyfikować i wzmacniać czynniki rozwojowe obszarów o słabszych perspektywach rozwojowych, wynikających ze struktury społeczno-gospodarczej, peryferyjnego położenia bądź utraty dotychczasowych funkcji. Oczekiwanyimi celami będzie m.in. zwiększenie zasobów infrastrukturalnych w strategicznych sektorach, zdyynamizowanie rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o lokalne potencjały, rozwój przedsiębiorczości i innowacyjności, poprawa dostępu do podstawowych usług publicznych, zniwelowanie wykluczenia transportowego.

Zakładane działania:

- rozwój sektora inwestycji prywatnych w oparciu o lokalne zasoby;

- aktywizacja lokalnych inicjatyw gospodarczych i społecznych, poprzez wykorzystanie potencjału podmiotów publicznych, prywatnych, organizacji pozarządowych i mieszkańców;
- poprawa atrakcyjności inwestycyjnej poprzez zapewnienie przygotowanych terenów inwestycyjnych;
- pobudzanie procesów rozwojowych poprzez zapewnienie lepszej dostępności komunikacyjnej na zewnątrz, w tym rozwój infrastruktury drogowej łączącej się z węzłami sieci dróg szybkiego ruchu oraz infrastruktury kolejowej;
- włączenie komunikacyjne obszarów o utrudnionej dostępności;
- dostosowanie infrastruktury technicznej (energetycznej, telekomunikacyjnej, wodnokanalizacyjnej) i społecznej, warunkującej rozwój gospodarczy i wyższą jakość życia mieszkańców;
- wzmocnienie roli instytucji publicznych jako inicjatora nawiązywania partnerstw, współpracy z innymi instytucjami publicznymi, społeczeństwem i innymi interesariuszami na rzecz rozwoju regionu;
- ograniczenie skutków peryferyjnego położenia obszarów przygranicznych poprzez wielopłaszczyznowe wykorzystanie potencjału współpracy transgranicznej;
- intensyfikacja działań w zakresie ochrony i poprawy stanu środowiska przyrodniczego.

Mapa 11 Obszary zagrożone trwałą marginalizacją – poziom regionalny

Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

7.3.2. Rozwój i wspieranie obszaru Bieszczad – gminy: Czarna, Lutowiska i Ustrzyki Dolne.

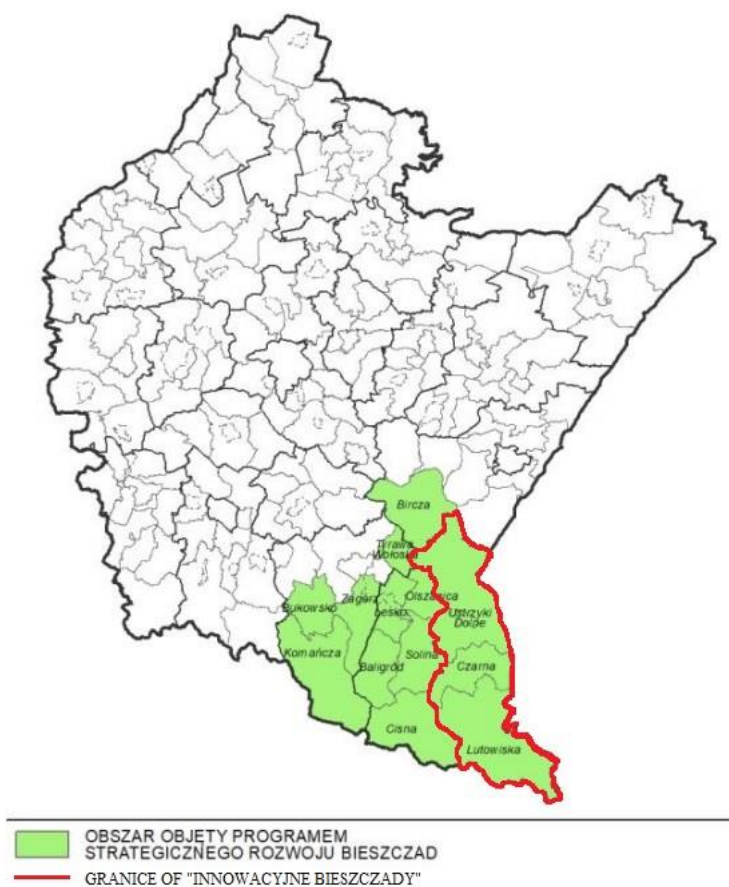
Bieszczady poza szczególnymi uwarunkowaniami środowiskowymi i przyrodniczymi, charakteryzują się skrajnie niską dostępnością przestrzenną zewnętrzną i wewnętrzną oraz niskim poziomem zaludnienia. Niski poziom dostępności i gęstości zaludnienia tworzą negatywne warunki rozwojowe, które utrudniają realizację inwestycji w zakresie infrastruktury technicznej i społecznej, prowadzenie działalności gospodarczej, jak również dyfuzję działań ukierunkowanych na optymalizację dostępności do podstawowych usług publicznych oraz kształtowanie jakości kapitału ludzkiego i społecznego. Przywołane czynniki wpływają tym samym na niski poziom warunków życia mieszkańców. Podejmowane działania będą miały na celu w pierwszej kolejności wypełnienie luk infrastrukturalnych w zakresie dostępności przestrzennej i cyfrowej, poprawę stanu systemu wodno-kanalizacyjnego oraz składowania odpadów, co będzie bazą wyjściową dla rozwoju potencjału Bieszczad w oparciu o unikalne endogeniczne zasoby.

Zakładane działania:

- rozwój gospodarki turystycznej i przemysłu turystycznego jako warunkujących w sposób istotny procesy rozwojowe na obszarze Bieszczad;
- podniesienie konkurencyjności produktów turystycznych w oparciu o endemiczne zasoby Bieszczad;
- wsparcie działań w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy poprzez rozwój wielofunkcyjny obszarów wiejskich w oparciu o przemysł bazujący na lokalnych zasobach tj. turystyczny, drzewny i spożywczy;
- poprawa poziomu towarowości rolnictwa Bieszczad poprzez rozwój spółdzielczości, rzemiosła i grup producenckich wraz z przetwórstwem rolno-spożywczym opartym na certyfikowanych produktach lokalnych;
- rozwój przedsiębiorczości w obszarze Bieszczad poprzez rozwój instytucji otoczenia biznesu;
- rozwój kapitału ludzkiego poprzez poszerzenie jakości edukacji w celu wzrostu elastyczności zachowań na rynku pracy;
- poprawa dostępności do wysokiej jakości usług w obszarze ochrony zdrowia;
- zwiększenie uczestnictwa obywateli w życiu publicznym i wzmocnienie instytucji z Trzeciego Sektora prowadzące do wspólnego rozwiązywania problemów i przezwyciężania barier;
- poprawa zewnętrznej i wewnętrznej spójności terytorialnej Bieszczad w wymiarze przestrzennym poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury drogowej i kolejowej oraz infrastruktury uzupełniającej;
- poprawa dostępności cyfrowej obszaru Bieszczad poprzez rozbudowę sieci informacyjno-komunikacyjnej;
- utrzymanie walorów środowiskowych i krajobrazowych Bieszczad jako podstawowego zasobu endogenicznego;
- dostosowanie gospodarki wodno-ściekowej i gospodarki odpadami pod kątem zachowania cennych walorów krajobrazowo-środowiskowych, przy uwarunkowaniach społeczno-osadniczych Bieszczad;

- wykorzystanie klastrów energetycznych celem wzrostu poziomu bezpieczeństwa energetycznego regionu;
- rozwój infrastruktury sportowej i turystycznej z wykorzystaniem uwarunkowań do rozwoju sportów zimowych;
- utworzenie w Bieszczadach nowoczesnej infrastruktury sportowej i rekreacyjnej tj.: Podkarpackie Centrum Sportów w województwie, Ośrodka Przygotowań Olimpijskich Centralnego Ośrodka Sportu.

Mapa 12 Obszar objęty Programem Strategicznego Rozwoju Bieszczad

Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

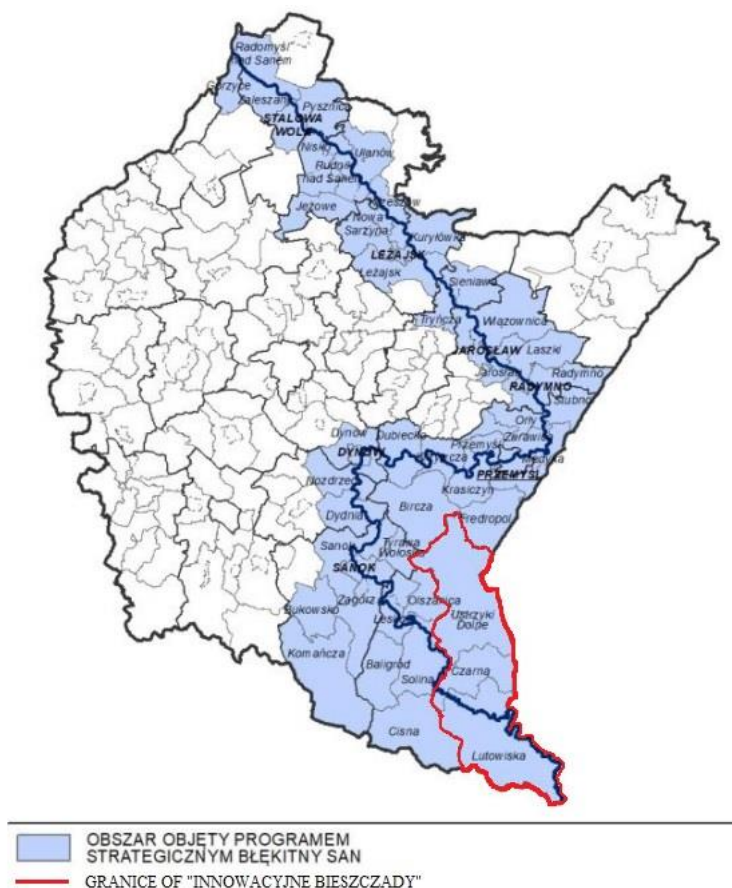
7.3.3. Rozwój i wspieranie obszaru gmin „Błękitny San” – gminy: Czarna, Lutowiska i Ustrzyki Dolne.

Obszar gmin „Błękitnego Sanu” jest bardzo zróżnicowany pod względem walorów środowiska geograficznego oraz warunków prowadzenia działalności gospodarczej. Wspólną cechą obszaru jest położenie wzdłuż biegu rzeki San, stąd wyjątkowość obszaru polega na wspólnym koncentrowaniu uwagi na problematyce gospodarki wodno-kanalizacyjnej całej zlewni Sanu oraz możliwości turystycznego wykorzystania rzeki z uwzględnieniem zróżnicowanych warunków przyrodniczych i kulturowych. Podejmowane działania będą miały na celu kompleksowe rozwiązanie problemów gospodarki wodno-kanalizacyjnej oraz wykorzystanie atutów dla pobudzenia rozwoju gospodarczego gmin poprzez rozwój infrastruktury turystycznej, w celu poprawy jakości życia mieszkańców.

Zakładane działania:

- wykorzystanie biegu rzeki San dla rozwoju przedsiębiorczości i atrakcyjności turystycznej poprzez wielofunkcyjne wykorzystanie i zagospodarowanie jego brzegów i obszarów nadbrzeżnych;
- utrzymanie walorów środowiska przyrodniczego w zlewni rzeki San poprzez rozwiązanie w sposób skoordynowany problemu gospodarki wodno-ściekowej i składowania odpadów;
- zabezpieczenia obszaru gmin „Błękitnego Sanu” przed zagrożeniem powodziowym.

Mapa 13 Obszar objęty Programem Strategicznym „Błękitny San”

Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

- **7.4. Obszary wiejskie – wysoka jakość przestrzeni do zamieszkania, pracy i wypoczynku,**

w szczególności w następujące kierunki działań:

- **7.4.1. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich poprzez rozwój infrastruktury technicznej**
– gminy: Czarna, Lutowiska i Ustrzyki Dolne.

Obszary wiejskie dotyka zjawisko postępującej marginalizacji i niskiego poziomu jakości życia. Kluczową kwestią przeciwdziałającą tym trendom jest rozwój infrastruktury w szczególności: wodno-kanalizacyjnej, energetycznej, teleinformatycznej oraz transportowej. Działania należy tak ukierunkować, aby umożliwiały rozwój gospodarki i przedsiębiorczości w tym powstawanie miejsc pracy w sektorach pozarolniczych, dostępność do usług publicznych,

przekwalifikowanie zawodowe oraz mobilność przestrzenną, przy zachowaniu walorów środowiska przyrodniczego. Realizacja wyzwań regionalnych pozwoli na wielokierunkowy i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.

Zakładane działania:

- poprawa dostępności komunikacyjnej obszarów wiejskich w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i transgranicznym, w tym w relacji do najbliższego regionalnego bieguna wzrostu;
- zwiększenie dostępności cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury telekomunikacyjnej;
- modernizacja i rozbudowa energetycznych linii przesyłowych, jako podniesienie komfortu życia i bezpieczeństwa;
- rozwój i poprawa dostępności do infrastruktury wodociągowej, kanalizacyjnej i ściekowej;
- poprawa zarządzania sektorem gospodarki odpadami;
- tworzenie korzystnych warunków dla rozwoju przedsiębiorczości.

Mapa 14 Obszary wiejskie województwa podkarpackiego

Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

7.4.2. Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich – gminy: Lutowiska i Czarna, Ustrzyki Dolne

Rozwój obszarów wiejskich należy oprzeć na wykorzystaniu zróżnicowanych potencjałów rozwojowych, wzmocnieniu sektora rolnictwa, jak również pozarolniczych specjalizacji gospodarczych. Strategicznym działaniem jest również aktywizowanie społeczności do podejmowania działalności gospodarczej wykorzystującej endogeniczne zasoby obszaru jako elementu konkurencyjności i zwiększenia dochodów ludności.

Zakładane działania:

- promowanie lokalnych zasobów (produktów tradycyjnych, regionalnych, ekologicznych) w celu powstawania alternatywnych źródeł dochodów;
- aktywizacja lokalnych społeczności ukierunkowana na rozwój przedsiębiorczości jako element wzrostu dochodów ludności wiejskiej;
- kreowanie postaw przedsiębiorczych i lokalnych inicjatorów działalności gospodarczej;
- wspieranie i profilowanie specjalizacji regionalno-lokalnej oraz centrów produkcyjnousługowych,
- rozwój funkcji turystycznych, kompleksowo wykorzystujących lokalne zasoby i specjalizacje.

7.4.3. Integracja i aktywizacja społeczności wiejskiej w aspekcie społecznym i kulturowym – gminy: Czarna, Lutowiska i Ustrzyki Dolne.

Kluczowym czynnikiem determinującym inicjowanie procesów rozwoju obszarów wiejskich jest wielokierunkowa aktywizacja społeczności lokalnej. Podniesienie poziomu życia zależy od właściwej identyfikacji potrzeb i możliwości danego obszaru, w który to proces należy włączyć lokalną społeczność. Grupy społeczne powinny także współuczestniczyć w zarządzaniu lokalnymi zasobami. Istotne jest również oddolne zaangażowanie się społeczności w partnerstwa regionalne i ponadregionalne, a nawet międzynarodowe.

Zakładane działania:

- wsparcie mieszkańców w realizacji działań wynikających z lokalnych dokumentów strategicznych mających na celu wzmocnienie tożsamości regionalnej;
- podejmowanie współpracy na rzecz integracji społeczności lokalnej w planowaniu wspólnych działań i podejmowaniu wyzwań rozwojowych;
- poszerzenie i wzbogacenie oferty kulturalnej i usług czasu wolnego opartych na lokalnych zasobach przyczyniające się do zwiększenia poczucia tożsamości mieszkańców obszarów wiejskich, integracji społecznej i aktywizacji, szczególnie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- promocja lokalnej twórczości kulturalnej, rzemieślniczej z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa, przyczyniającej się do wykreowania produktów charakterystycznych dla poszczególnych miejscowości w oparciu o istniejące zasoby;
- promocja regionalnych specjalizacji w rolnictwie, jego otoczeniu i rybactwie (winiarstwo, pszczelarstwo itp. oraz usługi socjalne i rzemiosło, handel, przetwórstwo produktów rolnych, rękodzieło itp.);
- upowszechnianie dobrych praktyk przez społeczność lokalną na płaszczyźnie międzyregionalnej i międzynarodowej; wzmocnienie powiązań funkcjonalnych obszarów wiejskich z lokalnymi ośrodkami osadniczymi.

7.4.4. Racjonalizacja przestrzeni wiejskiej – gminy: Czarna, Lutowiska i Ustrzyki Dolne.

Jakość przestrzeni obszarów wiejskich warunkuje możliwość i efektywność działań prorozwojowych. Dlatego też, gospodarka przestrzenna obszarów wiejskich powinna być określona w opracowaniach urbanistycznych, aby zapewnić racjonalne wykorzystanie przestrzeni i zasobów endogenicznych, przy zachowaniu walorów krajobrazowych i przyrodniczych. Należy również dążyć do zachowania zgodności z dokumentami planistycznymi sporządzanymi dla obszarów sąsiednich.

Zakładane działania:

- dostosowanie przestrzeni wiejskiej do potrzeb gospodarczych i społecznych mieszkańców;
- efektywne wykorzystanie przestrzeni poprzez rozwój funkcji rekreacyjnej, sportowej i społeczno-kulturalnej obejmującej budowę i adekwatne wyposażenie obiektów;
- poprawa funkcjonalności i estetyki przestrzeni wiejskiej uzyskana poprzez wspieranie projektów mających na celu urządzenie i porządkowanie terenów zielonych, parków lub innych miejsc wypoczynku;
- racjonalne wykorzystanie przestrzeni produkcyjnej i osadniczej dzięki wspieraniu działań scaleniowych i zagospodarowania poscaleniowego.

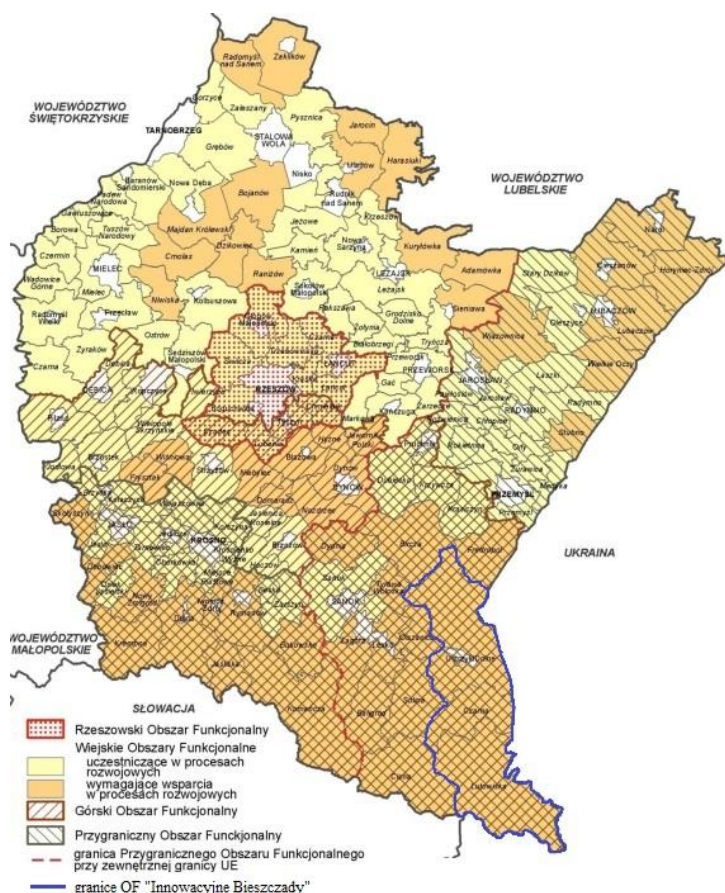
3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego - Perspektywa 2030:

OF „Innowacyjne Bieszczady” położony jest na terenie następujących obszarów funkcjonalnych o znaczeniu ponadregionalnym, określonych w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030:

- Wiejskiego Obszaru Funkcjonalnego wymagającego wsparcia procesów rozwojowych;
- Górskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- Przygranicznego Obszaru Funkcjonalnego.

Wskazane obszary funkcjonalne obejmują wszystkie gminy wchodzące w skład OF „Innowacyjne Bieszczady”.

Mapa 15 Obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego - Perspektywa 2030

- **Wiejski Obszar Funkcjonalny wymagający wsparcia procesów rozwojowych**

Wiodące kierunki zagospodarowania:

- 1) rozwój rolnictwa ekologicznego opartego na gospodarstwach rodzinnych;
- 2) rozwój działalności gospodarczej związanej z gospodarką rolną i turystyką;
- 3) rozwój kapitału ludzkiego oraz wzrost poziomu życia mieszkańców;
- 4) wzmocnienie powiązań funkcjonalnych obszarów wiejskich z lokalnymi ośrodkami osadniczymi;
- 5) poprawa dostępności komunikacyjnej obszaru w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i transgranicznym;
- 6) ochrona terenów o najwyższych walorach przyrodniczych i krajobrazowych;
- 7) racjonalne wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego;
- 8) rozwój turystyki, w tym agroturystyki, funkcji sportowo-rekreacyjnych i uzdrowiskowych,
- 9) rozwój infrastruktury technicznej i transportowej.

Zasady i warunki zagospodarowania:

- 1) rozwój bazy usług publicznych;
- 2) zapobieganie procesom rozpraszania zabudowy powodującym degradację terenów otwartych i przydatnych dla rolnictwa;

- 3) ochrona zasobów leśnych oraz rozwój zrównoważonej i wielofunkcyjnej gospodarki leśnej;
- 4) poprawa wyposażenia obszaru w infrastrukturę techniczną i transportową;
- 5) rozwój funkcji sportowo-rekreacyjnej i turystycznej, w tym agroturystyki oraz lecznictwa uzdrowiskowego z zastosowaniem zasad zrównoważonego rozwoju.

- **Górski Obszar Funkcjonalny**

Wiodące kierunki zagospodarowania:

- 1) rozwój różnych form usług turystycznych i uzdrowiskowych;
- 2) ochrona terenów o najwyższych walorach przyrodniczych i krajobrazowych;
- 3) rozwój gospodarki rolnej i przemysłu;
- 4) rozwój infrastruktury technicznej i transportowej;
- 5) poprawa dostępności komunikacyjnej obszaru w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i transgranicznym.

Zasady i warunki zagospodarowania:

- 1) rozwój społeczno-gospodarczy z zastosowaniem zasad zrównoważonego rozwoju;
- 2) poprawa wyposażenia obszaru w infrastrukturę techniczną i transportową;
- 3) tworzenie warunków rozwoju powiązań komunikacyjnych, społecznych i gospodarczych pomiędzy ośrodkami miejskimi a obszarami wiejskimi;
- 4) rozwój rolnictwa ekologicznego, w tym: form specjalistycznej produkcji rolniczej (winiarstwo, pszczelarstwo) z zachowaniem wysokiej jakości środowiska przyrodniczego;
- 5) ochrona zasobów leśnych oraz rozwój zrównoważonej i wielofunkcyjnej gospodarki leśnej;
- 6) rozwój infrastruktury turystycznej w dostosowaniu do zasad ochrony obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo;
- 7) ochrona walorów przyrodniczych i klimatycznych miejscowości uzdrowiskowych;
- 8) przeciwdziałanie suburbanizacji i rozpraszaniu zabudowy na terenach otwartych oraz dostosowanie zabudowy do otaczającego krajobrazu;
- 9) wzmocnienie roli ośrodków miejskich – rozwój innowacyjnego przemysłu i bazy usług publicznych;
- 10) uwzględnienie przy zagospodarowaniu terenów ograniczeń związanych z położeniem na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią oraz narażonych na niebezpieczeństwo powodzi i zagrożonych osuwiskami;
- 11) budowa małych zbiorników wodnych celem zwiększenia zdolności retencyjnej terenów górskich.

- **Przygraniczny Obszar Funkcjonalny**

Wiodące kierunki zagospodarowania:

- 1) poprawa dostępności komunikacyjnej w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i transgranicznym;

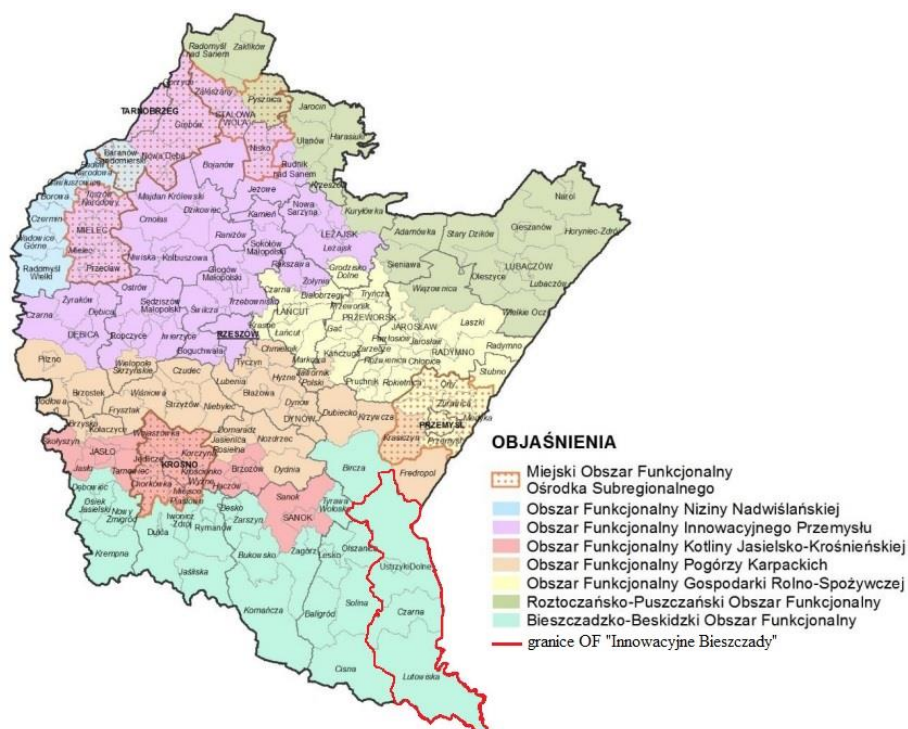
- 2) wzmocnienie funkcjonalne ośrodków miejskich;
- 3) rozwój gospodarki rolnej i leśnej;
- 4) rozwój funkcji turystycznej w dostosowaniu do zasad ochrony obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo,
- 5) rozwój w infrastruktury technicznej i transportowej.

Zasady i warunki zagospodarowania:

- 1) zagospodarowanie przestrzenne obszaru z uwzględnieniem potrzeb związanych z obronnością i bezpieczeństwem publicznym;
- 2) rozwój i modernizacja infrastruktury granicznej, transportowej i logistycznej;
- 3) integrowanie systemów komunikacyjnych i usprawnienie powiązań transportowych;
- 4) wspieranie rozwoju nowych funkcji, zwiększających zakres świadczonych usług o charakterze ponadlokalnym, w tym logistycznych;
- 5) poprawa dostępu do usług publicznych zlokalizowanych w miastach i na obszarach wiejskich;
- 6) współpraca transgraniczna w zakresie planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego, realizacja i koordynacja wspólnych działań i projektów, zapewniających integrację planowania w zakresie ochrony środowiska, gospodarki wodnej oraz infrastruktury transgranicznej,
- 7) poprawa wyposażenia obszaru w infrastrukturę techniczną i transportową.

Oprócz obszarów funkcjonalnych o charakterze ponadregionalnym, w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030 w celu identyfikacji obszarów o różnych priorytetach rozwojowych oraz określenia niezbędnych działań służących optymalnemu wykorzystaniu ich potencjałów dla rozwoju województwa, wyznaczone zostały obszary funkcjonalne o charakterze regionalnym, które charakteryzują się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi jednolitymi celami rozwoju. OF „Innowacyjne Bieszczady” położony jest na terenie Bieszczadzko-Beskidzkiego Obszaru Funkcjonalnego.

Mapa 16 Obszary funkcjonalne o znaczeniu regionalnym

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego Perspektywa 2030

- **Bieszczadzko-Beskidzki Obszar Funkcjonalny:**

Wiodące kierunki zagospodarowania:

- 1) ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
- 2) poprawa dostępności komunikacyjnej w układzie regionalnym, krajowym i transgranicznym;
- 3) rozwój różnych form usług turystycznych oraz funkcji uzdrowiskowej;
- 4) kompleksowy rozwój infrastruktury wodno-kanalizacyjnej dostosowanej do skali ruchu turystycznego oraz poprawa gospodarki odpadami;
- 5) rozwój przemysłu drzewnego, budowlanego i elektromaszynowego, przemysłu spożywczego opartego o przetwórstwo;
- 6) rozwój rolnictwa ekologicznego, w tym służącego zachowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

Zasady i warunki zagospodarowania:

- 1) budowa i rozwijanie powiązań funkcjonalnych ze Słowacją oraz Ukrainą m.in. przez rozbudowę infrastruktury granicznej;
- 2) przebudowa i rozbudowa istniejącej sieci drogowej i kolejowej, w celu właściwego rozprowadzenia ruchu turystycznego;
- 3) rozwój infrastruktury turystycznej, sportowo-rekreacyjnej i kulturalnej w ośrodkach uzdrowiskowych, wypoczynkowych oraz w miastach i gminach o potencjale turystycznym;

- 4) ograniczanie zjawiska rozpraszania zabudowy w celu zachowania ładu przestrzennego, walorów przyrodniczo-krajobrazowych, drożności korytarzy ekologicznych;
- 5) rozwój infrastruktury technicznej zwłaszcza na obszarach najczęściej odwiedzanych przez turystów, w szczególności kompleksowa budowa i przebudowa systemów wodno-kanalizacyjnych wokół zbiorników wodnych i w dorzeczach rzek;
- 6) minimalizowanie i ograniczanie negatywnych skutków suszy poprzez kompleksowe działania określone w Planie przeciwdziałania skutkom suszy w regionie wodnym Górnej Wisły;
- 7) ochrona i wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego, w tym wyróżniających region zabytków świadczących o jego dawnej wielokulturowości oraz związanych z przemysłem naftowym.

4.OSI – Lokalne - Strategia Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030

W ramach Strategii wyodrębniono trzy obszary priorytetowe, które są względem siebie równoważne i uzupełniające się:

- Cel strategiczny I: Stworzenie atrakcyjnych warunków do spędzania wolnego czasu oraz rozwój sektora turystycznego Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”;
- Cel strategiczny II: Ochrona środowiska naturalnego i walorów przyrodniczych Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”;
- Cel strategiczny III: Rozwój i modernizacja infrastruktury podnoszącej poziom życia mieszkańców Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”.

Cele te powiązane są ze zidentyfikowanymi lokalnymi obszarami strategicznej interwencji, co zostało przedstawione w załączniku graficznym, stanowiącym mapę nr 8 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej OF „Innowacyjne Bieszczady” – Obszary strategicznej interwencji w rozdziale 7 Model strukturalny funkcjonalno – przestrzennej gminy wraz z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej. Z kolei działania planowane do realizacji w ramach wyznaczonych obszarów strategicznym, w ujęciu graficznym przedstawia mapa nr 9 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej OF „Innowacyjne Bieszczady” – Zakres planowanych działań w obszarach strategicznej interwencji.

SYSTEM REALIZACJI STRATEGII, ORAZ JEJ MONITORING I EWALUACJA

W celu wdrożenia Strategii Rozwoju Ponadlokalnego należy wypracować mechanizmy, które umożliwią sprawne współdziałanie zaangażowanych jednostek samorządu terytorialnego. Równie ważnym wymiarem jest ustanowienie płaszczyzny dialogu władz lokalnych (sygnatariuszy porozumienia), a także partnerów społecznych i gospodarczych, tak by zapewnić włączenie w realizację zapisów Strategii przedsiębiorców, organizacje pozarządowe oraz indywidualnych mieszkańców.

9.1. Struktura organizacyjna zarządzania Strategią

Partnerstwo „Innowacyjne Bieszczady” posiada sformalizowaną formę instytucjonalną, wynikającą z porozumienia zawartego pomiędzy gminami Czarna, Lutowiska i Ustrzyki Dolne oraz Powiatem Bieszczadzkim, zgodnie z art. 74 ustawy o samorządzie gminnym oraz art. 5 ust. 2 ustawy o samorządzie powiatowym.

Rada Porozumienia jest najwyższym organem decyzyjnym. Podstawową rolą Rady jest budowanie współpracy pomiędzy różnymi podmiotami, tak by realizować ustalenia Strategii oraz podejmować decyzję strategiczne dla rozwoju partnerstwa. Rada współpracuje z Zespołem Operacyjnym.

Posiedzenia Rady Partnerstwa mają charakter cykliczny, odbywają się niezwłocznie w razie wystąpienia potrzeby. Szczegóły funkcjonowania Rady Porozumienia określa samo porozumienie.

Tabela 4 Skład i zadania Rady Porozumienia

Skład	Najważniejsze zadania
<p>Przedstawiciele władz wykonawczych wszystkich jednostek samorządu terytorialnego tworzących partnerstwo (wójtowie gmin: Czarna, Lutowska i Ustrzyki Dolne) lub osoby je reprezentujące.</p> <p>Pracami Rady Partnerstwa kieruje Przewodniczący wybrany przez Radę na roczną kadencję – Powiat Bieszczadzki</p>	<ul style="list-style-type: none"> • opiniowanie i zatwierdzanie projektu Strategii, <ul style="list-style-type: none"> • opiniowanie i zatwierdzanie projektów zawartych w Strategii, • opiniowanie i zatwierdzanie projektów zmian Strategii, • opiniowanie rozwiązań wdrożeniowych Strategii, <ul style="list-style-type: none"> • opiniowanie i zatwierdzanie dokumentów niezbędnych w procesie przygotowania i wdrażania Strategii, • podejmowanie decyzji niezbędnych do bieżącego funkcjonowania struktur Porozumienia, • określenie zasad finansowania realizacji Strategii, • powoływanie członków Zespołu Operacyjnego, • inicjowanie dodatkowych działań, porozumień i dokumentów rozwijających współpracę gmin, • powoływanie i rozwiązywanie dodatkowych struktur roboczych służących realizacji strategii, np. zespołów roboczych dla poszczególnych projektów.

Źródło: opracowanie własne

Zarządzanie operacyjne powierzono Zespołowi Operacyjnemu. Zasadniczym jego zadaniem jest rozwijanie koncepcji projektowych zawartych w Strategii oraz realizacja projektów, koordynowanie działań podejmowanych przez poszczególnych partnerów, monitorowanie oraz informowanie o postępach we wdrażaniu Strategii. Ponadto Zespół proponuje optymalne ścieżki i mechanizmy osiągania opisanych w niej celów oraz zapewnienie wymiany informacji pomiędzy podmiotami bezpośrednio zaangażowanymi we wdrażanie ustaleń dokumentu.

Spotkania Zespołu odbywają się w razie wystąpienia potrzeby. Członkowie Zespołu współpracują na bieżąco z przedstawicielami pozostałych gmin i zapewniają ich zaangażowanie w przygotowane projekty wynikające ze Strategii.

Tabela 5 Skład i zadania Zespołu Operacyjnego

Skład	Najważniejsze zadania
<p>Przedstawiciele urzędów gmin, wskazani przez wójtów.</p> <p>Pracami Zespołu koordynacyjnego kieruje Lider Porozumienia – Powiat Bieszczadzki</p>	<ul style="list-style-type: none"> • koordynacja opracowania i wdrażania Strategii, • koordynacja współpracy między gminami – Stronami Porozumienia, <ul style="list-style-type: none"> • współpraca z wykonawcą Strategii, • koordynacja identyfikacji i realizacji projektów oraz zapewnienie komplementarności realizowanych zadań w ramach Porozumienia, • monitorowanie wdrażania Strategii w oparciu o system wskaźników realizacji, • przygotowanie raportów z realizacji strategii przekazywanych Radzie Porozumienia, • bieżący kontakt z osobami odpowiedzialnymi za realizację projektów w ramach Strategii,

	<ul style="list-style-type: none"> • roboczy kontakt z innymi instytucjami zaangażowanymi w realizację Strategii, • formułowanie „zasad działania” w przypadku, gdy takie zasady służą realizacji projektów, <ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie działań informacyjnych i konsultacyjnych skierowanych do interesariuszy, • formułowanie wniosków i opinii dla Rady Porozumienia.
--	---

Źródło: opracowanie własne

Ze względu na istotną rolę osób zajmujących się w poszczególnych urzędach pozyskiwaniem środków ze źródeł zewnętrznych, zakłada się ich systematyczną współpracę w ramach Zespołu Operacyjnego.

W uzasadnionych przypadkach, dla projektów złożonych, wielowymiarowych i wieloletnich, Rada Porozumienia może podjąć decyzję o powołaniu operatora zarządzającego efektami projektu np. daną placówkę oświatową lub instytucję kultury – zgodnie z zadaniami określonymi przy powołaniu tych jednostek. Na każdym etapie wdrażania Strategii, wraz z jej ewaluacją i monitoringiem, rekomendowana jest stała analiza funkcjonowania systemu organizacyjnego i podjęcie decyzji kierunkowych o utrzymaniu bądź zmianach np. reorganizacji Zespołu Operacyjnego, lub w kierunku dalszej instytucjonalizacji w celu poprawienia sprawności organizacyjnej, technicznej, koordynacyjnej, w tym również zmiany wszelkiego rodzaju zmiany organizacyjne (formalne).

9.2. Aktualizacja Strategii

Rada Porozumienia może podjąć decyzję o aktualizacji Strategii. Proces może przyjąć formę:

- aktualizacji systemowej, gdzie zmiana dotyczy celów, rozwiązań dotyczących wdrażania i/lub monitorowania Strategii. Konieczność zmian wynika z wniosków z monitorowania oraz ewaluacji, analizy zmian sytuacji społeczno-gospodarczej lub innych o charakterze systemowym (zmiany prawne, wytyczne programowe, itp.);
- aktualizacji listy projektów, która wynika z procesu wyłaniania projektów partnerskich oraz weryfikacji listy wskazanej w Strategii.

W uzasadnionych przypadkach, nie rzadziej niż raz w trakcie obowiązywania, Strategia będzie przedmiotem kompleksowej i pogłębionej oceny wszystkich jej elementów, z uwzględnieniem aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej, systemu finansowania, warunków formalnych i prawnych i innych mających wpływ na jej efektywną realizację. Na podstawie przeprowadzonej analizy będą formułowane wnioski, które będą podstawą do podjęcia decyzji strategicznych przez Radę Porozumienia w zakresie utrzymania lub zmiany kierunków strategicznych.

Rada Porozumienia podejmuje decyzję i ogłasza możliwość zgłaszania propozycji projektowych realizujących cele i kierunki działań. Zebrane propozycje poddawane są ocenie przez Zespół Operacyjny zgodnie z przyjętymi w Strategii kryteriami. Wyniki oceny przedstawiane są Radzie Porozumienia, która podejmuje decyzję o uzupełnieniu listy. Raz do roku (w drugim półroczu danego roku) Zespół Operacyjny dokonuje przeglądu stopnia realizacji projektów

wskazanych w Strategii. Na podstawie informacji uzyskanych od koordynatorów gminnych - formułuje opinię dot. utrzymania bądź usunięcia projektu. Opinia przedstawiana jest Radzie Porozumienia, która podejmuje ostateczną decyzję.

9.3. Zmiana składu porozumienia

Zmiana składu porozumienia może nastąpić poprzez:

- **przystąpienie do partnerstwa nowego członka.** W tym przypadku zainteresowany podmiot składa do przewodniczącego Rady Porozumienia wniosek o dołączenie do partnerstwa składając jednocześnie deklarację o akceptacji obowiązującej strategii ponadlokalnej i włączeniu się w realizację jej postanowień. Rada Porozumienia podejmuje decyzję zgodnie z porozumieniem i regulaminem,
- **rezygnację partnera ze współpracy.** W tym przypadku członek partnerstwa składa do przewodniczącego Rady Porozumienia deklarację o rezygnacji z członkostwa w partnerstwie, a ostateczna decyzja zapada na kolejnym posiedzeniu Rady Porozumienia. Rezygnacja nie powinna nieść za sobą negatywnych skutków dla wcześniej uruchomionych strategicznych przedsięwzięć rozwojowych;
- **usunięcie partnera.** W przypadku uporczywego uchylania się od obowiązków przez okres minimum jednego roku (brak uczestnictwa w posiedzeniach Rady Porozumienia, brak lub nikłe zaangażowanie pracowników w działania Zespołu Operacyjnego) Rada Porozumienia może wezwać partnera do zaangażowania w działania partnerstwa wyznaczając 3 miesięczny termin. W przypadku braku pozytywnej reakcji Rada podejmuje decyzję o usunięciu partnera z porozumienia i powiadamia o tym niezwłocznie władze danej JST.

9.4. System monitoringu i oceny skuteczności realizacji Strategii

W celu osiągnięcia zamierzonego wyzwania strategicznego należy stworzyć efektywne mechanizmy gwarantujące konsekwentne i skuteczne wdrażanie, monitorowanie i ewaluację efektów Strategii. Systematyczne gromadzenie danych pozwoli na:

- wczesne dostrzeganie ewentualnych zagrożeń dla realizacji zaplanowanych działań;
- dokonanie oceny skuteczności prowadzonej polityki oraz
- przygotowanie rekomendacji dotyczących ewentualnych zmian przyjętych założeń strategicznych.

W proces monitorowania zostaną zaangażowane wskazane organy partnerstwa oraz interesariusze (jako głos doradczy).

9.5. Monitorowanie procesu wdrażania Strategii

Rada Porozumienia odpowiada za monitorowanie realizacji Strategii. Niezbędne dane będą gromadzone przez Zespół Operacyjny, samodzielnie, a także poprzez informacje przekazywane przez koordynatorów gminnych. Jednocześnie Zespół Operacyjny jest odpowiedzialny za zarządzanie ryzykiem, tj. identyfikację faktycznego i potencjalnego ryzyka oraz określanie jego prawdopodobieństwa wystąpienia oraz skutków następstw (istotności).

W celu operacjonalizacji powyższych założeń zakłada się opracowywanie rocznych raportów o stanie realizacji Strategii, zawierających:

- informacje na temat postępów w realizacji projektów (wzór karty monitoringu projektu wypełnianej przy realizacji każdego projektu zostanie wypracowany przez Zespół Operacyjny i będzie uwzględniał wskaźniki określone w Strategii);
- informacje na temat wskaźników realizacji celów strategicznych;
- informacje na temat kontekstu realizacji Strategii w danym roku (np. zmian systemowych, przyczyn opóźnień realizacji działań, zmian organizacyjnych partnerstwa) z elementami oceny bieżącej;
- przegląd dostępnych źródeł finansowania aktualizowanych z uwagi na ich zmienność i dostępność;
- podsumowanie z rekomendacjami dotyczącymi następnego okresu.

Raport sporządzą Zespół Operacyjny. Po analizie wyników Rada Porozumienia będzie go zatwierdzać i przekazywać do publicznej wiadomości. Raport przygotowywany będzie w czasie umożliwiającym wykorzystanie danych do opracowania raportów o stanie gmin.

Wnioski płynące z raportu (monitoringu) będą stanowiły podstawę do ewentualnej aktualizacji Strategii poprzez modyfikację poszczególnych elementów przyjętych ustaleń strategicznych, w tym dokonywanie korekt wartości wskaźników w procesie realizacji zamierzonych działań.

9.6. Ocena (ewaluacja) stopnia osiągnięcia celów strategicznych

Ważnym elementem procesu zarządzania strategicznego jest ocena wdrażania *Strategii*, w tym analiza osiągniętych zamierzeń i rezultatów oraz ich wpływu na sytuację społeczno-gospodarczą partnerstwa. W procesie ewaluacji kluczowy jest komentarz i pogłębiona refleksja na temat skuteczności podjętych działań z perspektywy czasu oraz możliwych sugestii i praktyk na przyszłość.

Ewaluacja zostanie przeprowadzona:

- a) w połowie okresu realizacji strategii (mid-term). Jej przedmiotem będzie ocena dotychczas podjętych działań na rzecz osiągnięcia celów strategii;
- b) na zakończenie okresu obowiązywania strategii (ex-post). Jej przedmiotem będzie ocena długoterminowych efektów wdrażania strategii ponadlokalnej oraz rekomendacje dla kolejnej edycji dokumentu strategicznego dla partnerstwa.

Przedmiotem ewaluacji będzie stopień osiągnięcia celów strategicznych, skuteczność osiągania rezultatów bezpośrednich, wpływ na środowisko społeczno-gospodarcze oraz głębokości zmian (trwałości). W systemie oceny uwzględnia się stosowanie poniższych kryteriów oceny:

- Skuteczność - kryterium, które pozwala ocenić, w jakim stopniu zostały osiągnięte cele dokumentu opracowane na etapie planowania,
- Efektywność - kryterium, które pozwala ocenić stosunek poniesionych nakładów do uzyskanych efektów, czyli określić poziom „ekonomiczności” zrealizowanych projektów,
- Użyteczność - kryterium, które pozwala ocenić, do jakiego stopnia oddziaływanie strategii odpowiada zdiagnozowanym potrzebom grupy docelowej,
- Trafność - kryterium, które pozwala ocenić, do jakiego stopnia cele określone w strategii odpowiadają potrzebom wskazanym w odniesieniu do obszaru partnerstwa.
- Trwałość - kryterium, które pozwala ocenić, w jakim stopniu pozytywne zmiany wywołane oddziaływaniem *Strategii* będą nadal widoczne po zakończeniu jej realizacji.

Za ewaluację *Strategii* odpowiada Rada Porozumienia. Jej wyniki są poddawane omówieniu, m.in. z partnerami społecznymi, w celu uzyskania uwag i rekomendacji. Niezbędne dane wyjściowe są gromadzone przez Zespół Operacyjny i przekazywane do Rady Porozumienia.

9.7. Opis procesu zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych

Zgodnie z prawem podmiotami uprawnionymi na poziomie lokalnym do prowadzenia polityki rozwoju są władze gmin. Przygotowanie dokumentów strategicznych, których zapisy będą oddziaływały na ogół społeczeństwa, wymaga udziału mieszkańców. Partycypacja społeczna pozwala na udoskonalenie przygotowywanej polityki, a następnie uzyskanie lepszych efektów jej realizacji, ponieważ:

- pozwala na trafniejsze określenie potrzeb, potencjałów i wyzwań, które bardzo często „wymykają się” statystyce publicznej oraz danych o charakterze ilościowym;
- pozwala na poznanie oczekiwań i preferencji mieszkańców, celów ich działań, punktów widzenia, i na tej podstawie przyjęcie hierarchii działań kluczowych dla całej społeczności;
- daje poczucie sprawczości mieszkańcom, co zachęca do zwiększonej integracji, aktywności i kreatywności;
- daje poczucie „wspólnienia” celów, a nawet współodpowiedzialności za przygotowaną politykę, co zapewnia włączenie się mieszkańców w realizację jej postanowień, a przynajmniej ogranicza potencjalne konflikty;

- sprzyja wzrostowi świadomości społecznej na temat celów i zasadności działań podejmowanych przez władze lokalne;
- stanowi element edukacyjny dla społeczności lokalnej wpływając na budowanie relacji opartej na otwartości, poszanowaniu poglądów i potrzeb wszystkich mieszkańców;
- zapewnia informowanie mieszkańców nie tylko na temat planów, ale i efektów realizowanych działań.

Przygotowanie i realizacja niniejszej Strategii zakładają współuczestnictwo interesariuszy, czyli partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie m.in. działających na rzecz ochrony środowiska czy promowania włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób z niepełnosprawnością, równości płci i niedyskryminacji. Ich udział został przewidziany w całym procesie strategicznym w różnych formach. Przedstawia je poniższy schemat:

Do kluczowych partnerów społeczno-gospodarczych, których zaangażowanie przyczyni się do skuteczniejszej realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” zaliczyć można m. in. Lasy Państwowej, Bieszczadzki Park Narodowy, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze i powiązane z nim Bieszczadzkie Schroniska i Hotele PTTK Sp. z o. o, lokalni przedsiębiorcy, lokalne stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, których celem statutowym jest rozwój miejscowości, działalność kulturalna, krzewienie kultury fizycznej itp. Wskazane podmioty w ramach realizacji Strategii mogą składać propozycje projektów, które przyczynią się do osiągnięcia zakładanych celów strategicznych oraz wizji rozwoju Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”, zgodnie z procedurą wskazaną w rozdziale 6. Kluczowe działania – projekty strategiczne. Projekty wynikać muszą z celów i kierunków działań Strategii oraz mieć charakter ponadlokalny, aby ich oddziaływanie wykraczało poza teren jednej gminy.

9.8. Partycypacja społeczna na etapie przygotowania Strategii

Przyjęty partycypacyjno-ekspercki tryb prac sprawił, że partnerzy społeczno-gospodarczy byli włączeni w proces tworzenia dokumentów na każdym jego etapie. Po opinię społeczeństwa sięgano wielokrotnie używając różnych form współdziałania i tworzenia relacji. Z uwagi na sytuację pandemiczną ograniczono wachlarz technik bezpośredniego kontaktu z mieszkańcami, które zazwyczaj są wykorzystywane dla zapewnienia jak najpełniejszej partycypacji.

I. Faza diagnostyczna

Na początku tego etapu przedstawiciele partnerstwa zidentyfikowali kluczowych interesariuszy, których wiedza, doświadczenie i znajomość lokalnych uwarunkowań miały wspomóc działania analityczne zespołu przygotowującego diagnozę oraz *Strategię*. W grupie tej znaleźli się reprezentanci m.in. sektora publicznego, liderzy organizacji pozarządowych oraz lokalne autorytety. Pozwoliło to na uzyskanie zróżnicowanych ocen i opinii od reprezentantów kluczowych środowisk w zakresie rozwoju partnerstwa.

„Diagnoza sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej”, poza danymi statystycznymi pochodzącymi ze źródeł administracyjnych, uzupełniona została informacjami o charakterze jakościowym zebranymi podczas warsztatów/spotkań strategicznych.

W ramach tej fazy odbyły się 3 spotkania strategiczne podzielone na panele tematyczne (gospodarka, sprawy społeczne, środowisko i przestrzeń). Ich celem była:

- weryfikacja jakościowa wstępnych wniosków diagnostycznych,
- określenie głównych problemów i wyzwań, a także przyczyn ich występowania;
- uzyskanie propozycji działań, które należy podjąć (zostały one następnie wykorzystane do określenia kierunków rozwoju).

Kolejną formą konsultacji było - **badanie opinii liderów – rozmowy z władzami gmin**. Jej celem było dokonanie analizy powiązań funkcjonalnych na terenie partnerstwa:

- weryfikacja opinii władz lokalnych;
- określenie atutów i problemów rozwojowych obszaru oraz niezbędnych działań;
- opinie zostały wykorzystane przy planowaniu kierunków rozwoju.

Fazę tę zakończyło zamieszczenie na stronach internetowych partnerów komunikatu zachęcającego do zgłaszania uwag do Diagnozy. Mieszkańcy mieli możliwość zgłoszenia uwag za pomocą dedykowanego formularza.

II. Faza koncepcyjna

Proces konsultacji społecznych dotyczących fazy koncepcyjnej Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady na lata 2023–2030”

Proces konsultacji społecznych dotyczących fazy koncepcyjnej Strategii miał na celu zaangażowanie mieszkańców oraz lokalnych partnerów w kształtowanie założeń strategicznych i projektowych rozwoju regionu. Konsultacje odbyły się w dniach 15–16 lipca 2025 r. i były skierowane do szerokiego grona interesariuszy, w tym: mieszkańców, przedstawicieli organizacji pozarządowych, instytucji otoczenia biznesu i przedsiębiorców oraz podmiotów społeczno-gospodarczych reprezentujących społeczeństwo obywatelskie – zwłaszcza działających na rzecz ochrony środowiska, promowania włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób z niepełnosprawnościami, równości płci i przeciwdziałania dyskryminacji.

W ramach procesu konsultacyjnego zorganizowano cztery otwarte spotkania konsultacyjne, które odbyły się w siedzibach wszystkich gmin tworzących partnerstwo: Lutowiska, Czarna, Ustrzyki Dolne (Urząd Gminy) oraz Ustrzyki Dolne (Starostwo Powiatowe).

Pierwsze spotkanie odbyło się 15 lipca 2025 r. o godz. 12:00 w Gminie Lutowiska, a kolejne tego samego dnia, o godz. 14:30 w Gminie Czarna. Następnego dnia, 16 lipca 2025 r., o godz. 11:00 odbyło się spotkanie w Starostwie Powiatowym w Ustrzykach Dolnych, natomiast o godz. 13:00 w Urzędzie Miejskim w Ustrzykach Dolnych.

Spotkania miały charakter informacyjno-konsultacyjny i umożliwiały uczestnikom zapoznanie się z założeniami dokumentu strategicznego oraz propozycjami projektów planowanych do realizacji w ramach Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady na lata 2023–2030”. Stanowiły one ważny element dialogu z lokalną społecznością i pozwoliły na bezpośrednie przedstawienie celów oraz priorytetów rozwojowych w formule otwartej dyskusji.

W spotkaniach tych wzięło udział łącznie 45 osób, reprezentujących zarówno mieszkańców, jak i przedstawicieli sektora społecznego, edukacji, turystyki, administracji publicznej oraz lokalnych organizacji. Prowadzącymi byli przedstawiciele Wykonawcy dokumentu – zespołu eksperckiego odpowiedzialnego za opracowanie Strategii – którzy nie tylko zaprezentowali główne założenia dokumentu, ale również udzielili wyczerpujących i rzeczowych odpowiedzi na pytania dotyczące treści dokumentu, dalszego procesu jego uchwalania oraz harmonogramu wdrażania i naboru projektów.

Podczas spotkań doprecyzowano także treść projektów zamieszczonych w Strategii – w tym ich zakres rzeczowy, przewidywane lokalizacje oraz sposób wdrażania. Dzięki temu uczestnicy mieli możliwość lepszego zrozumienia planowanych działań i ich wpływu na rozwój regionu.

Spotkania miały konstruktywny charakter i przebiegały w atmosferze dialogu, co sprzyjało lepszemu zrozumieniu przez uczestników celów oraz logiki interwencji przyjętej w Strategii. Uczestnicy aktywnie włączali się w dyskusję.

Upublicznienie projektu Strategii

Projekt Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023–2030 został poddany konsultacjom społecznym zgodnie z zasadami partycypacji obywatelskiej oraz przepisami ustaw: o samorządzie gminnym i o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Celem konsultacji było zapewnienie realnego udziału mieszkańców, lokalnych partnerów społeczno-gospodarczych, sąsiednich samorządów oraz instytucji zewnętrznych w procesie kształtowania kluczowego dokumentu strategicznego dla obszaru partnerstwa.

Konsultacje zostały ogłoszone przez Lidera partnerstwa – Starostwo Powiatowe w Ustrzykach Dolnych – w dniu 18 czerwca 2025 r. Informacja o ich przebiegu, zakresie i formie została opublikowana na stronach internetowych Starostwa oraz Gmin Czarna, Lutowiska i Ustrzyki Dolne, które tworzą Obszar Funkcjonalny „Innowacyjne Bieszczady”. Formularz zgłaszania uwag był dostępny zarówno w wersji elektronicznej, jak i papierowej – w urzędach gmin członkowskich. Uwagi można było składać do 25 lipca 2025 r. drogą mailową lub tradycyjną pocztą.

Zgodnie z art. 6 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, proces konsultacji społecznych trwał powyżej 35 dni, co zostało zapewnione poprzez udostępnienie dokumentu do publicznego wglądu w okresie od 18 czerwca do 25 lipca 2025 r.

W efekcie konsultacji wpłynęły cztery pisemne uwagi, Uwagi dotyczyły m.in.:

- aktualizacji i doprecyzowania zapisów dotyczących lokalnego dziedzictwa kulturowego (w tym budownictwa tradycyjnego i terminologii religijnej),
- korekty nieścisłości historycznych w diagnozie (usunięcie stwierdzenia o „powstaniu w Bieszczadach w 1947 r.”),
- uzupełnienia danych statystycznych za lata 2022–2024,
- aktualizacji dokumentów planistycznych w części dotyczącej gospodarki wodnej (m.in. Planu zarządzania ryzykiem powodziowym),
- zmiany listy partnerów w Projekcie Strategicznego nr 2.
- uwzględnienia zaplecza sanitarnego w projekcie dotyczącym ścieżki rowerowej.

Wszystkie zgłoszone uwagi zostały przeanalizowane i w pełni uwzględnione w finalnej wersji Strategii. Odpowiednie korekty zostały wprowadzone zarówno w diagnozie, jak i w części projektowej oraz strategicznej dokumentu.

Cały proces konsultacyjny przebiegał w sposób transparentny, zgodny z zasadami dialogu społecznego oraz z poszanowaniem opinii lokalnych środowisk. Umożliwił aktywne włączenie społeczności lokalnych w proces planowania rozwoju i stał się ważnym elementem budowania wspólnej odpowiedzialności za przyszłość Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”. Przeprowadzone konsultacje stanowią również ważną zapowiedź dalszej współpracy z mieszkańcami i interesariuszami w fazie wdrażania strategii oraz monitorowania jej efektów.

Poza organizacją spotkań i konsultacji przez cały czas prowadzona była akcja informacyjna. Informacje dotyczące Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” były zamieszczane na stronach internetowych poszczególnych samorządów. Mieszkańcy byli informowani o działaniach podejmowanych w ramach przygotowania Diagnozy oraz Strategii, postępach prac, wynikach przeprowadzonych działań konsultacyjnych, a także byli zachęceni do aktywnego udziału we wspólnym tworzeniu dokumentów.

W dniu 25 maja 2025 roku projekt Strategii został przekazany do zaopiniowania przez Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Rzeszowie oraz Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie w Rzeszowie. Równolegle dokument został skierowany do zaopiniowania przez sąsiednie gminy.

W czerwcu 2025 r. trwał proces oczekiwania na stanowiska właściwych instytucji. W ramach prowadzonej procedury, pismem z dnia 24 czerwca 2025 r., uzupełnionym następnie pismami z dnia 31 lipca oraz 6 sierpnia 2025 r., przekazano Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Rzeszowie dodatkowe wyjaśnienia dotyczące zasadności odstąpienia od przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektu Strategii.

W dniu 7 sierpnia 2025 r. wpłynęło stanowisko Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Rzeszowie, wydane na podstawie art. 48, art. 49 oraz art. 57 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. z 2024 r., poz. 1112, z późn. zm.). W dokumencie tym wskazano, iż realizacja postanowień zawartych w projekcie Strategii nie spowoduje znaczącego oddziaływania na środowisko. Tym samym

Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Rzeszowie uznała, że nie zachodzi konieczność przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.

W trakcie prowadzonych prac wykorzystywane były różne kanały dotarcia z informacjami do mieszkańców. O głównych działaniach i postęпах prac mieszkańcy byli informowani poprzez komunikaty zamieszczane na stronach internetowych partnerów, a także informacje na profilach w mediach społecznościowych prowadzonych przez poszczególnych wójtów oraz burmistrzów.

9.9. Partycypacja społeczna na etapie realizacji Strategii i oceny efektów Strategii

Zmieniające się uwarunkowania, zarówno wewnętrzne jak i zewnętrzne, powodują konieczność modyfikacji zaplanowanych działań. Tak jak w przypadku przygotowania polityki rozwojowej również etap realizacji i wprowadzania ewentualnych zmian wymaga aktywnej współpracy ze społecznością lokalną, a także instytucjami, których funkcjonowanie i decyzje wpływają na sytuację społeczno-gospodarczą gmin objętych Strategią.

Głównym ciałem formalnym, które będzie swoistym łącznikiem pomiędzy Radą Porozumienia a mieszkańcami, będzie Komitet Doradczy. Będzie to forum gromadzące przedstawicieli sektora gospodarczego, organizacji społecznych, lokalne autorytety, a także przedstawicieli instytucji ważnych z punktu widzenia realizacji ustaleń Strategii. Głównym zadaniem Komitetu będzie prowadzenie strategicznej dyskusji na temat perspektyw obszaru partnerstwa oraz proponowanie rozwiązań oraz nowych przedsięwzięć realizacyjnych.

Oprócz funkcjonowania Komitetu Doradczego kontakt z mieszkańcami będzie utrzymywany dzięki innym, mniej sformalizowanym mechanizmom, które będą uruchamiane w sposób elastyczny, w zależności od potrzeb. Należą do nich:

1. Działania informacyjne partnerstwa:

- informacje zamieszczane na stronach internetowych partnerów oraz social mediach;
- informacje w materiałach drukowanych (np. biuletyny gminne);
- współpraca z lokalnymi mediami.

2. Spotkania, warsztaty i debaty:

- planowane do wdrożenia (w ramach niniejszej Strategii) spotkania Rady Porozumienia z przedsiębiorcami, rolnikami, organizacjami pozarządowymi; spotkania te umożliwią dyskusję na tematy bieżące, ale również na temat kierunków rozwoju partnerstwa;
- dyskusje nad raportami o stanie gminy, których elementem będzie również informacja o stanie realizacji strategii ponadlokalnej,
- dyskusje podczas organizowanych spotkań (np. spotkania w sołectwach);

3. Badania opinii i gromadzenie informacji:

- organizowanie badań ankietowych na temat oceny procesów, które zaszły na obszarze partnerstwa w trakcie wdrażania *Strategii*,
- okresowe badania opinii mieszkańców dotyczące oceny efektów realizowanych projektów;

- zbieranie opinii o realizacji *Strategii* zgłaszanych różnymi kanałami, zarówno do przedstawicieli poszczególnych partnerów (samorządów), jak i bezpośrednio do organów partnerstwa;

4. Włączenie w działania:

- możliwość zgłaszania pomysłów projektowych w ustalonej procedurze;
- włączanie się mieszkańców w dyskusje dotyczące projektowania szczegółowych rozwiązań w ramach wybranych projektów (np. urządzenie przestrzeni publicznych);
- system zbierania, selekcji i wsparcia realizacji wartościowych przedsięwzięć lokalnych wzmacniających efekty realizacji projektów strategicznych (np. partnerski budżet obywatelski, fundusz sołecki).

Dla poszerzenia dialogu nt. stojących przed porozumieniem wyzwań i dla nadania im wymiaru ponadlokalnego, a nawet ponadregionalnego, rekomenduje się organizację cyklicznego wydarzenia poświęconego wdrażaniu strategii ponadlokalnej, poszukiwaniu nowych pomysłów na współpracę ponadlokalną oraz wypracowaniu rekomendacji do aktualizacji *Strategii*.

9.10. Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych

Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej („Strategia rozwoju gminy – poradnik praktyczny” luty 2021 r.) jako dokumenty wykonawcze względem strategii rozwoju, należy rozumieć obowiązkowe lub fakultatywne plany i programy funkcjonujące w gminie.

Należy także pamiętać, iż podczas tworzenia nowych, bądź aktualizacji istniejących sektorowych gminnych planów i programów, powinny być one spójne ze Strategią Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030. Zaleca się również wykorzystanie odpowiednich wskaźników niniejszej Strategii w procedurze monitorowania strategii rozwoju gminy.

Do dokumentów wykonawczych dla Strategii Rozwoju Ponadlokalnego należą m.in.:

- Strategia rozwoju gminy
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- Lokalny program rewitalizacji/Gminny program rewitalizacji,
- Program ochrony środowiska,
- Plan gospodarki niskoemisyjnej,
- Strategia rozwiązywania problemów społecznych,
- Program współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3. ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie,
- Gminny program opieki nad zabytkami,
- Plan zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe.

RAMY FINANSOWE I ŹRÓDŁA FINANSOWANIA STRATEGII

działania – Projekty strategiczne szacunkowo określono ramy finansowe w poszczególnych obszarach:

<p>Cel strategiczny nr 1</p> <p>Stworzenie atrakcyjnych warunków do spędzania wolnego czasu oraz rozwój sektora turystycznego Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”</p> <p>117 000 000 zł</p>	<p>Cel strategiczny nr 2</p> <p>Ochrona środowiska naturalnego i walorów przyrodniczych Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”</p> <p>255 000 000 zł</p>
<p>Cel strategiczny nr 3</p> <p>Rozwój i modernizacja infrastruktury podnoszącej poziom życia mieszkańców Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”</p> <p>53 000 000 zł</p>	

Cele strategiczne i operacyjne opracowane w ramach niniejszej Strategii mogą być finansowane z dochodów własnych gmin oraz ze środków zewnętrznych. Wśród tych ostatnich wyróżnić możemy m.in. środki z:

- Funduszy Europejskich dla Podkarpacia na lata 2021-2027,
- krajowych programów w zakresie funduszy europejskich,
- Wspólnej Polityki Rolnej (WPR 2021-2027),
- Krajowego Planu Odbudowy (KPO),
- Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- Rządowego Funduszu Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych
- dofinansowania od Wojewody Podkarpackiego,
- Powiatowego Urzędu Pracy,
- pożyczek i kredytów bankowych,
- środków własnych.

Nowy okres programowania środków unijnych stwarza możliwość pozyskania dotacji na działania służące stricte realizacji celów zawartych w przedmiotowym dokumencie strategicznym. Wykorzystanie tych możliwości w istotnym stopniu uzależnione jest od aktywności władz samorządowych i ich aktywności w pozyskiwaniu nowych środków zewnętrznych. Poniżej prezentujemy poszczególne programy mogące stanowić źródło finansowania projektów opisanych w Strategii.

- **Instrumenty wynikające z polityk rozwojowych Unii Europejskiej:**

- Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FENIKS),
- Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (FENG),
- Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 (FERS),
- Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC),
- Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej (FEPW),
- Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027,
- Krajowy Plan Odbudowy,
- inicjatywy zarządzane z poziomu europejskiego (np. Erasmus+, LIFE, Cyfrowa Europa, Interreg) lub dostępne na podstawie umów międzynarodowych (Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego).

- **Instrumenty finansowane z budżetu państwa, funduszy celowych i innych krajowych środków publicznych**

Samorządy i ich interesariusze (m.in. organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy) będą mogli ubiegać się również o dofinansowanie działań w ramach dostępnych instrumentów krajowych. Do najważniejszych należą:

- **Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych**, mający na celu bezzwrotne dofinansowanie projektów inwestycyjnych realizowanych przez gminy, powiaty i miasta lub ich związki w całej Polsce;
- **Rządowy Fundusz Rozwoju Dróg**, w ramach którego finansowane będą projekty związane z budową, przebudową, remontem dróg powiatowych lub dróg gminnych oraz przebudową dróg wewnętrznych, które po uzyskaniu właściwych parametrów technicznych będzie można zaliczyć do odpowiedniej kategorii dróg publicznych;
- **Program Rozwoju Elektromobilności**, w ramach którego finansowane będą projekty związane z rozwojem elektromobilności oraz transportem opartym na paliwach alternatywnych;
- **Program Społecznych Inicjatyw Mieszkaniowych** – to instrument wsparcia samorządów, które będą mogły realizować inwestycje w formule społecznego budownictwa czynszowego;
- pozostałe programy finansowane z budżetu państwa, m.in.: w zakresie ochrony środowiska - realizowane przez NFOŚiGW, właściwy WFOŚiGW; w zakresie opieki nad osobami niepełnosprawnymi – realizowane przez PFRON, a także **Program Senior+**, **Program „Aktywni+” na lata 2021-2025**; w zakresie kultury, itd.

Wskazane powyżej źródła finansowania należy rozpatrywać jako katalog otwarty, który może ulec zmianom, z uwagi na aktualnie opracowywaną nową perspektywę finansowania 2021-2027, czas realizacji projektów nastąpi w latach 2023-2029. Tym samym należy zakładać, że w tym okresie pojawią się również inne programy dofinansowujące skierowane na rozwój inwestycji w samorządach. Identyfikacja i wybór potencjalnych źródeł, z których mogą być finansowane poszczególne przedsięwzięcia w ramach *Strategii* wymaga właściwej organizacji i koordynacji procesu pozyskiwania tych środków. W związku z powyższym zakłada się bieżące monitorowanie źródeł finansowania przez pracowników poszczególnych urzędów, co daje gwarancje ciągłej aktualizacji i dostosowywania najlepszych źródeł finansowych do realizacji zamierzonych inwestycji.

SPIS TABEL

Tabela 2 Karty zadań projektów strategicznych, służących realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030	58
Tabela 3 Lista projektów planowanych do ubiegania się o dofinansowanie w ramach Instrumentu IIT w FEP 2021–2027, Priorytet 6, cel szczegółowy 5(ii).....	64
Tabela 4 Skład i zadania Rady Porozumienia.....	105
Tabela 5 Skład i zadania Zespołu Operacyjnego.....	105

SPIS MAP

Mapa 1	Zasięg terytorialny gmin wchodzących w skład Obszaru Funkcjonalnego „Innowacyjne Bieszczady”	8
Mapa 2	Lokalizacja OF „Innowacyjne Bieszczady” na tle województwa podkarpackiego	9
Mapa 3	Model struktury funkcjonalno – przestrzennej – Uwarunkowania przyrodnicze i infrastrukturalne	77
Mapa 4	Model struktury funkcjonalno – przestrzennej – Funkcje terenów w obszarze funkcjonalnym	78
Mapa 5	Model struktury funkcjonalno przestrzennej – Obszary strategicznej interwencji	79
Mapa 6	<i>Model struktury funkcjonalno – przestrzennej – Wieloletni plan inwestycyjny</i>	80
Mapa 7	Model struktury funkcjonalno – przestrzennej - ustalenia i rekomendacje	81
Mapa 8	Wschodnia Polska	87
Mapa 9	Obszary zagrożone trwałą marginalizacją	88
Mapa 10	Miejskie Obszary Funkcjonalne	90
Mapa 11	Obszary zagrożone trwałą marginalizacją – poziom regionalny	91
Mapa 12	Obszar objęty Programem Strategicznego Rozwoju Bieszczad	93
Mapa 13	Obszar objęty Programem Strategicznym „Błękitny San”	94
Mapa 14	Obszary wiejskie województwa podkarpackiego	95
Mapa 15	Obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym	98
Mapa 16	Obszary funkcjonalne o znaczeniu regionalnym	101